

# ГРАМАТИКА

БАЧВАНЬСКО-РУСКОЙ БЕШЕДИ.

НАПИСАЛ:

Др. ГАБОР КОСТЕЛЬНИК.

професор у Львовѣ.

ВИДАТЕЉ И ВЛАСТИТЕЉ:

Руске Нар. Просвитне Дружтво

РУСКИ-КЕРЕСТУР.



СРЕМ. КАРЛОВЦИ

СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА

1923. — 58.

# ГРАМАТИКА

## БАЧВАНЬСКО-РУСКОЙ БЕШЕДИ.

НАПИСАЛ:

Др. ГАБОР КОСТЕЛЬНИК.

ВИДАВАЧ И ВЛАСТИТЕЛЬ:

Руске Нар. Просвитне Дружтво

РУСКИ-КЕРЕСТУР.



СРЕМ. КАРЛОВЦИ  
СРПСКА МАНАСТИРСКА ШТАМПАРИЈА  
1923.— 58.

## Перше слово.

Не мог сом тоту граматику написац так кратко, як ше обично пишу граматики, призначени за народни школи. А то пре тоти причини:

1. Граматика диялекту, хтори так далеко од кнїжковой бешеди, як наша бачваньско-руська бешеда муши буц ширше написана уж прето, же би ше могло розпознац, дзе заправо спада тот диялект? яки у ньому цудзи елементи? и одкаль вони походза?

2. По моей думи тота граматика мушела буц так написана, же би отверала драгу до кнїжкового руско-українського языка, як тиж до сербского чито горватского языка; а прето тота граматика муши и глїбше и ширше бешеду розпатрац.

Пре тоти причини вст вельо койцо у тей граматики, цо заправо написане за учительох, а не за ученїкох. Осетни учитель лєгко розлучи єдно од другого. Але и тото, цо заправо написане за учительох, учитель лєгко годзен преповесц ученїком з висших класох — при добрей нагоди и нераз у иньшей фурми, як воно ту у кнїжки виповедзено.





## УВОД.

1. *Граматика\**) то наука о бешеди (язику). Граматика нас учи, *яких ше правилех тримаме, кед гуториме, и як маме списац тото, цо гуториме.*

2. *Бешеда (язык)* то средство, зос хторим ше еден человек може спорозумиц з другими людзми. Каждый человек ма вельо койяки думи и чувства, вст вельо койяки ствари на швеце, а шицко тото бешеда ма виражиц. Уж по тим мож зрозумиц, же каждая бешеда то *барз зложене средство*; па прето добре знац бешеду, и добре знац списац тото, цо гуториме, то не лъегка. ствар.

3. Кед ше сцеме научиц добре писац, або кед сцеме добре научиц даяки иньши язык, та *спредз мушине научиц граматику тей бешеди, хтору найлепше знаме.* А така бешеда тота, зос хтору ше од дзединьства послугуеме, — *мацериньска бешеда.* Лѣм на мацериньскей бешеди можеме добре и лъегко зрозумиц: цо то граматика? цо человечески язык? цо писмо?



---

\*) „Граматика“ то греческе слово, а значи тельо, як по нашому „писовня“ — то вст: *наука о писаню.*



## ПЕРША ЧАСЦ: О писаню и вигваряню.

### 1.

#### Звуки и буквы.

§. 1. Бешеда ше склада зос *словох*; а слова ше складаю зос *звукох*. Писмени знаки на поедини звуки то *букви*. Шицки букви ведно волаю ше *азбука*, (або *алфавет*).

§. 2. Писмени знаки на звуки могли би зме себе вибрац, яки год сцеме. Па наисце людзе хасновали ше, и нѣшка ше хасную, зос койякими писменими знаками (буквами). Ест вшелїяки способи писаня — чито азбуки. Але найславнейши на швецѣ тоти два азбуки: *латиньска азбука* (як пишу Горвати, Мадяре и иньши) и *кирилска азбука* (кирилска азбука вола ше прето „кирилска“, бо ю видумал св. Кирил, хтори перши преведол гречески кнїжки на славянськи язык в 9 вику по Христу.)\*) Ми Руснаци (Украиньци) хаснуеме ше зос кирилску азбуку, бо з тоту азбуку хасновали ше нашо дїдове, з тоту азбуку написани шицки нашо кнїжки як церковни, так шветски. (З тоту азбуку хасную ше и Серби, Руси (Москове) па Бугаре.)

### 2.

#### Кирилска азбука, як ю ми уживамѣ.

§. 3. Кед св. Кирил видумал свою азбуку, славянська бешеда не була баш така, як нѣшка гуторя славянськи народи. Одтеди ше бешеда пременѣла, бо ше каждая бешеда през длужше време меня. Па прето славянськи народи, хтори хасную *кирилицу*, нѣшка уж не можу зошицким так писац, як писал св. Кирил. Кажди з тих народох удешел кирилицу так, *як за його бешеду най-*

---

\*) Заправо св. Кирил видумал иньшу азбуку, а тоту азбуку, хтора ше нѣшка вола по його мену, видумали його ученїци.

*згоднейше.* Так на примир: Серби маю два ч — едно мекке (пише ше *ћ*), а друге тварде (пише ше *ч*). Оталь то походзи, же народи, хтори ше нешка хасную зос кирилицу, дзеяки *стари* букви зохабяю, а дзеяки *нови* букви заводза.

§. 4. Кирилска азбука, приудешена за нашу бачваньско-руску бешеду, так випатра:

| Малы букви: велькы букви: |                                    |   |   | { латинскыя букви, приудешены<br>за горватско-сербскы язык: |   |      |   |      |
|---------------------------|------------------------------------|---|---|-------------------------------------------------------------|---|------|---|------|
| 1.                        | а                                  | — | А | —                                                           | — | а    | — | А    |
| 2.                        | б                                  | — | Б | —                                                           | — | b    | — | B    |
| 3.                        | в                                  | — | В | —                                                           | — | v    | — | V    |
| 4.                        | г                                  | — | Г | —                                                           | — | h    | — | H    |
| 5.                        | г                                  | — | Г | —                                                           | — | g    | — | G    |
| 6.                        | е                                  | — | Е | —                                                           | — | e    | — | E    |
| 7.                        | в                                  | — | Є | —                                                           | — | (je) | — | (Je) |
| 8.                        | ж                                  | — | Ж | —                                                           | — | ž    | — | Ž    |
| 9.                        | з                                  | — | З | —                                                           | — | z    | — | Z    |
| 10.                       | и                                  | — | И | —                                                           | — | i    | — | I    |
| 11.                       | й                                  | — | Й | —                                                           | — | j    | — | J    |
| 12.                       | ї                                  | — | І | —                                                           | — | ji   | — | Ji   |
| 13.                       | к                                  | — | К | —                                                           | — | k    | — | K    |
| 14.                       | л                                  | — | Л | —                                                           | — | l    | — | L    |
| 15.                       | м                                  | — | М | —                                                           | — | m    | — | M    |
| 16.                       | н                                  | — | Н | —                                                           | — | n    | — | N    |
| 17.                       | о                                  | — | О | —                                                           | — | o    | — | O    |
| 18.                       | п                                  | — | П | —                                                           | — | p    | — | P    |
| 19.                       | р                                  | — | Р | —                                                           | — | r    | — | R    |
| 20.                       | с                                  | — | С | —                                                           | — | s    | — | S    |
| 21.                       | т                                  | — | Т | —                                                           | — | t    | — | T    |
| 22.                       | у                                  | — | У | —                                                           | — | u    | — | U    |
| 23.                       | ф                                  | — | Ф | —                                                           | — | f    | — | F    |
| 24.                       | х                                  | — | Х | —                                                           | — | —    | — | —    |
| 25.                       | ц                                  | — | Ц | —                                                           | — | c    | — | Č    |
| 26.                       | ч                                  | — | Ч | —                                                           | — | č    | — | Č    |
| 27.                       | ш                                  | — | Ш | —                                                           | — | š    | — | Š    |
| 28.                       | щ                                  | — | Щ | —                                                           | — | (šč) | — | (Šč) |
| 29.                       | ю                                  | — | Ю | —                                                           | — | (ju) | — | (Ju) |
| 30.                       | я                                  | — | Я | —                                                           | — | (ja) | — | (Ja) |
| 31.                       | Ѣ (знак за змечено твардых буквех) |   |   |                                                             | — | —    | — | —    |

§. 5. Легко себе мож запаметац тоти букви, кед їх так уредзіме, як сподабаю на себе:

|   |   |   |   |   |     |   |
|---|---|---|---|---|-----|---|
| { | а | о | е | и | й   | у |
| { | я | — | є | ї | (ь) | ю |

|   |   |   |   |   |
|---|---|---|---|---|
| { | б | в |   |   |
| { | д | з | р | ф |

|  |   |   |   |
|--|---|---|---|
|  | к | х | ж |
|--|---|---|---|

|   |   |   |   |
|---|---|---|---|
| { | г | г | л |
| { | ч | с |   |

|   |   |   |    |   |
|---|---|---|----|---|
| { | м | н | п  | ц |
| { | т | ш | щ. |   |

§. 6. Тота азбука найлепша, хтора ма *найменей* знаки (букви), а тоти знаки *прости*, па ше даю легко запаметац и писац.

У нашей азбуки єст аж 30 букви и 1 знак (ь) за змегченє. Але даскельо зос тих буквох не зошицким нужни, бо їх мож заступиц з иньшими буквами. Букви: *я, є, ї, ю, щ* — годни би зме зохабиц, бо тоти букви означую уж *зложени* (а не *прости*) звук: *я = ѡа, є = ѡе, ї = ѡи, ю = ѡу, щ = шч*. Прето сербска писовня вируцела тоти букви. Серби мєсто *й* вжали латиньске *j*, па и ми би могли так писац: *я = ja, є = je, ї = ju, ю = ju*. А то з тим баржей, же у кирилиці нєт подобного знаку на *ѡо (= jo)*. А *щ* могли би зме писац з двома буквами *шч*. Так би зме мали 5 букви менєй у азбуки.

Знак змегченя (ь) могли би зме тиж заменїц зос букву *j*, и писац так (як Горвати): *дѣ = dj, лѣ = lj, нѣ = nj, тѣ = tj*. На примир: *Господѣ = Господj, краль = кралj, конѣ = конj, патьце = патjце\**. У тим случаю, кед би зме прияли латиньске *j*, наша писовня би так ви-патрала: *Ja јим дал једно целје, а вони јому нјич. Господу ју благословел. Приятелј лјудзом. Нјешка нје, алје најутро.*

§. 7. Але пре тоти пременки у писовнї ми би ше барз одалєли од общей рускей и од церковней писовнї, па би зме нє могли легко читац кнїжки написани у кнїжковим

\*) Серби не хасню знак ь, але место нього маю таки нови букви: *ђ = тѣ, ђ = дѣ, љ = лѣ, њ = нѣ*.

(літературним) руско-українським язичу. Прето ше мушіме тримац такей писовні, хтора за нас згодна, але и як найбаржей зблїжена гу общей руско-українськей писовні.

Бо треба паметац, же наша бачваньско-руська бешеда не досц виробена (лем невельо людзе гуторя таку бешеду, и нет досц учених людзох, хтори би тоту бешеду усовершили); та лем *почац учиц* ше можеме на тей бешеди, а кед сцеме усовершиц науку, та мушіме знац даєден кнїжкови, виробени язик.

### 3.

#### Самогласни и несамогласни звуки.

§. 8. У каждой бешеди дзеля ше звуки на *самогласни* и *несамогласни*. Але не у каждой бешеди єст єднаке число самогласних и несамогласних звукох. Самогласно тоти звуки, хтори вигваряме з полным гласом (з отwartима устами), *па прето їх мож ясно и легко вигваряц*. У нашей бешеди тоти звуки самогласни: *а, е, и, о, у*. А кед маме на розуме самогласни букви:

|           |           |           |           |           |
|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| <i>а,</i> | <i>е,</i> | <i>и,</i> | <i>о,</i> | <i>у</i>  |
| <i>я,</i> | <i>є,</i> | <i>ї</i>  | <i>—</i>  | <i>ю.</i> |

§. 9. Несамогласни тоти звуки, хтори вигваряме з меней або баржей *замкнутими устами*, па кед їх сцеме яснейше вигвариц, та їх мушіме ведно вигвариц з даєдним самогласним звуком; як н. пр. *на, та, ву, хо* итд. Несамогласни *букви* шицки иньши крем самогласних.

Але несамогласни *звуки* маме вещей, як несамогласни *букви*. Так звуки *дз* па *дж* наисце становя два окреми несамогласни звуки, а ми їх пишеме з двома буквами, хтори *букви хаснуєме як знак за зошицким иньши звуки*. Прето и не вшадзи єднак читаєме тоти два букви; н. пр. *одзубадлац* (од-зубадлац), — *одзац* (о-дзац), — *оджубронїц* (од-жубронїц) — *маджун, джобац*.

### 4.

#### Цо маме знац о самогласних звукох?

§. 10. Самогласни звуки у нашей бешеди вигваряю ше *вше єднак*. На єдну самогласну букву маме лем *єден звук, а не вещей*. (А у малярским: *а — á, е — é, ö — ő, і — í, о — ó, и — ú, ü — ü*).

Серби и Горвати вигваряю тоти исти самогласни раз *длужше*, раз *кратше*; н. пр. гра́д (вигваря ше, як кед би було написане: граа́д) = варош; гра́д = каменец; во́їника = катону, во́їника (во́їникаа) = катонацох.

§. 11. Буква *и* у нас ше вигваря так, як у Сербох, або у Горватах *і*. Але у общим руско-українським (тиж так у московским и у польским) языку ест *дво́яке и*: едно ше вигваря так, як ми вигваряме, а *пи́ше ше і*, друге ше вигваря так, *же спадаба на е*, а пише ше *и*; (н. пр. *син* вигваря ше як *се́ин*; а исто так: *жи́то*, *ми́лий*, *добрий*, *знати* итд.).\*)

Тото грубе *и* у нашей бешеди готово вшадзи ше пременело на *ценке и* (= *і*), а лем дагдзе *на е*, як н. пр. *штири* — *штернац*.

§. 12. У общим руско-українським языку *звук о* *часто ше меня на ценке и* (у польским и ческим на *у*). Так н. пр. ми гуториме (як Серби и Горвати): *мой*, *твой*, *свой*, *ко́нь*, *во́н*, *Бо́г*, *ро́зговор*, *по́добни*, *ро́г* итд., а у общим руско-українським языку ше гутори: *мі́й*, *тві́й*, *сві́й*, *кі́нь*, *ві́н*, *Бі́г* (але и *Бо́г*), *ро́згові́р*, *по́ді́бний*, *рі́г* итд. (У польским: *муй*,\*\*) *твуй*, *свуй*, *Буг* итд.). Ми гуториме *чу́лка* место *чо́л-ка* (од *чо́ло*), по українськи *чі́лка* або *чі́вка*. Тото *ценке и*, хторе постало з *о*, кед слово *прибере* иньшу *фурму*, *заш ше меня на о*; так: *кі́нь* — *ко́ня*, *мі́й* — *мо́його*, *рі́г* — *ро́га* итд.

## 5.

Що ма́ме зна́ц о несамогласних зву́ках.

### 1.

§. 13. Несамогласни звуки мож подзелі́ц на окреми класи по тим, як їх вигваряме. Дзепое́дни несамогласни вигваряме зос *гарлом*, иньши зос *тамбу*, *заш иньши през зуби*, *през нос* итд.

Подзеле́нє несамогласних:

*Гарлово*: *к*, *і*, *г*, *х*, *й*;

*Тамбово*: *б*, *п*, *в*, *ф* (тиж ту мож придзелі́ц *м*);

*Язиково*: *л*, *р*;

\*) Грубе *и*, кед пишеме в латиньську азбуку, пише ше *у* (ипсала́н); н. пр. *суп*, *dobryj*.

\*\*) Тото *у*, хторе постало в *о*, по польски ше пише *ó*: *mój*, *twój*, *swój*, *Bóg* итд.

Носово: *м, н*;

Зубово: *д, т*;

Сичаці: *с, ц, з, (дз)*;

Шущаці: *ш, щ, ж, (дж), ч*.

§. 14. Дзехтори несамогласни звук да ше з другим несамогласним так злучиц, же постане нови бден звук. Так н. пр. *ш* и *с* даваю *ц*; н. пр. *швет-ски*, *горват-ски* вигваряме як: *швецки*, *горвацки*. Так исто *д* и *с* даваю *ц*; н. пр. *люд-ски* вигваря ше як *люцки*.

§. 15. Звуки *д, т, л, н* можу буц и змеччени, цо наступа теди, кед их злучиме зос *й (ь), ї, є, я, ю*. Н. пр. *дзень*, *Господь*, *дутян*, *любов*, *лем* итд. Даклем тварди су: *д, т, л, н*.

А мегки су: *дь, ть, ль, нь*.

Але *дь* и *ть* у нашей бешеди ридше приходзи.

## II.

§. 16. Тиж ридше приходза у нашей бешеди *дж, ф, ї*. Звук *дж* приходзи у словох *джмуркац, джубац, джобац, маджун\**) и других даскельох словох (назвиска *Джуджар*, *Джуня* и др. не нашого су походзенья). Але обично, дзе у общим руско-українським стої *дж*, там у нас стої *дз* (н. пр. *ходжу* — *ходзим*, *виджу* — *видзим*).

Звук *ф* часто приходзи у тих словох, хтори зме превжали од иньших народох; як н. пр. *фаркаш, фодра, файта, фалат* (мадярски слова) *фартух, ферталь, фиронга, фини* (немецки слова); итд. А у наших власних словох *ф* приходзи барз ридко, як н. пр. *фучац, финкац, форкац*.

Тиж часто приходзи *ї* у цудзих словох, як н. пр. *бриїа, їотово, їрабац* (сербски слова); *їуля, їовля, їереїа* (мадярски слова); *фиронїа, фалинїа* (нем. сл.) итд.

А у наших власних словох *ї* дзекеди стої место *в* як н. пр. *їдовец* (вдовец), *їузел* (вузел); дзекеди место *к*; як н. пр. *їу* (*ку* — старославянське *кѣ*), *їуздрац* (куштрац) и др. дзекеди заш место *з*, як н. пр. *даїдзе* (место: *дагдзе*).

§. 17. Букви *г* у нас ше вигваря *мегко*, як и у общим руско-українським язичу (тиж так у ческим и словацким).

А Серби и Горвати (тиж так и Москове и Поляци па Бугаре) букву *г* вигваряю *твардо* — як *ї*. Ми гуго-

\*) *Маджун* походзи од *маз-аши*: *маз-юн* — *мажун* — *маджун* (= *повило*).

риме: *Бог, гора, горки* итд. А Серби и Горвати: *Боґ, їора, їорки* итд.

Але Серби и Горвати букву *х* вигваряю *мєгко* — так, як ми *г*. Ми гуториме: *страх, добрих, худи* итд. А Серби и Горвати: *страг, добриг, гуди* итд. Але уж и у нас ту и там ше почина обявля тота склоносц. Так место *хоч* вше гуториме *гоч* (Серби гуторя *гоћу* = сцем), а при шмиху вигваряме: *га-га-га! ги-ги-ги!* а у общим українським язiku ше гутори: *ха-ха-ха! хи-хи-хи!*

§. 18. Звук *л* у общим українсько-руським (тиж так у польським па москоським) язiku вигваря ше *твардейше*, як у нас, так, же сподаба на *в*. Змєгчене *л* (то єст *ль*) вигваря ше так исто як у нас.

Оталь то походзи, же ми гуториме: *бул, знал, дал* итд., а у общим руско-українським язiku ше гутори: *був, знав, дав\**) итд. Тварде *л* у тих случайох зошицьким прешло на *в*.

У Сербсько-горватським язiku тварде *л* у тих случайох прешло на *о*; ту ше гутори: *био, знао, дао* итд. (Так исто: читао-ница место: читал-ница).

§. 19. О звуку *р* треба спомнуц тельо, же у сербсько-горватським язiku *р* дзекеди виступа як *самогласни* звук. Н. пр. *смерт, вршити, срце, тврд* итд. У нас таке *р* вше ма пред собу *е* або *а*: *шмерц, вершиц, шерцо, тварди* итд.

## 6.

Старославянське *ѣ* у нашей бєшєди.

§. 20. У старославянським язiku бул *самогласни* звук, хтори ше пише *ѣ* (вола ше тота буква *ять*). Тот звук у днєшніх славянських бєшєдох прємєнєл ше на *розлични* звуки.

1. У общим руско-українським язiku *ѣ* прешло на *ї* або на *є* *и*. Н. пр. *білий, сьвіт, цїлий, блїдий, дїдо, вітер, вінец* итд.

2. У сербським *ѣ* прешло на *е*. Даклем ту будзе: *бели, свет, цели, блєди, дєдо, вєтар, вєнац* итд.

\*) Звук *в* мож вигваряц або так, як го ми вигваряме (исто так Горвати и Серби); або так, же сподаба на *ф*, або так, же сподаба на *у*. Кєд *в* стої на краю слова, тєди ше у общє українським язiku вше вигваря так, же ше вблїжа гу *у*: *дав* — як *дау, внав*, — як *знау*, итд.

У горватским *ѣ* прешло або на *iје* або на *је*: *bijeli, svijet, cijeli, blijedi, djedo, vjetar, vjenac* итд. (У московским *ѣ* чита ше як *е* = *је*.)

4. У польским *ѣ* обично преходзи на *ја* або на *а*. Ту ше гутори: *бяли, съвят, цали, бляди, дзад, вятр, вянек* итд.

А у нашей бачванько-рускей бешеди *ѣ* преходзи на *ї* або *и*, як тиж на *е* або *е*, а ридше на *я* або *а*. У нас ше так гутори: *били, швет, цали, бляди, дідо, вітор, венц* итд. Маме и таки слова, хтори можеме и так и так вигваряц; н. пр. *квіт* — *квет* (*квіце* — *квече*), *віра* — *вера*.

Як видземе, у нашей бешеди *нет ту правилносци*, бо нашо дідове одавна жили на граніцох руско-українського народу, па їх бешеда помишала ше з бешедями иньших славянських (и неславянських) народох.

## 7.

### Старославянське *ѣ* у нашей бешеди.

§. 21. Старославянськи самогласни звук *ѣ* (вола ше *ѣа* = *я*) подобно ше пременел у нешкашніх славянських языкох, як и звук *ѣ*.

1. У общим руско-українським языку (як и у московским) *ѣ* наичастейше преходзи на *ѣа* (= *я* = *ја*). Н. пр. *теля, святий, говорятъ, ся* итд.

2. У сербско-горватским языку *ѣ* прешло на *е*: *теле, свети, говоре, се*.

3. У польским языку *ѣ* и нешка ше готово так вигваря, як давно Славяне тот звук вигваряли, а то ест: як *ен* або *ем* (тото *н* — *м* вигваря ше през нос, па го лем мало цо чуц). Поляци гуторя: *целен, свенти, сем\**) итд.

4. А у нашей бешеди *ѣ* раз преходзи на *я*, а раз на *е* або *е*. Ми гуториме: *целе, святи, гуторя, ше* (на пр. *бац ше*), *дзековац* (дякувати), *мєжки* (мєжкий), *прекляти* итд.

Як видземе и под тим зглядом *нет правилносци у нашей бешеди*.

\*) Тото *ен* — *ем* пише ше по польски *e: cię, święty, się*. Тото *н* — *м* дзєкєди ше враца и нашей бешеди, як н. пр. *жац* (жєц) — *жнєм, вжац* — *вєжнєм*, або *вєжмєм*; а нашо слова: *гамба* (губа, по польски *gęba*), *кравєнци* (*krowięcy*, — *а*, — *е*) маю польски фурми.

## 8.

Старославянськи **ѣ** и **ь** у нашей бешеди.

§. 22. У старославянським языку бул неполни самогласни звук, хтори ше писал **ѣ** (вола ше *йор*), а стал на краю каждого слова, хторе ше кончело зос твардим несамогласним звуком, але часто стал тиж у штредку слова по твардим несамогласним звуку. И нешка ше ище тота буква пише у церковних кнїжкох; але на краю слова тоту букву уж не вигваряю славянськи народи. Даклем у шицких славянських языкох **ѣ** на велїх местах *випада*. Але на иньших местах **ѣ** пременело ше на розлични звуки.

1. Так у сербско-горватским языку **ѣ** прешло на *а* або *випадо*. Н. пр. дан, сан, танак, смрт, тврд, срце, мрква итд.

2. У общим руско-українським языку **ѣ** прешло або на *е* або на *о*. Так день, сон, тонкий, смерть, твердий, сердце, морква итд.

3. У польским **ѣ** прешло на *е* або на *а*. Так: дзень, сен, ценки, съмерць, тварди, сердце, мархев итд.

4. У нашей бешеди **ѣ** прешло и на *е* и : *а* *о* и на *а*. Ми гуториме: дзень, сон, ценки, шмерц, тварди, шерцо, мархва итд. У слове диждж **ѣ** ше пременело на *и*; диждж по сербски *дажд*, по украинськи *дощ*, по старославянськи *дждь*.

§. 23. Подобни на звук **ѣ** у старославянським бул звук **ь** (вола ше *йр*). Тиж тот звук приходзел лем по несамогласних звукох и змегчал их. И того звуку нешка уж нет у славянських бешедох, але або *випад* (як у сербско-горватским языку), або ше *стоцел* зос тим несамогласним звуком, при котрим стал, па тот несамогласни звук *остал змегчени*, а дагдзе **ь** так, як **ѣ**, прешло на даяки самогласни *полни* звук — у руским языку обично на *е*.

1. Так у общим руско-українським языку ше гутори: смерть, Господь, князь, місяць, конець итд.

2. По сербско-горватски: смрт, Господ, кнез, мѣсец, конац итд. (ту **ь** *випадо*).

3. А ми гуториме: шмерц (тото *ц* при концу слова постало од *ть*), Господь, княз, мешац, конѣц итд. Даклем у нас старославянське **ь** дагдзе ше затримало як змегчене несамогласних звукох (як у общим руско-українським языку), а дагдзе *випадо*, не охабяючи за собу шлїду (як у сербско-горватским языку).

## 9.

## Змегчене.

## I.

§. 24. Уж зме споминали о тим (§. 15.), же у нашей бешеди несамогласни *т, д, л, н* можу буц змегчени, и теди ше вигваряю: *дѣ, тѣ, лѣ, нѣ*.

А ту маме тото ище з тим дополнїц, же *д* и *т* у нашей бешеди даю ше на два способи змегчац: раз на *дѣ, тѣ*, (цо ридше приходзи у нашей бешеди) а другираз на *дз, ц* (цо частейше приходзи у нашей бешеди).

§. 25. Звуки *д, т, л, н* вше ше змегчую кед за нїма приходзи *й (ѣ), ї, є, я, ю*, як тиж там дзе у старославянським стало *ѣ*, а у дзекотрих случаях, кед за нїма приходза (обични) *е, и*.

Примири з нашей бешеди, дзе *д* змегчае на *дѣ*, а *т* на *тѣ*: *дїдо, дїло, дїва, надїя, Господѣ, дутян, патѣ* (= патри) итд.

Примири дзе *д* змегчае на *дз*, а *т* на *ц*: *дзе* (гдѣ), *дзековац* (дякувати), *сподзивац* ше (сподївати ся), *людзе*, *дзецко*, *шмерц* (смерть), *жалосц*, *ходзиц* (ходить), *робиц*, *знац* итд.

Примири, дзе ше *д, т, л, н* змегчую пред обичним: *е, и*: *будзе* (буде), *найдзе*, *идзе*, *вшадзи*, *кадзи*, *блудзиц*, *целѣ* (теля), *ценки* (тонкий), *церпиц* (терпїти), *лежац* (лежати), *шеднем* (по сербски: *седнем*) итд.

§. 26. У общим руско-українським языку *т* вше ше змегча на *тѣ* (а нїгда на *ц*), а *д* *найчастейше* на *дѣ*, а ридше на *дж* (але нїгда на *дз*) як н. пр. *сиджу* (сид-ю), *ходжу* (ход-ю), *виджу* итд.

Так як у нашей бешеди змегчує ше *д* на *дз* (або на *дзѣ*) а *т* на *ц* (або *цѣ*) у билоруским, словацким и польським языку.

§. 27. У общим руско-українським языку крем несамогласних *д, т, л, н* змегчую ше ище и *з, с, ц*, и вигваря ше так, же *зѣ* сподаба на *ж*, *сѣ* на *ш*, а *цѣ* на *ч*. Там, дзе у общим руско-українським языку приходза *зѣ, сѣ, цѣ* у нашей бешеди *або оставаю тварди, або ше меняю на шущац*. По кнїжковому *є*: *свѣятий*, *сѣлїд*, *мїсяцѣ*, *вїнецѣ*, *князь*, *ся*, *галузе* итд. А ми гуториме: *шяти*, або *святи*, *шлїд*, *мешац*, *венец*, *княз*, *ше*, *галуже* итд.

§. 28. У общим руско-українським язѣку *б, п, в, ф, ж* тиж можу буц *змегчени*. А змегчую ше так, же ше *ѣу нѣм придодава л, и тото л ше змегча*. Н. пр. *здоровлѣ, кропля, граблѣ, люблять, готовлять, трафлять, Римляни* итд.

Алѣ *ище частейше*, як у украинським, на таки исти способ змегчую ше тварди несамогласни у сербско-горватским язѣку Н. пр. *здравлѣ, капля, граблѣ, Римляни, лаглѣ, (лак-ѣ)* итд. А у нас ше гутори: *здраве, любя, готовя, трафя, Римяне* — алѣ: *граблѣ (место: грабѣ)*.

§. 29. Кед пред *й, ї, е, я, ю* стоя два таки несамогласни, хтори ше даю змегчиц, та ше обично *обидва змегчую*. Н. пр. *слац* — *пошлѣм, пошлю*; *читалня* — *читальня*; *спальня шлѣд* (по сербски *след*) итд. А дзекеди ше змегчуѣ аж *треци* несамогласни; н. пр. *штрѣднѣ* (по сербски: *среднѣ*). Виняток становя *д* и *т* пред *ль* або *нь*. Н. пр. *штрѣднѣ* (а нѣ: *штрѣдньнѣ*), *остатнѣ* (а нѣ: *остатньнѣ*), *ведлѣ* (по коцурски), *стрѣтлѣ* итд.

А кед перши несамогласни да ше змегчац, а други нѣ, та ше змегча *перши*. Н. пр. *швѣто* (по старославянськи: *свѣто*), *швѣт* итд.

По тим мож зрозумиц, чом *ск* змегча ше на *щ*, *с* змегча ше на *ш* а *к* на *ч*, па достанѣме *шч* (*щ*). Н. пр. *назвиско* — *назвище*, *селѣско* — *селище*, *трискац* — *трищим*, *пискац* — *пищац* — *пищим* итд.

## II.

§. 30. Звуки *к, г (т), х* тиж ше даю змегчиц, алѣ у таким случаю *к* ше меня на *ч*, *г (т)* на *ж* а *х* на *ш*. Н. пр. *чловѣк* — *чловѣче* (место: *чловѣк-ѣ*), *плакац* — *плачем*, *длуг* — *длужни*, *друг* — *дружтво*, *дух* — *душа*, *пиха* — *пишни*, *грих* — *гришни* итд.

Особити случай маме теди, кед по *г* и *к* приходзело *ѣ*. Н. пр. *кричац* (*крик-ѣти*), *лѣжац* (*лѣг-ѣти*), *обичай* (*об: вик-ѣй*), *печаль* (*пек-ѣль*) итд. По сербско-горватски, *кричати, лежати, обичай, печаль* (так исто по украинськи) Даклѣм у тих случайох и у сербско-горватским и у украинським язѣку *ѣ* меня ше на *а* (зглядно: *ѣа*).

§. 31. Ище треба спомнуц, же *к* пред *и* у *І*. припадку множини меновнѣкох мужеского роду у нашей бѣшеди ше *дакеди* меня на *ц*, а дзекеди ше нѣ меня. Н. пр. *чудак* — *чудаци*, *Руснак* — *Руснаци*, *Словак* — *Сло-*

ваці итд. Але гуториме: шпак — шпаки, шлімак — шлімаки; жобрак — жобраці (але тиж: жобраки) итд.

У таким случаю у сербско-горвацким язикау *вше* ше меня *к* на *ц*, а *г* на *з*. Н. пр. *войник* — *войници*, *друзі* — *друзи*.

§. 32. О змегченю сичащих звукох *з*, *с*, *ц*, у нашей бешеди уж зме гуторели (§. 27). Змегчене *з* меня ше на *ж* (н. пр. *галуже*, *колімаж*, *княжи*); *с* ше меня на *ш* (н. пр. *шерцо*, *швет*, *шмерц*); *ц* на *ч* (н. пр. *цо* — *зач*, *мешац* — *мешачни*, *заяц* — *заячи*). Даклем *ж*, *ш*, *ч* можеме тримац за *мєгки* несамогласни напроци несамогласних *з*, *с*, *ц*, як тиж напроци *г* (*г*), *х*, *к*.

А *ц* и *дз* можеме тримац за *мєгки* несамогласни напроци *т* и *д*.

## 10.

## Прєменка звукох.

§. 33. Уж зме дознали, же як *самогласни*, так *несамогласни* звуки можу ше у бешеди меняц. Знаме, як ше старославянськи *ѣ*, *ѡ*, *ѣ* на койяки звуки прєменєли. Знаме, як ше тварди несамогласни меняю, кед их змегчає. Але то ище не шицко.

## 11.

## Прєменка несамогласних.

## I.

§. 34. Спрєдз сцєме погуториц о прєменки *несамогласних*. А можеме подзелїц тоти прєменки на таки, кед ше звук наисцє меня на други звук — так, же *го* треба написац зос иньшу букву; и на таки прєменки, кед тот исти звук остава, але ше вигваря слабше або моцнейше, па *го* мож писац зос тоту исту букву.

§. 35. Гу тим прєменком, кед ше звук наисцє меня, спадаю шицки змегченя. Тот *нови* звук ту мушимє написац зос *нову* букву. Н. пр. *Бог* — *Боже* (а не: *Боге*), *смерть* — *шмерц*, *страх* — *страшиц* итд. О тим, як ше меня *д* на *дз* а *ш* на *ц*, уж зме гуторели (§. 25).

§. 36. Нєсамогласни *д* пред *ш*, або *ш* пред *т* меняю ше на *с*. Н. пр. *весц* (постало од: *вед-ши*; *д* предходзи на *с*, а *ти* (*ть*) на *ц*); *прєсц* (пред-*ти*), *замєсц* (замет-*ти*) итд. Познац то по тим, же гуторимє: *веду*, *преду*, *замет-аю*. Тото приходзи у шицких славянських язиках.

§. 37. У нашей бешеди *х* пред *ц* обычно ше меня на *с*. Н. пр. *сцем* (походзи од: *хтем* — *хцем* — *сцем*), *сцелосц*, *сцели*. *К* пред *ш* дзекеди преходзи на *х*. Н. пр. *хто* (место: *кто*), *хтори* — *алє: котри*. *В* пред *д* дзекеди ше меня на *ѣ*. Н. пр. *ѣдовица* (вдовица). *Г* пред *д* обычно меня ше на *ѣ*, або *випада*. Н. пр. *даѣдзе* — *дзе* (гдѣ.)

§. 38. *Шт* меня ше або на *щ*, або на *чт*, або на *ч*, або на *ц*, або ше не меня (алє таки слова вжали зме од Сербох). Н. пр. *священик* (по сербски: *свештеник*) *ище* (сербски: *йоште*), *почтени* — *алє и поштовани* (*поштовац* сербске слово, а нашо: *почитовац*), *слѣдуюци* и *шлѣдуюци*, *назрачи* (зизокый від на-зріти — на-зрячий), *горуци* (теплий), *цо* (по сербски: *што*, по украиньски: *що*).

И на тим видно, же наша бешеда не досц пошледовна.

## II.

§. 39. Кед два несамогласни стоя єден при другим, та их ше стараме вигвариц так, *як нам легчейше*. При тим ше вше тримаме такого правила, же *други* несамогласни прецагує на свойо звук першого несамогласного, *па ше перши у вигварки меня*, а други остава непременети.

§. 40. Под тим зглядом можеме подзелїц несамогласни на *моцни* и *слаби*.

Моцни су: *б, в, з, д, г, ѣ, дз, ж, дж*.

Слаби: *п, ф, с, т, х, к, ц, ш, ч*.

Моцни несамогласни на *самим концу* слова вигваряме як одповідни їм слаби несамогласни. Так н. пр. *нож*, *шнїг*, *мозоѣ*, *шедз*, *залєз*, *диждж*, *спад*, вигваряме як: *нош*, *шнїх*, *мозок*, *залєс*, *диш*, (*диц*), *спат*.

Наш звук *ч* стої по штрєдку медзи горватским *с* и *с̣*, алє у нашей бешеди виступа як слаби несамогласни. Так гуторимє: *зач*, *нач*, *бавиц* ше на *апач*, а не: *зачь*, *начь*, *апачь*.

Так исто наш звук *дж* стої медзи горватским *дѣ* и *gj* (dj).

§. 41. Кед даєден *моцни несамогласни* стої пред *даяким* *слабим* несамогласним, та ше тот моцни так вигваря, як йому одповідни слаби несамогласни. Даклем: н. пр. *б*, пред *с, т, х, к, ц, ш, ч* вигваря ше як *п*. Н. пр. *серб-ски* (як: *серпски*), *слабки* (як: *слапки*), *слаб-ше* (як: *слапше*), *жаб-че* (як: *жапче*) итд. *З* пред *даяким* *слабим*

несамогласним вигваря ше як с. Н. пр. бліски (як: бліски), бліз-ше (як: блісше), везц (як: весц) итд.

Г пред слабими несамогласними вигваря ше як х. Н. пр. лєз-ко (як: лєхко), лєз-чейше (як: лєхчейше) итд. А дзекеди з у таких случайох вигваряме як к: н. пр. длукше (место длугше), дракше.

Дз пред слабими несамогласними вигваря ше як ц; н. пр. схадзка (як: схацка). Итд.

§. 42. Кед давден слаби несамогласни стої пред моцним, та ше тот слаби несамогласни вигваря, як йому одповедни моцни несамогласни.

Дакле с пред б, в, д, г, ї, дз, ж вигваря ше як з; а п'як б, т як д, ч як дж, итд. Н. пр. свацба (место сватъ-ба, а вигваря ше: свадзба), ношба (як: ножба), гоч-би (як: годж-би), зволіц (с-воліц), збудовац (с-будовац), здац (с-дац) итд.

§. 43. У нашей бешеди (тиж так у українським) с часто ше меня на з, гоч стої и саме за себе, або пред м, н, р, л (пред хторима обично ше не меняю ані моцни, ані слаби несамогласни). Н. пр. зме (сме), зняц (с-няц), зменьшиц, зробиц итд.

Старославянськи применовнік съ у нас ше вше вигваря з або зос. Але пред слабима несамогласнима з ше меня на с. Н. пр. стопиц, скупци, счесац, сцадзиц итд.

## 12.

**Применка несамогласних — або: презвук.**

§. 44. Самогласни часто ше меняю у слове, кед сцеме з того слова зробиц нову *фурму з новим значе-ньом*. Так н. пр. скочиц (*раз* скочиц) — скакац (*вещейраз* скочиц.) Така применка самогласних у граматики вола ше *презвук*.

§. 45. У нашей бешеди находзиме таки презвуки:  
е — о: н. пр. везц — вожиц, весц — водзиц, плесц — плот, отверац — отвор итд.

е — а: н. пр. гребсц — граблі, обрезац — образ итд.

о — а: н. пр. ходзиц — прехадзац, помогнуц — пома-гац итд.

и — е: н. пр. швитац — шветло, штири — штераецц итд.

и — ой: н. пр. гніц — гной, биц — бой, виц — повой-пиц — напої итд.

*и* — *ов*: н. пр. криц — покровец, риц — ров.

*и* — *ва* (ав): н. пр. киснуц — квас.

*я* — *у*: н. пр. вязац — г (в) узел, розняц — путо.

Презвук ше находзи у шицких славянських языкох (и у иньших), але — дабоме — не вшадзи є еднаки.

### 13.

#### Випадане звукох.

##### I.

§. 46. Як самогласни, так несамогласни звуки, дзекеди зос слова *випадаю*. Так тоти полни звуки, хтори постали зос *х* и *ь*, часто випадаю зос слова, кед слово меня свою фурму. Н. пр. дзень — дня, дню, дні итд.; сон — сну, огонь — огня умерац — мрем итд. (У українським место *ся* може буц лем *сь*, а ми вше гуториме *ше*).

Звук *и* дзекеди, место зошицким випаднуц, меня ше на *й*. Н. пр. пойду (место: по-иду), найду. (У українським може буц „баба *й* дїдо“, а у нас вше ше гутори *и*).

А дзекеди *и* зошицким випада. Так: *пошол* (место: по-ишол), *нашол*, *зашол*, *вошол* (по українським: пішов — але: зайшов, знайшов).

##### II.

§. 47. Частейше, як самогласни, випадую несамогласни.

Кед приходзи *сс*, *зс*, *дд*, *дт*, *вв*, *бв*, *нн* итд., та єден несамогласни обично випада. Н. пр. руски (место: рус-ски), росоль (роз-соль), французки (француз-ски), обрациц (об-вращиц), обично (об-вично), отвориц (од-твориц), одлужиц ше (од-длужиц ше), камени (камен-ни) итд.

Дзекеди випадую *вещей* звуки *ведно*. Так: *дванац* — место: два-на(-дзеше)ц, *єденац* — место: єде(н)-на(-дзеше)ц итд.

А дзекеди *два* несамогласни так ше *стацяю*, же постане зос нїх *треци* несамогласни. Так *к* и *с* па *ї* и *с* (тиж так *д* и *с*, *т* и *с*) стацяю ше на *ц*; н. пр. гудацки (гудак-ски), орсацки (орсаї-ски).

§. 48. Часто випадую звуки *д*, *т*, *к* кед ше найду медзи *с*, *ж* па *н*, *м*, *л*. Дакле

|       |     |       |     |        |                         |
|-------|-----|-------|-----|--------|-------------------------|
| место | стн | будзе | сн: | н. пр. | посни (пост-ни), чесни; |
| "     | сти | "     | см: | " "    | усмени (уст-мени);      |
| "     | ждн | "     | жн: | " "    | нужни (нужд-ни);        |
| "     | скн | "     | сн: | " "    | сциснуц (сциск-нуц);    |
| "     | скл | "     | сл: | " "    | сцисло (сциск-ло);      |
| "     | стл | "     | сл: | " "    | росло (рост-ло).        |

(Не випадають тоти звуки особливо теди, кед ше находза на початку слова. Н. пр. стлєц, склопиц, истновац, сткац итд.)

Д випада тиж, кед ше найдзе медзи *р* и *ц*; як н. пр. *шерцо* (место: шерд-цо, бо гуториме: сердечно).

Д и т пред л у нашей бешеди лем *ридко* кеди випадають, у сербско-горватским и у українським *обично*. Ми гуториме: *шедла*, *спадла*, *заметла*, *длобац*, *шидло*, *шедло*, *мотовидло*, *пресцерадло* итд. але молитва (место: *молїтва*), правило (*правидло*). А у українським и сербско-горватским ше гутори: *сіла*, *спала*, *замела*, *довбати* (по сербски: *дубсти*), *шило*, *мотовило*, *простирало*, итд. — але: *мітла* (по сербски: *метла*), *сїдло* (по сербски: *седло*).

У слове *нешка* випагло д пред н; але гуториме: *днешні*, *дні*, *дно* итд.

Часто випада *г* пред *д* (або ше меня на *г*), а *в* пред *ш*. Так: *дзе* (место: *гдзе*), *теди* (место: *тегди*), *кеди* (место: *ке-гди*); *перши* (место: *первши*), *шицки* (место: *вшицки*), *шак* (*вшак*). Г дзекеди випада и по *з*; н. пр. *саднуц* (место: *сгаднуц*).

## 14.

### Вкладане звукох.

§. 49. Кед два самогласни мали би исц вден за другим у єдним слове, та *медзи* нїх ставяме *в* або *й*, да нам будзе легчейше тото слово вигваряц. Н. пр. *давац* (место: *да-ац*), *павук* (место: *паук*); *спаїя* (место: *спа-ия*, цо постало од: *спаг-ия*; але *г* ту випада) итд. Лємже то не муши буц *вшадзи*. Так вше гуториме: *поогваряц* (а не: *повогваряц*), *научиц*, *преошивац* итд. Але у тих случайох оддзелюєме вден самогласни од другого, бо то заправо два слова; вигваряме: *по-огваряц*, *на-учиц* итд. Вигваряме: *українськи*, *Українец*, але тиж: *українськи*, *украинец*.

§. 50. Дзекеди додаваме в гу *о*, а й гу *е*, кед *о* па *е* мали би стац на самим початку слова. Так гуториме *вон* (место: он), *вона*, *воно*. (У українським ше гутори тиж *він*, але тиж: *вухо*, *вугле*, *вулиця*, *вогень* итд., лемже може буц и так як ми гуториме: *ухо*, *угле*, *улиця*, *огень*). Гуториме: *еден* (место: *еден*), *Египет* (место: *Египет*).

§. 51. Кед би ше ведно мали найсц *три* або *вещей* несамогласни, та медзи нїх у дзехторих случайох ставяме *о*. Н. пр. одомкнуц (место: од-мкнуц), *зо* мну (место: *з* мну), *предо* мну (перед мну), *надо* мну — але гуториме: *над* штредком, *пред* схацку итд.

Ту можеме зараховац и тоти случаї, дзе *о*, *е*, *а* по-стало зос *ъ* або *ь*. Як н. пр. мертви (по сербски: мртви), *мархва*, *штварти* (по сербски: четврти).

§. 52. Дзекеди медзи *два* несамогласни ставяме *треци* несамогласни; так *с* медзи *бт* н. пр. *гребсц* (место: *греб-ти*), *скубсц* (место: *скуб-ти*).

## 15.

### Полноглас.

§. 53. Ми гуториме: *прах*, *перед*, *хранїц*, *глас*, *владац*, *злато*, *глава* итд. (так исто гуторя Сербии и Горвати, Чехи и Словаки), а у общим українсько-руским языку гутори ше: *порох*, *перед*, *хоронити*, *голос*, *володіти*, *золото* итд. Таке помноженє самогласних у єдним истим слове вола ше *полноглас*.

Полноглас мож витлумачиц през вкладанє самогласних *о* або *е* медзи два несамогласни. У праславянським языку було: *золто*, *порх*, *голс*, итд., а оталь: *золото*, *порох*, *голос* итд.

## 16.

### Преруцане звукох.

§. 54. Поєдини звуки, або и *вещей* звуки ведно дзекеди ше преруцую т. є. *меняю* *своє* *мєста*. (Таке преруцанє звукох вола ше у граматики *метатеза*.\*). Так н. пр. ми гуториме „*тирвац*“ место „*тривац*“ (тривати), „*гирмиц*“ место „*гримиц*“ (гремити), „*кервави*“ место „*кревави*“. По українськи ше гвари „*всі*“ (шицки), по сербски

\*) греческе слово.

„сви“; по горватски „tko“ место „kto“; *покрива* (ми и Поляци), *коприва* (Серби и Горвати), *крошва* (по українськи).

§. 55. През преруцанє звукох можеме витолковац, як постали: *прах, глас, злато* итд. од праславянських: *порх, голс, золто*. Ту *ор* и *ол* (у иньших случайох *ер* и *ел*) преруцели ше на *ро* и *ло* (*ре, ле*), па постало: *прох, глос, злото* итд. (Поляци и нєшка баш так гуторя.) А при тим ше случел презвук з *о* на *а*, па так постало: *прах, глас, злато* итд.

По тим можеме знац, як вельке значенє ма преруцанє звукох у розвою людскей бешеди.

## 17.

### Склади.

§. 56. Звуки, хтори можеме вигваряц з єдним оди-хом, т. є. (читай: то єст) *одразу*, творя єден *склад* звукох. Н. пр. *на, два, по, росц, зросц, штред*. У кождим складзе муши буц єден *самогласни*, а не може буц *вещей*, як *єден*. А несамогласних може буц *вещей*. Кажди *самогласни* може сам *твориц* єден *склад*.

Кажде слово склада ше зос таких *складох*. Н. пр. *На-о-ко-ло, ви-штре-ліц, на-у-ка, по-о-бра-цац*. Па прето слово, хторе ма *вещей* *склади*, вигваряме так, як кед би то були *вещей* слова. Н. пр. *по-на-ста-нов-яц* вигваряме, оддзелюючи *склад* од *складу*, як слово од слова н. пр. у тим случаю: *спредз на ньго спад*.

§. 57. 1. Кед ше даяки *склад* *коньчи* зос *самогласним* звуком, теди тот *склад* *отварти*. Н. пр. *о-ко-ло, во-но, на-у-че-ла*.

2. А кед ше даяки *склад* *кончи* зос *несамогласним* звуком, теди є *замкнути*. Н. пр. *вон, конь, нос, соль, мой, рок, мост, косц*.

3. Важне то за нас прето, же у общим руско-українським язiku *о* обично преходзи на *ценке и (і)* у *замкнутих* *складох*. Дакле будзе: *о-ко-ло, во-но, о-ко, о-гень* итд. — але: *він, кінь, ніс, сіль, мій, рік, міст, кіст* итд. але: *мо-йо-го, мо-я, ко-ня, со-ли, мо-сту* итд.

4. Притим треба знац, же славянськи язики *любя* *отварти* *склади*, па дзе лєм мож, там робя *отварти* *склади*. Дакле вше подзеліме слова на *склади* так: *о-гень, мо-*

йо-го, по-на-ста-нов-йац (яц), а нє: ог-ень, мой-ог-о, пон-аст-аґ-ов-яц.

5. Склади можу буц у словє *преруцєни* (метатеза). А можу и випаднуц зос слова.

## 18.

### Наглашка.

§. 58. Кед ше слово склада зос вещей складах, як з єдного, та єден склад слова особито подношимє т. є. наглашуємє. Н. пр. поламáни, лéдво.

У нашей бешеди (як и у польским языку) *наглашка вше стої на другим складу слова од задку*. Виняток станови лєм слово *бáяко* (значи: аякже!).

§. 59. Алє у общим руско-україньским языку наглашка може стац на *каждим* складзе слова: Н. пр. водá, бородá, ішóв, замелá, ходíла, óко, крáсний, вíучити, вí-нагородити. А гу тому ище наглашка на єдним та истим словє *може меняц место*, кед ше фурма слова меня (така наглашка слова вола ше *нестаємна*). Н. пр. водá, вóди (велї води), коня́ — кóню (мой коню!), хáта (хижа) — хатí, хатáм, хатáми.

§. 60. У сербско-горватским языку наглашка тиж *не-стаємна*, алє *ні́да не може буц на першим складзе од задку*. Алє ту з наглашку ище ше лучи *длужина наглашеного самогласного*, па єст аж *штири* розлични наглашки (кажди ше иньшак вигваря.)\* Прето добре ше научиц по сербски чи то по горватски вигваряц слова, як спада, то чежка ствар.\*\*)



\*) Тоти наглашки волаю ше: *моцни длуґи* (н. пр. гра́д = варош); *слаби длуґи* (н. пр. у гра́ду = у варошу); *моцни крашки* (н. пр. гра́д = каменец); *слаби крашки* (н. пр. по гра́ду = по каменцу). А знача ше моцни длуґи: á, слаби длуґи ä, моцни кратки: ʹ, слаби кратки: á.

\*\*) Попри наглашки треба ище розликовац *шпив бешеди*. Тот шпив чежко зос словами описац, алє не чежко з ухом осетиц, же кажды народ ма свой особити шпив (т. є. улад висших и нїзших, длужших и кратших гласох), зос хторим кончи виречєня — особито питайни виречєня.

## ЧАСЦ ДРУГА: О значеню и твореню словох.

А.)

О значеню словох.

1.

Роди словох.

§. 61. По тим, що слово *значи*, дзеля ше слова на розлични роди. Ёст дзешец розлични роди словох:

1. *Меновніки* т. є. слова, хтори означую *ствари* або *особи*: н. пр. *камень, церква, шніг, Янко, человек, польо, число, слава, цинь, косц* итд.

2. *Придавніки*, т. є. таки слова, хтори означую *власносци* ствари або *особи*; н. пр. *красни, добри, вельки, вшелїяки, моцни, здрави* итд.

3. *Заменовніки* т. є. таки слова, хтори стоя место правого мена *особи* або *ствари*; н. пр. *я, ти, вон, ми, ви, тот, мой, твой, ваш* итд.

4. *Числовніки* т. є. слова, хтори виражую *число*, н. пр. *еден, два, дваец, сто, перши, штварті, штвєраки* итд. — Тоти штири роди словох волаю ше мена.

5. *Часовніки*, т. є. слова хтори виражую *діланє, поставанє, або тирванє*; н. пр. *длобац, рубач, шац, знац, лежац, спац, почац, жиц, руменїц* ше итд.

6. *Присловніки* т. є. слова, хтори означую *способ, час, место, ступень* итд. *ділання, поставання, або тирвання*; н. пр. *легко, чежко, красше, вщєра, вшадзи, так, там, нє, ту* итд.

7. *Применовніки* т. є. хтори виражую *даяке одношенє* медзи *стварами, особами, власносцами, способами, діланнями* итд.; н. пр. *над, под, пред, коло, у, за* итд.

8. *Злучніки* т. є. слова, хтори *луча слова* або *и цали думи*; н. пр. *и, та, а, па, вєц, ша, бо, або* итд.

9. *Викричніки* т. є. слова, з хторима заправо не виражуєме думи, але чувства; н. пр. *гей! ой! яй! ох! ого! ага! но!?* *нолем!*

10. *Часточки* т. є. кратки слова, хтори ше хасную лем по других словох (обычно по присловнікох и часовнікох); часточки у нашей бешеди єст лем *три: же, ле, ше*; н. пр. *дай же, дай ле, видзи ми ше.*

Як у бешеди приходза тоти роди словох, най нам будзе за примир тото виреченє: *Гей, кедже наутро небесне слунко зашвици крашне, та я и ти пойдземе до Коцура, останеме там два дні, а трецого дня ше вращиме назад.*

## 2.

### Слова а їх значенє.

§. 62. Ёдно слово обычно ма ёдно значенє; як н. пр. *рука, чесц, слава, нож* итд.

Але дзекотри слова маю по два, або и вещей значеня. Н. пр. *млец* (мелєм) — *млец* (млєєм); *пара* (конї) — *пара* (з котла); *церква* (церковни дом) — *церква* (збор вирних); *жем* (земля) — *жем* (зім); *мац* (меновнік) — *мац* (часовнік); *сам* (єден, а при нїм нєт нікого) — *сам* (вон, а нє иньши) итд.

А дзеповєдно слово ма так щироке значенє, же знім означуєме розлични предмети; так н. пр. *ствар* (стол, хижа, камень, гнів, глава итд. — на шицко тото можеме повєсц ствар).

§. 63. Окрем *правого* свогого значеня велї слова можу мац и *прєнєшенє* значенє. Н. пр. *глава* (часц цела) — *глава* (дружтва); *нога* (чловєча) — *нога* (стола або карсцєля); *здрави* (чловєк) — *здрави* (напой); *оштри* (нож) — *оштри* (язик) итд.

§. 64. А єст заш вещей слова з єдним та истим значеньом. (Таки слова волаю ше *синоними*.)\*) Н. пр. *мур* — *сцена*, *щєсцє* — *серєнча*, *недобри* — *зли*, *скоро* — *швидко*.

Дзекотри слова маю барз зблїженє значенє. Н. пр. *власи* — *шерсц*, *умрец* — *згинуц* — *здохнуц*, *скриц* — *сховац*. — *затаиц*, *стари* — *давни*, *гнівни* — *процивни*.

\*) грєческе слово.

§. 65. *Кажде слово може меняц свойо значенє, кед му зменїме фурму.* Так н. пр. *конь* (єден конь) — *конї* (вещей конї), *пес* — *пшиско*, *мали* — *малки* — *малючки*, *дац* — *видац* — *придац* — *предац*, — *попридавац* итд.

У славянських языкох треба добре мерковац на значенє словох, бо дзекотре слово у єдним языку ма иньше значенє, як у другим языку. Так н. пр. *споро*, у нашим языку значи *скоро* або *дужо*, а у сербско-горватским языку значи *помали*. *Искац* у нашей бешеди значи: *гледац уши*, а по сербски значи: *гледац* (гочцо) або *питац* (дацо од дакого).

## Б.)

### О твореню словох.

#### 1.

#### Слова первесни а слова виведзени.

§. 66. Кед ше добре припатрїме словом, та пренайдземе, же велї слова маю *подобне* значенє, а то баш прето, же ше у шицких тих словох *повторюю* даяки звуки, або голєм єден звук. Так н. пр. маме слова *мрец*, *умерац*, *шмерц*, *смертьєни*, *смертьєносц*, *безсмертьєни*, *мєртви* итд. Шицки тоти слова творя єдну *родзину*, бо у шицких єст єдно *основне* значенє, и повторюю ше у шицких основни звуки *мр*, хтори то звуки становя баш жридло значеня шицких тих словох.

§. 67. Слова, хтори творя таку *родзину*, *родза* ше *єдно од другого*: зос слова *мрец* зродзело ше *умерац*, *примерац*, як тиж *шмерц*; а зос слова *шмерц* зродзело ше *смертьєни*, а з того слова *смертьєносц*, заш з того слова зродзело ше *безсмертьєносц* итд.

По тим шицки слова можеме подзелїц на *первесни* и *виведзени*. Первесни як уж саме слово значи, то таки вирази (слова), хтори *не походза од даяких других виразох*, алє баш вони становя жридло за други вирази. Таки є у нашим случаю вираз: *мрец*.

А виведзени вирази то таки, хтори *постали од иньших виразох*, як зос *свогого* жридли. У нашим случаю виведзени вирази су: *умерац*, *шмерц*, *смертьєни*, *смертьєносц*, *безсмертьєни* итд.

У *каждим* языку єст *вельо* вещей *виведзених* виразох, як *первесних*.

§. 68. Нови вираз можемо вивесц з каждого роду словох. Так н .пр. од викричніка йой маме: йойчац, йойчане; од числовніка два маме: двоїц (говори комусь ви), двоїсти итд. Але найчастейше виводзимо нови вирази од часовнікох, придавнікох и од меновнікох.

Так н. пр. од часовнікох:

| первесни вираз:     | виведзени вираз:           |
|---------------------|----------------------------|
| мрец                | мертви, шмерц итд.         |
| учиц (место: ук-иц) | учени, учитель, наука итд. |
| шмеяц ше            | шмеяне, шмих, шмишни итд.  |

Од придавнікох:

|       |                                                        |
|-------|--------------------------------------------------------|
| длуги | длугосц, длужина, долг, длужни, длуство, длуговац итд. |
|-------|--------------------------------------------------------|

Од меновнікох:

|       |                                    |
|-------|------------------------------------|
| цар   | царица, царович, царовац итд.      |
| швиня | швиньски, швиньщина, нашвиніц итд. |

## 2.

Як ше твоя нові вирази.

§. 69. Як зме уж могли обачиц, од первесного виразу так ше твоя нові вирази, же од первесного слова береме главну часц його звукох, а дзекеди шицки його звуки и додаваме гу тим *основним* звуком даяки нові звуки (або голем еден звук) або од задку, або од предку.

Тоти *основни* звуки у слове волаю ше *корень* слова. Додатки гу кореню од задку волаю ше *наростки*. А додатки гу кореню од предку волаю ше *приставки*.

На приклад:

| Приставки: | корень: | приростки:          |
|------------|---------|---------------------|
| пре-, не-, | добр    | -и, -осц, -ота;     |
| од(о)-, у, | добр    | -иц, -ени;          |
| под-       | цар     | -ица, -ович,        |
|            | цар     | -овац, -ски, -ство. |

Як видзіме нові *наростки* и *приставки* меняю значене виразу, а *корень* затримуе первесне свойо значене.

## 3.

## О кореню словох.

§. 70. Як уж знаме тота часц слова, хтора остава у кождим, з того слова виведзеним виразу, вола ше корень слова.

Корень слова обично *кратки*, ма вон або лем *еден* звук, а частейше *два, три* и *штири* (але може *мац* и *вещей*) звуки.

*Несамогласни*, з хторих ше корень склада, *можу* буц *змегчени*; *самогласни* *можу* *прейсц* *през* *презвук*; *звуки* кореня *можу* ше *преруциц* (*метатеза*), а *дзепоєден* звук, з кореня у даяким виведзеним слове може и *випаднуц*, па прето корень слова не вше легко винайсц.

Так н. пр. од слова *вещ* корень є *вед* — *веду*; *преведли* итд.); тиж так од слова *водзиц*. А од слова *замет* корень є *мет* — (*заметам*, *зметаю*).

§. 71. Дзекеди ма корень *полне* значенє *през* *ніякого* *наростку*, як н. пр. *цар*, *йой* (*йойчац*), *а*, *и*. Але вельо частейше корень ма даяки *наросток*. *През* *тоти* *наростки* *азначує* *ше* *або* *род* *слова* (як н. пр. *цар-ица*, *цар-че*, *добр-и*, *-а*, *-е*), або *дзе* *спада* *слово*: чи гу *часовніком*, чи гу *придавніком*? итд. — (н. пр. *цар-овац*, *цар-ски*, *цар-оване*).

## 4.

## О наросткох.

## I.

§. 72. Наросток може становиц *або* *лем* *еден* *звук*, або *вещей*. Наростки у нашим языку знаю буц *досц* *длуги*. Медзи *власцивим* *наростком* и *медзи* *кореньом* *часто* *зна* буц *даяка* *вкладка*, як н. пр. *мах-ну-ц*, *шед-ну-ц*, *жалова-ц*, *баб-оч-ка*, *баб-очоч-ка*.

Таки *вкладки* або *ше* *лем* *прето* *уживаю*, *же* *би* *корень*, *злучени* *зос* *наростком*, *мож* *легчейше* *виповесц*, або *маю* *свойо* *значенє* як и *власциви* *наростки*. Так н. пр. *баб-очоч-ка* *означа* *меньшу* (або *милшу*) *бабу*, як *баб-оч-ка*; а *баб-ка* *означа* *меньшу* (або *милшу*) *бабу* як *баб-а*.

Як уж на тим *єдним* *примиру* *можеме* *видзиц*, *наростки* *часто* *знаю* *виражац* *барз* *ценки* *а* *вшелїяки* *розлики* у *значеню* *слова*. *Навесц* *шицки* *наростки*, *яки* *ше* у *нашим* *языку* *ужива*, и *пояшніц* *їх* *значенє*, *вимагало* *би* *вельо* *писанїни*. Па прето *наведземе* *лем* *тото*, *цо* *главне*.

## II.

## Наростки при меновніках.

§. 73. Особито при меновніках має у нашим языку барз вельо а вшелїяки наростки.

*Первесни меновніки особито мужеского роду, часто не маю нїяки наростки.* А виведзени слова маю або даяки наросток, або голем *приставку*, або даяку *вкладку* медзи звуками кореня, або голем през *презвук* переходза.

§. 74. Наростки часто означую лем *род* меновніка (за право: *тей ствари*, яку меновнік означає).

О тим, по чим мож познац род у нашим языку, будеме гуториц познїйше.

1. Ту лем тельо сномаєме, же за *мужески* род у нашим языку або *нет нїякого наростку* але виступа лем сам чисти корень, а кед єст даяки наросток, та ше обично кончи на даяки *несамогласни*. Н. пр. *дуб, стол, вол, хлап-ец, хлап-чик*.

2. За *женьски* род найчастейше приходзи наросток, хтори ше кончи на *-а (-я)*, як н. пр. *жена, швиня, шия*; або *саме-ц* (хторе постало зос *-ть*), н. пр. *моц* (место: *мог-ть*), *ноц* (*нок-ть*), *шмерц*.

3. За *штредні* род вше єст наросток, хтори ше кончи, або на *-о (-йо)*, або на *-е (-є)*; н. пр. *шено, мено, шидло, каче, целе*.

§. 75. 1. Меновніки, хтори означую даяку ствар *неовисно* од других, або *не маю нїяки наросток*, або лем *родови*. Н. пр. *дуб, зуб, стѣл, вол, страх, швиня, крава, мено, каче*. Прето наростки *-а, -о, -е* воламе обични наростки.

2. А тоти меновніки, хтори означую даяку етвар *овисно* од другой ствари, маю даяки *необични* наросток. Н. пр. *швин-єцина* (месо *од швинї*), *Коцур-чань* (тот, хтори *походзи з Коцура*), *баб-очочка* (барз *мала*, або *мила баба*). Таки наростки воламе *необични*.

Цо означую *необични* наростки и яки тоти наростки у нашим языку?

§. 76. Слїдуючи наростки за *мужески* род означую такого человека, або предмет, хтори або *роби*, або *ма тото, цо корень слова значи*: *-тель: учитель, писатель...*

*-ар: пекар, токар, столяр, гарчкар...*

*-ак, -як: шпивак, шияк....*

-нїк: *ремешельнїк, гришнїк, пранїк, ученїк...*

-ч, -ач: *орач, слухач, помагач, богач, (= тот, що ма  
богацтво)...*

§. 77. Слїдуючи наростки означую чловека, або живе  
вство, хторе *походзи* з того места, або з того роду,  
хтори корень слова означує; або означую даяку таку  
ствар, хтора *вжата* од того, що корень означує:

(за мужески род):

-ян, -чань, -янїн: *християн, Коцурчань, талициянїн...*

-ец: *Керестурец, Сримец, Українец, (або Украинец)...*

(за женьски род):

-иня, -чанька, -ачка: *Туркиня, Коцурчанька, Полячка...*

(за ствари жень. роду):

-анка: *кукуричанка, пасулянка...*

-ина, -(еци)на: *баранїна, швинїна, качецина...*

§. 78. Наросток -ух за муж. род) обично означує  
предмет, хтори *зробени, або створени* з того, що корень  
слова каже. Н. пр. *макух* (зробени од маку), *кожух* (од  
кози), *дух* (од диханя), *сопух* итд. Наростки -(д)ло, -иво  
(за штр. род) обично означую *предмет зос хторим, або  
на хторим ше роби того*, що корень слова каже. Н. пр.  
*мидло* (од миц), *шидло* (од шиц), *билїдло, шедло, огре-  
бло; палїво, штрелїво, кресливо, предзиво* итд.

§. 79. Наростки -иско, -ище (за штред. род), -ня,  
-альня, -арня (за жень. род) обично означую *место, дзе  
ше того роби або месци*, що корень слова каже: Н. пр.  
*огнїско* (штр. роду), *гноїско, житнїско, згарище; ко-  
пальня, читальня, токарня, пекарня* итд.

§. 80. Слїдуючи наростки додани гу кореню обично  
означуюне *ствар, але лем даяке робене, тирване, або даяку  
власносц:*

(за штред. род):

-ене, -ане: *церпене, ходзене, читане, огваряне...*

-це, -нуце: *жице, бице, пице, махнуце...*

-ство, -еньство: *глуцтво, длуцтво, шаленьство...*

(за женьски род):

-осц (место: -ост): *старосц, радосц, смядносц...*

-отя: *красота, глуцота, доброта...*

(дзекеди) -анїна: *беганїна, штрелянїна...*

(за муж. род):

**-от:** *живот, лопот, шепот...*

Як видзимо, найвецей з тих меновнікох виведзены су од *часовнікох* (*церпиц — церпенє, читац — читанє, жиц — жице — живот, бегац — беганіна*), а такі меновнікі волаю ше *часовнікова*, особито тоти, хтори ше коньча на *-енє, -анє, -ице*.

§. 81. Слїдуючы наростки даваю слову *поменьшане* (або *милше*) значенє:

(за мужески род):

**-ик, -чик, -(ч)ичок:** *пруцик, конїк, хлапчик, хлапчичок...*

**-ок, -(о)чок, -(ч)очок:** *столук, столчок, столчочок...*

(за женьски род):

**-ка, -ичка, -очка, -очочка, -ичочка:** *курка, водичка, бабочка, бабочочка, бабичочка...* (а дзекеди ше ужива: *бабичочочка*);

(за штред. род):

**-ко, -очко, ичко, -очочко, -ичочко:** *златко, дзецочко, Яничко, дзецочочко, Яничочко...*

**-(д)елко** (при меновнікох на *-дло*): *миделко, шиделко, маселко...*

**-че, -є (-е):** *курче, бараньче, праше* (место: *прас-є*), *каче...*

**-атко, -чатко, -аточко, -чаточко:** *прашатко, целятко, курчатко, целяточко, курчаточко...*

§. 82. Слїдуючы наростки даваю слову *повекшане* значенє:

(за шицки три роди):

**-иско, -віско, -чиско, -чинїско:** *хлописко, блатнїско, хлапчиско, дзивчинїско, дзециско*, (гуториме тиж: *игліска, бабиска...*);

(обычно лєм за штредні род):

**-ище, -нїще, -чище, -чинїще:** *селище* (од *село*, хторе слово на жаль ми не уживаме), *житнїще, хлапчище, дзивчинїще...*

**-(д)лїско** (при меновнікох на *-(д)ло*): *шидлїско, садлїско, машлїско...*

Наросток **-ица** (за женьски род) дзекеди *повекшуе* значене слова, як н. пр. *игліца, дябліца*. Але частейше тот наросток служи лем як *обични* наросток за женьски род. Н. пр. *гушеніца, самица, черніца*.

Тиж так исто служба за мужески род наростки: **-ец, -ень, -(о)к** и др. Н. пр. *елень, церень, орубенец, палец, венец, початок, остаток*.

Наросток **-ович** рідко ше ужива у нашей бешеди (н. пр. *царович*), але у кніжковим нашим языку, а тиж так у горватско-сербским ужива ше часто (ту приходзи **-ович, евич**).

### III.

#### Наростки при придавнікох.

§. 83. При придавнікох тиж маме *обични* наростки т. є. таки, хтори служба лем на то, же би означиц *род* придавніка, а маме и *необични* наростки.

Обични наростки при придавнікох у нашей бешеди маме:

1. за женьски род **-а, -я**;

2. за штредні род **-е, -є**;

3. за мужески род **-и, -ов, -ен, -ин**; н. пр. *добра, добре, добри, шпижов, длужен, шестрин*.

§. 84. Необични наростки тиж при придавнікох маю свойо розличне значене. Придавнік з необичним даяким наростком вше є *выведзени* (а не *первесни*).

*Присвойни* придавніки т. є. таки, хтори означую, же даяка ствар *припада* тому, кого корень слова означує, маю таки наростки:

**-ов, -овни**: *брестов, ковачов, шпижов, духовни, церковни...*

**-ин**: *гушин, бабин, Янканін...* (таке **-ин** приходзи ритко у нашей бешеди, але у сербско-горватским языку часто);

**-ски, -овски**: *царски, сербски, руски, оцовски...*

Наросток **-(е)ски**, часто ма и таке значене, же придавнік з тим наростком виража *походзене* з того места чи роду, цо уж корень значи.

Н. пр. *морски, коцурскі* (з Коцура обичай, чловек итд.), *латиньски, чловечески, гречески*.

§. 89. Слїдуючи наростки обично означую, же ствар *зробена* з того, цо уж корень значи:

-ени, -яни, (-вни): *древени, сламяни, капусцани...*  
 -ови: *паперови, цинкові...*  
 -ни (кед придавніки виведзени од меновнікох): *камени*  
 (место: *камен-ни*), *железни, житни, млечни...*

Наросток -ни часто виступа лєм як обични (родови) наросток; н. пр. *гришни, пишні, худобни* (убогий)... А кед придавнїк виведзени од часовнїка, теди -ни обично виража, же *треба* або *мож* тото зробиц, цо уж корень каже. Н. пр. *шмишни* (таки, зос хторого ше *треба* або *мож* шмеяц), *платни, доступни...*

§. 86. Наросток -ати, -овати обично виража, же єство чи ствар *ма* тото, цо корень значи. Н. пр. *брадати, кридлати, горбати, пискovati, виновати.*

А слїдуючи наростки обично знача, же єство чи ствар *ма вельо* з того, цо корень каже:

-исти: *мешисти, глашисти, троїсти...*  
 -ави, -ляви: *кирвави, дзирави, шепетляви...*  
 -иви, -лїви: *правдиви, церпезлїви, злошлїви...*  
 -асти, -ясти: *гребенясти, шиясти...*  
 -ери, -ераки (лєм при придавнікох числовнїкових): *печери, дзешецери, пецераки...*

§. 87. Наросток -аки, -яки указує, же ствар *баш така* (як кед би вше одвитовала на питанє: *яки?*) Н. пр. *таки, єднаки, двояки, трояки, вшелїяки.*

Подобне значенє маю наростки -нї, шнї, алє обично ше злучую з таким кореньом, дзе ше указує *место*, або *час*. Н. пр. *остатнї, горнї, дольнї, вщерашнї, днешнї, домашнї.*

Наростки -(и)ш, -шик, -будз, год означую неопредзєну власносц. Н. пр. *якиш(ик), даякишик, якибудз = яки год.* (Наросток -год вжали зме зос сербского языка место нашого наростка -будз, хтори у нашей бешеди вше баржей виходзи з уживаня).

§. 88. Зменьшую значенє придавнїка:

-ки, -учки, -учочки: *малки, малючки, малючочки...*  
 -еньки, -ушки (ридко ше уживаю): *миленьки, або миленьки, мандушки, (од манди = малий).* Тоти наростки вше зменьшую значенє слова.

А наростки -овати, -асти, -ави лєм *дзекеди* зменьшую значенє слова. Н. пр. *дурновати, шивасти, (не зошицким шиви), подлуговасти, бияви...*

Не маме наростки за *звекшене* (згрубшене) значеня придавнікох (у кнїжковим нашим язикау таки наростки су: *-езний, -енний*; н. пр. *величезний, довґженний*).

#### Ступньоване придавнікох.

§. 89. Тоту исту власносц розлични предмети (або и тот исти предмет, алє кед ше пременї) можу мац у *штредней, меньшей, або векшей* мери. Па то треба и у бешеди виражиц.

*Штредню меру* означує обична *фурма* придавнікох. А меньшу або векшу меру власносци можеме виражиц на розлични (*штири*) способи.

Як уж знаме, меньшу меру власносци мож виражиц *през особити*, баш гу тому одредзени, *наростки* (малки — малючки — малючочки). Алє мож меньшу меру власносци виражиц и *през особити приставки*. Н. пр. *мали — премали — замали; вельки — невелики*.

А мож тиж *описац* меру власносци. Н. пр. *мали — кущик* (трохи) *мали, барз мали, пребарз мали, силно мали, пресилно мали* итд.

Тиж так *през особиту приставку* або *през опис* мож виражиц и векшу меру власносци. Н. пр. *вельки — превельки, завельки; барз вельки, силно вельки, пребарз (пресилно) вельки, страх вельки* итд.

Алє ест ище вден способ, *през хтори* можеме виражиц векшу, або меньшу меру власносци. Тот способ вола ше *ступньоване*.

§. 90. При ступньованю виража ше не лєм векшу (чито меньшу) меру власносци, яку придавнїк означує, алє ведно з тим виража ше *поровнане* тих — розличней мери, алє того истого роду — *власносцох*. При тим поровнаню розликуєме *три ступнї*:

I. ступень тот, од хторого починаме ровнац власносци, а *виража го обична фурма* придавнікох; II. ступень *векши*, а зглядно: *меньши*, од *першого*; III. ступень *векши*, а зглядно: *меньши*, од *другого, дакле и од першого*.

*Други ступень* робиме так, же одручиме од придавнїка обични родови наросток *-и* (тиж *-оки, а-ни* дзекеди) а место нього додаме наросток *-ши*, а дзекеди *-ейши* (заправо: *҃йши*). Дакле: *мили — милши, красни — красши, високи — висши, шумни (гарний) — шумнейши, тварди — твардейши*.

*Треци ступень* роби ше так, же ше *ту* другому ступню дода приставка *най-*. Дакле: *наймишли, найкрасши, найвисши, найшумнейши, найтвардейши...*

Три придавніки у нашим языку маю други (и треци) ступень од иньшого кореня:

*добри — лепши (лепши по сербски значи красши);*  
*зли — горши;*  
*мали — меньши.*

Од *вельки* други ступень *векши*; а у українським ше ужива: *більший* (место: *большій*); по сербски заш *болі* значи: *лепши*.

Дзекотри придавніки *не мож ступньовац*; ту спадаю *шицки присвойни придавніки*, па придавніки, хтори *зменьшую* значене слову, и дзеяки *иньши*.

#### IV.

##### Наростки при присловніках.

§. 91. Присловнік мож зробиц од *каждого* придавніка. А робиме його так, же место обичного родового наростку додаваме *гу* придавнікови *-о* або *е* (заправо *-ѣ*). Вельо придавніки можу прияц обидва тоти *фурми*. Так: *шумно — шумне, красно — крашне, окремо — окреме, исто — исце* итд.

Але вше уживаме лем: *цихо, рано* (од *рани* место *ранни*), *дужо, мало, скоро, вельо (велї), тельо* (од *телї*) итд.; *горе* (*горї*), *скорше, лепше, нїзше, вше* (од *в(е)с*), *(т)дзе* (оздаль од кореня *г(о)д-*, як ше находзи у слове *год-ити* ся, по сербски *до-їад-яти се*) итд.

§. 92. Але маме и *особити* наростки за присловніки. Так:

- ди (место *-гди*): *теди, кеди*;
- адзи (оздаль место: *-а -гди*): *вшадзи, тадзи, кадзи*;
- ш, -с (место *-св*), -шик: *якош (якось), кедиш, дас\** (место: *дась*, а значи: *меньше — більше*), *якошик, кедишик, вельошик...*
- ка: *вонка, нука, нешка, вецка...*
- ик: *кедик, тедик...*
- ак: *еднак, так* (место: *всяк*), *иньшак...*
- (а)ль: *оздаль (= видай), вецкаль, гибаль, (хибаль), оталь, поталь, покаль...*

\*) У сербським приходзи *данас, лешос, зимус* (тої зими).

-ей (место -ѣй, що давно означало *други ступень присловніка*): *меней, вещей, баржей, индзей*. . .  
 -будз, -год: *кельобудз, кельоѳод*. . .

§. 93. А маме досц и таких присловнікох, хтори зробени од меновнікох або часовнікох, па маю даяку таку фурму, яки стретае при одменки меновнікох и часовнікох. Так з фурмами меновнікох: *место, страх, вера, верабоже* (= бігме), *кус, кущик* (од кусац: *кус* = лем тельо, як раз одкушиц), *раз* (значи: едно махнуце, едно вдеренє, а походи од *раз-ити* = вдеряц), *барз* (од *борзий* по сербски *брз*), *упрекосц* (у прекосц), *около, вошне*, (вѣ снѣ), *водне, вечаром, нароком, дриніом, крижом, предком, зошицким, чом, прецо, зач, нач* = *нацо, вщера, дома, долу*. . .

З фурми часовнікох: *дринѳаюци* = *дрингом* (= чвалом), *ходзацц, реку* (стара фурма место речем = гварим), *якбачу* (як бачу), *знац, не-знац, мож, гоч* (хоч, значи тельо як *сци*). . .

А ест досц и таки присловніки, хтори зробени на особиту фурму. Н. пр. *гев, гет, гнет, вец, лем, там, та-кой, ту, не, ни*.

§. 94. О наросткох при часовнікох будземе гуториц на иньшим месце.

А при заменовнікох маме лем еден *необични* наросток -будз, -год, (сербски). Н. пр. *котрибудз, котриѳод*. Але тоти наростки заправо су *окреми слова* (-ѳод походи од *ѳод-ити* = бути по волі), па прето їх вше можеме заступиц зос словом *сцеш* (котригод = котри сцеш, сце, сщеце, сцу. . .), що тиж уживае. Тоти исти наростки приходза и при придавнікох и при присловнікох.

## 5.

### О приставкох.

§. 95. Приставки тиж зменяю значенє слову, а то з тим вещей, же *найвекша часц приставкох то применовніки*, хтори можу стац и сами за себе (що не можу наростки), па як таки маю вони *свойо окреме значенє*.

Приставки можу мац *меновніки, придавніки, присловніки, дзекотри заменовніки*, але *найчастейше* маю їх *часовніки*. Н. пр. при меновнікох: *подцар, ошивач, шмерц* (с-мер-т), *вкладка заграда*. . .

при *придавнікох*: *предобри, задобри...*

при *присловнікох*: *дзекеди, некеди, зоднука, покус...*

при *заменовнікох*: *дзекотри, дахто, даскелі, койхто, нїяки...*

при *часовнікох*: *предац, видац, придац, роздац, вложиц, пообламовац...*

§. 96. 1.) Як зме гварели, найвекша часц *приставкох* то *применовніки*, *хтори*, як знаме, *можу стац сами за себе*.

Але хаснувме и *таки приставки, хтори служба* (у нашої бешеди) *лем як приставки*, па не *можу стац сами за себе*. Так:

*об-*: *обдаровац, обдарті, облечени...*

*роз-*: *розбиц, розбите...*

*кой-* (вжате од *Сербох*):\*) *койяки, койхто...*

*да-* (место: *гда*): *дакеди дараз, дакельо, даєден...*

2.) *Придавніки* и *присловніки* зос *приставку да-* маю *неодредзене* значенє, н. пр. *даєден* чловек пове, же... (значи: хтош од людзох пове, же...); а зложени зос *приставку дас-* виражаю *припущене* т. в. *бліжше одредзене*, н. пр. *дазеден* чловек пове, же... (значи: меней-вещей *єден* чловек пове, же...). Тота розлика виступа и при питаню, н. пр. *пошол даєден?* *пошол дазеден?* бул *да-раз* (колинебудь, колис)? бул *дазраз* (хоч лиш раз)?

## 6.

### Зложени слова.

§. 97. Слово, хторе ма лем *єден склад* (н. пр. *конь, цинь, дзвон, два*), вола ше *єднoскладoве*. А слово з *вещей складами* вола ше *вещейскладoве* (*хи-жа, ко-но-пи, ку-ку-ри-чан-ка*). Але пре саме число *своих складoх* слово ище не постава зложене. Зложене є слово аж теди, кед ше склада зос *двох розличних кореньoх*. Н. пр. *полно-глас* (полно-глас), *єднoскладoви* (єдно-складoви), *шиво-глави*; *предложиц* (пред-ложиц), *подумац* (по-думац), *го-лем*, (гоч-лєм), *пале* (пать-лєм), *нале(м)* (на-лєм), *ноле(м)* (но-лєм), *тераз* (место: *тот-раз*), *нераз*.

Зложене слово вше є *виведзене*, а не *первесне*.

§. 98. Кед слово ма лем *обичну приставку* (н. пр. *пред-ложиц, по-думац*), теди є зложене лем у *меньшим ступню* бо *приставки* є баш нато створени, да ше *при-*

\*) Тото *кой-* походзи од *коѣ*, цо аначи: *хшори*.

ставляю гу иньшим словом. Але кед ше слово склада зос двоох словох, з хторим кажде може буц неовисне од другого (н. пр. полно-глас), теди тото слово в зложене у векшим ступню. Славянськи язики не любя слова у векшим ступню зложени (але н. пр. немецки язык любя таки слова). Па прето ми маме лем невелиь зложени слова.

§. 99. А кедже твориме зложени слова, та перше слово обично претваряме на фурму присловніка. Так у словох: *полно-глас, тупо-глави*, — перша часц т. в. *полно, тупо* то присловніки.\*)

А робиме так прето, же присловніки тиж так, як приставки, не маю неовисне значенє, але вше гу нїм треба додац даяки часовнік, да достаню полне значенє. Н. пр. *полно наляц, зле випатрац, тупо резац* итд.

## 7.

### Цудзи слова.

§. 100. У каждим языку вст цудзи слова. Але кед даяки народ жие помишани з другими народами, та теди поприїма вельо слова од тих цудзих народох, па ище и дзекотри *фурми* цудзей бешеди. Так ше стало и з нашу бешеду. Маме барз вельо *мадярски* слова, досц *немецки* слова, а од Сербох зме превжали не лем вельо слова, але и дзекотри граматични *фурми*.

Так маме *мадярски* слова:

*серсан, кефетик (kötőfék), няклов, децлови, гинтов, коч,\*\*)* илиш, *гозад, тилед, мендитовдал, доронга,\*\*)* *марадик, іаз* (шмеце), *гордов, дутов, фуров, ресельов, ашов, галов, сунякалов, цитонь, карсцель (karszék = крісло) іарадича, уяш, ботоши, сари, ципели,\*\*)* *чижми,\*\*)* *талпа, бочкори,*

\*) Ма то свойо и глїбше толкованє: тото -о на концу першого слова у зложеним виразу заправо спада гу кореньови (*полно* стої место *полнъ* шупо место *тупъ* итд.).

\*\*) Тоти слова дзекотри сигурно, а дзекотри правдоподобно маю славянське походзєне. Мадяре ище пред 1000. роком по Хр. превжали превельо слова од Славянох (як н. пр. *szalma* = слама, *széna* = шено, *szalona* = славіна, *vaszora* = вечера), па дзекотри таки слова ми превжали од Мадярох. Так н. пр. *параш* походзи од *просши* (чловек), *бачи(к)* од *башько* (оцєц, стари чловек), *доронга* од *друк* (давно ше вигваряло: *дронк*), *баюси* од *уста*, *циризда* од *грозд*, *салаш* од *сел-їц* ше (у мадярским: *át-szál-ni*), *серенча* од *срєта* (од *сшрєщац* по старославянськи: *срєтати*), *ципан* од *жупан*, *поносовац* ше (*rapasz-kodni*), од *понєсц* (понош-иц), *облак* од об-влек-їц итд.

надраїи, іомбичка, іомбошка, фодра, калап, покрейтка, баршонь, постав, жачков, тайтик, пипака, баіов, баюси,\*\*) бичак, фалат, файта, фела, іуризда,\*\*) черепа, ратота, рейтеш, ципов, іоргель, лепинь, силка, бишалма, парадича, мачка,\*\*) іовля, іунар, суньоїа, паткань, ровка, фаркаш, шаркань, босорка, бичкаш, битанїа, битанїовац, бетяр, леїинь, нялкош, катона, биреш, биров, кишбиров, ешкуч, ишпан,\*\*) цимбора, пайташ, параст,\*\*) толвай, югас, тимар, сеїинь, бачи,\*\*) нина, андя, рисар, рис, рит, яраш, іуля, деп, сейк, дильов, хотар, салаш,\*\*) падлаш, облак,\*\*) капура, варош, вармедя,\*\*) орсак, орсацки, вашар, теметов, езер (тисяч), серенча,\*\*) ронтов, ронтовац, бизовни (певний), побизовац, гамишни (лукави), гамишовац, люштац ше, дрични (derék = гідний) шор (ряд), шоровац, таркасти, барнасти, присерзовац, закинчліви, поносовац ше\*\*) и велї иньши.

#### Немецки слова маме:

лайбик, штримфлі, анцук, рекла, фартух, туце, фиронїа, конк, фриштик, кухня, кухар, фляша, тинта, фарба, шнур, цверна, шруб, штранї, шафель, ірис, гобель, сиц, фурик, майстор, римар, фраер, тишїр, штрикер, фарбар, штранїар, байбер, шлосер, ферталь, лада, фашинїи, гайзибан, цибуля, фицалка, фалинїа, кирбай, швидко (Ige/schwind), фришко, фарто! („fahr' da!“), дринїац, припасовац, рихтовац, гамовац, шпацирац ше, шпацир, мерковац (уважати), файн, и иньши.

#### Сербски слова маме:

дутян, маймун, маїарец, ладя, орїони (боз), бриїа, бриїовац, брижни, осетиц ше, осетни, сретя, розлика (ріжница), особити (specialis), прекосциц (робити на перекир), прекосц, вредциц (коштувати), вредни (пильний або вартїсний), іажциц (газити = топтати), зїодни, зїодциц ше, прилика (пригода або обставини), іад, іадни, іадциц ше (= бридити ся), ствар (= річ), шала (жарт), шалїц ше, патиц, патня, кварциц, квар (школа), кварни, корисц, корисциц, корисни, удешциц (упорядкувати), удешени, тарїовец, тарїовац, сувач (кінський млин), ірад, говедзина (воловина), іербави, исти (той сам), те исти (оден и той сам), іотово (майже), баш (якраз), па(к) (= а, та), ипак (преїїнь), да, дабо(ї)ме, дакле(м) (= отже), свеєдно, како-тако, заправо, кедиїод, кельїод койхто и велї иньши слова.

Хтори през модярски, а хтори през сербски язык прияли зме дзеяки:

*француски* слова, як *орман*, *сермия* (service), *ординанц*, *енджелір*, *тернац* (terrasse), *фини* (-а, -е,).

*латиньски* слова: *порция*, *коменция*, (conventio), *новтаруш* (notarius), *тестамент*, *фундамент*, *фурма*, *ситурни* (securus) и др.

*талияньски* слова: *пияц*, *каруца*;

*румуньске* слово: *руметац*.

§. 101. Тото треба да ше розуми, же *свою бешеду* треба чувац од *цудзих словох*, кельо<sup>од</sup> лем мож. При тим треба мерковац на тото:

1. *Кед ест свойо слово*, та не *шлебодно брац цудзе*. Так н. пр. зошицким непотребни тоти слова у нашей бешеди:

| место:             |                | треба гуториц:                   |  |
|--------------------|----------------|----------------------------------|--|
| <i>прекедвешни</i> | (м. сл.) — — — | <i>премили</i> ,                 |  |
| <i>на орек</i>     | ( " " ) — — —  | <i>навше, навики</i> ,           |  |
| <i>нем сабад*)</i> | ( " " ) — — —  | <i>не шлебодно</i> ,             |  |
| <i>галас</i>       | ( " " ) — — —  | <i>рибар</i> ,                   |  |
| <i>савазаш</i>     | ( " " ) — — —  | <i>гласованє</i> ,               |  |
| <i>ділиш</i>       | ( " " ) — — —  | <i>збори, собранє</i> (зобранє), |  |
| <i>ровка</i>       | ( " " ) — — —  | <i>лїшка, лисица</i> ,           |  |
| <i>тербави</i>     | (с. сл.) — — — | <i>горбати</i> ,                 |  |
| <i>добиц</i>       | ( " " ) — — —  | <i>достац</i> ,                  |  |
| <i>цайтнес</i>     | (н. сл.) — — — | <i>шведоцтво</i> ,               |  |
| <i>фришко</i>      | ( " " ) — — —  | <i>скоро, нагло</i> .            |  |

2. Дзе не маме ище *свойо*, там треба *створиц* нове слово, або *вжац* слово зос *нашого кнїжкового*, або зос *сербского языка*, але треба тото слово *применїц* ту *духу* *нашей бешеди*. Дакле, место: *разлика* треба гуториц *розлика*, а место *їрад* лєпше би було гуториц *град*, *торговац* место *тарїовац* итд.

3. Уж тераз вст велї сербски слова у нашей бешеди, хтори ше нам зошицким *придали*. Н. пр. *дружство*, *редзиц*, *застава*, *ред* (ряд, порядок), *удесиц*, *удешиц*, *створ* (створїне), *уживац*, *заправо* (властиво), *(не)овисни* и *иньши*. Дакле место: *шор*, *ушориц*, итд. вшадзи можеме

\*) в то славянське слово!

хасновац *ред* (або кніжкове *ряд*), *уредзиц* итд. *Лепше хасновац сербски слова як мадярски.*

4. Дзехтори сербски слова уж ше так удомели у нашей бешеди же зме їх не годни виручиц, ані преиначиц, гоч вони приноша *нови фурми* до нашей бешеди. Так н. пр. *кедиод*, *якиод*, *па(к)*, *да*, *дабоме*, *дакле(м)*, *баш*, *исти*, *те-исти* и иньши. Але особито на *да* треба мерковац, же би го не хасновац пречасто, же би *да* зошицким не вициснуло нашо прадавне *же* (греческе *ге* = *γε*).

Сербско-горватски злучнік *те* значи тото исте, цо наш злучнік *та*. Па прето место „*єден те-исти*“ лепше би було хасновац „*єден та-исти*“ або *єден тот исти*“.



## ТРЕЦА ЧАСЦ: Одменка словах.

А.)

О одменни вообщё.

1.

Цо то значи одменяц слово?

§. 102. Уж знаме як ше твори *одно слово з другога слова*. А тэраз нам выпада познац, яки *фурми* прыбера *одно та исте слово*, кед сцеме зос нїм *выражиц* *шицко тото*, цо вообщё з нїм *мож* *выражиц*.

Як *одно* и *тото исте слово* *може* *меняц* *свойо* *фурми*, *най* *нам* *послужа* *слїдуючы* *примири*:

Конь бежи, бежал. Конї бежа, бежали. Я купуем коня.

Ти купуеш коня. Дал сом есц коньови, коньом.

Мой конь красши. Од мойого коңя нет красшого.

Така *пременка* *фурмох* *едного* *и того истого слова* *вола* *ше* *одменка* *слова*.

Одменяц *ше* *можу* *мена* (т. є. *меновніки*, *придавніки*, *заменовніки* *и* *числовніки*) *и* *часовніки*.

Иньшак *ше* *одменяю* *мена*, а *иньшак* *часовніки*. Але *и* *спомедзи* *менох* *иньшак* *ше* *одменяю* *єдни*, а *иньшак* *други*.

2.

Пняк и законьчене.

§. 103. При *одменки* *словах* *треба* *розликовац* *пняк* *слова* *и* *законьчене* *слова*.

*Законьчене* *слова* *меня* *ше* *у* *каждей* *фурми* *слова*, *и* *баш* *тото* *законьчене* *дава* *слову* *по* *часци* *иньшаке* *значенє*; а *пняк* *слова* *остава* *у* *шицких* *фурмох* *того* *истого* *слова*. Н. пр. *чита-ц*, *чита-м*, *чита-це*, *чита-ли*, *чита-юци*; *ученїк-а*, *ученїк-у*, *ученїк-ом*. Легко *ше* *да* *розлучиц*, *же* *пняк* *и* *законьчене* *слова* *не* *тото* *исте*, цо *корень* *и* *приросток* *слова*.

## 3.

## Єднина — множина.

104. З єдним словом можемо означити *або лем єдну ствар, або вещей нараз*. Але да слово означаи вещей ствари нараз, обично мушине зменити законченє слова. Дакле при одменки словох (*як менох, так часовників*) приходзи *єднина и множина*. На приклад:

|               |   |                 |
|---------------|---|-----------------|
| Єднина:       |   | множина:        |
| <i>син</i>    | — | <i>синове,</i>  |
| <i>жена</i>   | — | <i>жени,</i>    |
| <i>польо</i>  | — | <i>поля,</i>    |
| <i>купуем</i> | — | <i>купуєме.</i> |

При одменки менох, а тиж у дзекотрих фурмох, при одменки часовників, приходзи ище *граматични род* — мужески, женьски и штредні род, але о тим будземе гуториц при одменки менох. (У мадярским язiku нєт граматичного роду).

## Б.)

## О одменки менох.

## I. О ОДМЕНКИ МЕНОХ ВООБЩЕ.

## 1.

## Припадки.

§. 105. Припадки то розлични фурми єдного и того истого мена (т. є. меновника, придавника, заменовника и числовника), зос хторима фурмами виражаєме, *чо даяки предмет роби, або чо дахто зос нїм роби?*

Таких припадкох вєст у нашим язiku *сєдем* (але то нє муши буц так у каждем язiku). Обично їх так редзимє:

|          |      |                            |                         |
|----------|------|----------------------------|-------------------------|
| Припадок | I.   | одпеда на питанє:          | <i>хто? чо?</i>         |
| "        | II.  | " " " :                    | <i>кого? чий? чого?</i> |
| "        | III. | " " " :                    | <i>кому? чому?</i>      |
| "        | IV.  | " " " :                    | <i>кого? чо?</i>        |
| "        | V.   | през тот припадок ше вола: | <i>ти! ви!</i>          |
| "        | VI.  | одпеда на питанє:          | <i>о ким? о чим?</i>    |
| "        | VII. | " " " :                    | <i>з ким? з чим?</i>    |

На примир: *Вол оре*. Сора од *вола*. *Волови сом дал*. *Купел сом вола*. Гей *волу*, цагні! *Дуам о волови* (або о *волу*.) *Крава цагнє ведно з волом*.

### По чим познає роди менох.

§. 106. Як зме гварели, при одменки менох треба мерковац на род менох, бо *иньшак ше одменяю мена з мужеским родом, а иньшак з женьским, заш иньшак зос штреднім родом.*

А по чим же познає роди менох у нашим языку?

§. 107. Найлєгчейше у нашим языку познає род *придавнікох*, бо *придавніки* найчастейше маю законьченє (у I. припадку єднини):

1. За *мужески* род *-и, -ї*; н. пр. *красни, штредні*;
2. За *женьски* род *-а, -я*; н. пр. *красна, штредня*;
3. За *штредні* род *-е, -є*; н. пр. *красне, штредне*;

(Придавніки, хтори ше у нашей бешеди коньча на *-и, -ї*, у кнїжковим нашим языку коньча ше на *-ий, -ій*, (тото *-й* у нас випагло). Н. пр. *красний, добрий, вяшкий, середній, гусій*, (гуши место гусі) итд.)

Лєм *присвойни* придавніки мужеского роду коньча ше на *-ов*, алє дзеповєдни з нїх можу ше тиж коньчиц на *-и (-ови)*. Н. пр. *шпижов — шпижови, церньов, -и, марцов, -и* итд. Алє кед ше таки присвойни придавнік приписує *живому єству*, теди вше може буц лєм *-ов*. Так: *Марчов, заяцов, псов, коньов* итд. Барз ридко коньча ше присвойни придавніки *мужеск.* роду на *-ин*, а обични придавніки на *-ен* (цо остало зос старославянського). Н. пр. *гушин, або гуши, шестрин, длужен або длужни.*

§. 108. *Числовніки*, хтори маю єднину, маю обично законьченє *придавнікох -и, -а, -е* (крєм: *єден, — єдна — єдно*). А тоти числовніки, хтори маю лєм множину, *не маю роду*. Н. пр. *два, три, пейц, дзешец — столи, хижи, поля.*

§. 109. *Заменовніки* за женьски род вше маю *-а, я*; за штредні *-о, -йо, -е*; а за мужески род *даяки несамогласни, або -и*. На приклад:

1. *вон, тот, мой, ваш, котри*;
2. *вона, тота, моя, ваша, котра*;
3. *воно, тото, мойо, вашо, котре.*

А дзекотри заменовніки не маю граматичного роду, як н. пр. *я, ти, хто.*

§. 110. *Меновніки мужеского роду* найчастейше коньча ше на *даяки несамогласни*. Н. пр. *стол, рог, дуб, мед,*

*столік, шерп, корч, нос, телеграф, мох, палец, мешац, гордов,\*) мост, пост, госц.*

Але вст даскельо меновніки, хтори ше конча на *-а*, а мужеского су роду. Так: славни *владика*, страшни *паша*, добри *судия*, *староста* итд. Мужески тоти меновніки лем прето, же означую мужеске ество. Мужеского є роду мено: бачи (мадяр. слово), але гуториме тиж *бачик*.

§. 111. Женського роду меновніки найчастейше коньча ше на: *-а, -я*. Н. пр. *хижа, слама, кніжка, церква, мархва, читальня, кухня*. Але вст меновніки женського роду, хтори ше коньча на *-ц, -ж, -дз, -р*. Так: *мац, шмерц, ноц, помоц, штверц, колімаж, челядз, ствар, твар*. Шицки меновніки зос законьченьом *-сц* женського су роду, окрем слова *госц* (гість). Так *косц, шерсц, старосц, радосц, млосц* итд.

§. 112. Шицки меновніки штреднього роду коньча ше на *-о, -йо (ьо), -е, -є*. Н. пр. *вино, скло, мено, польо, праше, каче, церне, целе*. Мена на *-ко*, кед означую мужеску главу мужеского су роду. Так н. пр. *дїдочко, апочко* (батенько). Иньшак су таки слова штреднього роду. Н. пр. *шерцочко, очко, дзецочко, дзивчатко*. З власних менох: *Марко, Янко, Петро* и др. (и други) мужеского су роду, бо означую мужески глави; тиж прето *дїдо* є мужеского роду.

§. 113. Мама даскельо меновніки, хтори можу буц и мужеского и женського роду. Так: *боль, норав, битанїа, циль, цинь* и др.

## II. МЕНОВНІКИ.

### 1. Подзелене меновнікох по їх значеню.

§. 114. При одменки меновнікох часто маме згляд, на то, цо меновнік означує. Меновніки по тим цо означую, дзеля ше на:

1. *животни и неживотни*;
2. *змислово и розумово*;
3. *мена власни и мена общи*;
4. *єдинични и зберни*.

§. 115. Животни волаю ше тоти меновніки, хтори означую даяке живе ество. Н. пр. *чловек, Бог, ангел, голуб, качка, целе, Петро, Янко* итд.

\*) У мадярским тоти слова коньча ше на (длуге) *-ó*: *hordó, furó*.

*Неживотни* тоти меновніки, хтори означую даяке *неживе* єство. Так: *стол, лавка, жем, польо* итд.

§. 116. *Змислово* волаю ше тоти меновніки, хтори означую таки ствари, яки можеме зос *змислами* осетиц — т. є. *видзиц, дотикац ше, чуц* итд. Н. пр. *стол, лавка, Янко, дзвон, прах* итд.

А *розумово* тоти меновніки, хтори означую таке дацо, цо ше да лем *подумац*. Так: *чесц, слава, пиха, дума, право, живот, Бог, брита, радосц, младосц* итд.

§. 117. *Власни мена* су тоти, хтори припадаю лем *поединим* особом або предметом. Н. пр. *Христос, Петро, Янко, Джуджар, Коцурски, Керестур, Коцур, Европа, Азия, Срим, Дунай* итд.

*Общи мена* су тоти, хтори припадаю *шицким* стваром даякого роду. Н. пр. *чловек, стол, конь, гвизда, дзвон, польо* итд. Кажди чловек ма мено *чловек*, але не кажди чловек ма мено *Джуджар*, або *Петро*; кажди стол вола ше *стол*, але не кажди валал вола ше *Коцур* итд.

§. 118. *Єдинични меновніки* тоти, хтори означую лем *єдну* ствар, гоч и припадаю *шицким* стваром даякого роду. Так: *чловек, польо, Бог, гвизда, пирко, влас, церень* итд.

А *зберни* тоти меновніки, хтори означую *вещей* ствари *ведно*. Н. пр. *пире, церне, войско, народ, челядз*.

*Дзекотри* меновніки можу буц *и так и так* зрозумени. Н. пр. *лісце* (єдно лісце — велі лісца), *шерсц, зарно, нашене*.

## 2. Одменка меновнікох мужеского роду.

§. 119. Одменка меновнікох (а тиж так одменка иньших менох и часовнікох) у нашей бешеди барз *легка*, *легчейша* як у кніжковим нашим язiku, або у горватско-сербским язiku. А то прето, же од старославянських *фурмох*, яки приходзели при одменки, *дзекотри ше зошицким затрацели* у нашей бешеди, а *дзекотри фурми спроцели зме* през того, же єднаки *законьчєня* уживаме при тих *фурмох*, дзе у старославянским були розлични *законьчєня*.

§. 120. У славянських язикох обично ше дзєля одменки меновнікох на *тварди* и на *мєжки*.

*Тварда* одменка то така, як ше одмєною меновніки, хтори ше коньча на *нєсамогласни тварди* звук.

А *мєжки*, як ше одмєною меновніки, хтори ше коньча з *мєжким* *нєсамогласним*.

Але у нашої бешеди тоти розлики ше затарли: тоти исти законьченя приходза при одменки меновнікох, цо ше коньча на тварди несамогласни, як и при одменки тих меновнікох, цо ше коньча на мегки несамогласни. Але на место давних розликох маме у вещей припадкох по да-скельо законьченя.

## §. 121.

## Взори одменки:

| Взор А.           |          | Взор Б.            |                             |
|-------------------|----------|--------------------|-----------------------------|
| Єдинна:           | Множина: | Єдинна:            | Множина:                    |
| I. стол           | стол -и  | I. краль           | краль-ове, -е }<br>конь-и   |
| II. стол-а, -у    | стол-ох  | II. краль-а        | краль-ох                    |
| III. стол-у, -ови | стол-ом  | III. краль-у, -ови | краль-ом                    |
| IV. стол          | стол-и   | IV. краль-а        | краль-ох                    |
| V. стол-е, у!     | стол-и!  | V. краль-у!        | краль-ове, -е! }<br>конь-и! |
| VI. стол-е, -у    | стол-ох  | VI. краль-у, -ови  | краль-ох                    |
| VII. стол-ом      | стол-ами | VII. краль-ом      | краль-ами.                  |

§. 122. Да не трациме вельо слова при означованю припадкох, будземе припадки так значиц, же римске число будземе хасновац место припадку, а з латиньским числом означиме єдину або множину. Так н. пр. треци припадок єдини = III.

§. 123. У українським у мегкей одменки при III, приходзи законьченє -єви (кон-єви, корол-єви), а при VII, -ем (кон-ем, корол-ем). А у нашої бешеди вшадзи приходзи -ови, -ом.

§. 124. О I, треба спомнуц тельо, же у велїх меновнікох у I. складзе од задку находза ше нестаетни — о, е (хтори постали зос ь або ъ), па у шицких других припадкох випадую. Н. пр. сон — сну, овес — овсу, заробок — заробку, цукер — цукру, початок — початку, орел — орла, котел — котла, пес — пса, псови, пси, псом итд.

§. 125. У II, законьченє -а, вше маю животни меновніки (н. пр. чловека, сушеда, духа, гарчкара, свата, коня, еленя); а неживотни маю -а, або -у; але и з тих дзекотри воля -а, а иньши воля -у. Воля -а неживотни меновніки, хтори ше коньча на х, з, к, ч (н. пр. козуха, плуга, пранїка, ошивача).

Мена мешацох тримаме за животни, па у II, обично маю -а. Н. пр. од фебруара, од марца, од мая, од юния итд., але тиж: од маю.

У сербско-горватским за II, вше є лем -а, па прето и у нас законьченє -а почина превладавац.

§. 126. У III, вше може буц -у або -ови, але *животни*, а поготово *особи воля* -ови (н. пр. Янкови, швекрови, кушнірови).

§. 127. У IV, *неживотни* маю тоту исту фурму, цо у I, а *животни* тоту исту фурму, цо у II. То приходзи так исце у сербско-горватским язiku.

§. 128. V, законьченє -у вше маю тоти меновніки муж. роду, хтори ше коньча на *ль, нь*; а воля тоту фурму на -у тоти, хтори ше коньча на *ш, ч, ж* (н. пр. *новтарушу! ковачу! ножу!*), як тиж тоти, хтори ше коньча на *к, г, х, ц, з, с* (н. пр. *хлпчику! плугу! духу! мешацу! князу! спасу!*), а то прето, бо пред тим -е, *к, г, х, ц, з, с* мали би ше пременїц на *ч, ж, ш*; виняток станова: *Боже! чловеце! друже!* и ище даскельо слова.

Иньши можу прияц як фурму на -е, так фурму на -ц. Меновніки на *л, н* вше ше змегчую пред тим -е; н. пр. *столь-е! циџань-е!* А тоти на *д, ш* не муша ше змегчовац пред тим -е (н. пр. *брате! сушеде! свате! и сваце!*) але тиж тоти меновніки воля фурму на -у (так: *брату! свату! сушеду!*).

§. 129. У VII, меновніки на *ль, нь* вше маю законьченє -у. А так исце ту треба шицко то повториц, цо зме гварели о законьченьох -у, -е за V. Законьченє -ови у VI, обично маю *животни* меновніки. Дзекеди место -ови хаснуєме -ове, н. пр. *на коньове* (або: *на коньови*).

§. 130. У I, обичне законьченє є -и. Законьченє -е можу мац лем *дзекотри* меновніки, хтори означую *особу*. Так меновніки, хтори ше коньча на *нь, р, ч* а означую *особу*, вше приїмаю -е за I, н. пр. *летинь-е, коцурчань-е, дротар-е, гарчкар-е, ковач-е, богач-е* итд. А можу прияц тото законьченє меновніки на *ль, л, н, ш, дз* (кед означую *особу*); н. пр. *учитель-е и учитель-и, апостол-и и апостол-е, циџань-е и циџан-и, новтаруш-е и новтаруш-и, сушедз-и и сушедз-е* итд. Але вше гуториме: *людзе*. Шицки иньши меновніки, хтори означую *особу* вше маю у I, законьченє -и. Так: *Сримци, приданци, ученїки, Горвати, свати* итд. При меновнікох на -янїн одручує ше тото -ин у I. Так: *варощанїн — варощань-е, Шиданїн — Шидань-е* итд.

Тиж законьченє -ове можу прияц лем дзекотри меновніки, хтори означую особу. То обично *кратки* таки меновніки, як н. пр. *брат-ове, син-ове, шовір-ове, бог-ове* итд.

Законьченє -ове баш *виречно* означує особу, па кед сцеме виражиц баш тоту власносц, та хаснуєме законьченє -ове. Так: *апостолове, сушедове, ангелове*, итд. Дзекеди ше хаснує тиж *коньове, волове, маіарцове* итд., але то лем теди, кед под тима словами розумиме людзох.

§. 131. Пред законьченьом -и у  $I_2$  л, н оставаю незмєгчени, а д, ш лем у тим меновніку можу прејсц на дз, ц, у хторим тиж у  $I_1$  може буц дз, ц, место д, ш. Н. пр. *сушед, або сушедз, вред або вредз* —: *сушеди и сушедзи, вреди и вредзи*.

А пред-е вше ше змєгчую л, н; так: *апостол-є, циіань-є* итд.

§. 132. Як зме уж гуторели (§. 31.), пред -и у  $I_1$  дзекеди преходзи к на ц. Але у таким случаю таке ц *може* (але не муши) *остац* у шицких припадкох множини. Н. пр. *гудак — гудаци, гудацох — гудакох* итд.

§. 133. О  $VI_2$  треба повесц тельо, же меновніки, хтори означую *особи*, вше маю у тим припадку тоту исту фурму, *цо у  $II_2$* . (Так исто у кнїжковим нашим язикау, але у горватско-сербским язикау не). А иньши меновніки маю у  $IV_2$  таку исту фурму, як у  $I_2$ .

§. 134. 1.) У  $V_2$  приходзи тота иста фурма, як у  $I_1$ .

2.) У  $VI_2$  вше приходзи тота иста фурма, цо у  $II_2$ .

3.) О  $VII_2$  лем тельо треба спомнуц, же меновніки, у хторих останє д прешло на дз, а к на ц, може мац место -ами лем -ми (як и у  $VII_2$  одменки жєньс. роду на -ц). Н. пр. *зос сушедзми, зос гудацими*.

§. 135. Од шицких одменкох меновнікох одменка меновнікох муж. роду *найчєжша* баш прето, же у повдиних припадкох може буц по вецей фурми. При иньших одменкох того нєт.

### 3. Одменка меновнікох жєньского роду.

§. 136. Маємє двояку одменку меновнікох жєньского роду. Єдна одменка на -а, друга одменка на несамогласне законченє (у  $I_1$ ).

§. 137. *Взор одменки на -а.*

| Єдинна:                 | Множина:           |
|-------------------------|--------------------|
| I. жен-а                | жен-и              |
| II. жен-и               | жен-ох             |
| III. як II <sub>1</sub> | жен-ом             |
| IV. жен-у               | як I <sub>2</sub>  |
| V. жен-о!               | як I <sub>2</sub>  |
| VI. як II <sub>1</sub>  | як II <sub>2</sub> |
| VII. жен-у              | жен-ами.           |

§. 138. Як видземе у тей одменки II<sub>1</sub>, III<sub>1</sub>, VI<sub>1</sub>, I<sub>2</sub>, IV<sub>2</sub> и V<sub>2</sub> маю єднаку фурму; заш IV<sub>1</sub> и VII<sub>1</sub> маю єднаку фурму.

§. 139. Стара фурма у VII<sub>1</sub>, хтору стари людзе частейше уживаю, место -у ма -ов. Н. пр. *драгов, женов*. Але младше поколенє ужива тоту фурму лєм у *особитих* вираженьох; н. пр. *драгов* место *по драже* = *по драги*.

§. 140. Так исто у дзекотрих *особитих* виразах хаснує ше стара фурма у VII<sub>1</sub> -е место -и; як н. пр. *по драже* место *по драги*.

§. 141. Меновніки женьского роду на -я одменяю ше так исто, як тоти на -а. А мужеского роду меновніки на -а одменяю ше так, як *жена*, але у III<sub>1</sub> и VI<sub>1</sub> *можу* мац як -и, так -ове, а у IV<sub>2</sub> вше маю -ох. Н. пр. *владика* — III<sub>1</sub> и VI<sub>1</sub> *владики* и *владикови*, I<sub>2</sub> *владикове* и *владики*, у II<sub>2</sub> *владикох*.

## §. 142.

*Взор одменки на несамогласне законьчене.*

| Єдинна:                 | Множина:              |
|-------------------------|-----------------------|
| I. шмерц                | шмерц-и               |
| II. шмерц-и             | шмерц-ох              |
| III. як II <sub>1</sub> | шмерц-ом              |
| IV. як I <sub>1</sub>   | — } як I <sub>2</sub> |
| V. як II <sub>1</sub>   |                       |
| VI. як II <sub>1</sub>  | як II <sub>2</sub>    |
| VII. мерц-у             | шмерц-ами.            |

Так як *шмерц* одменяю ше шицки меновніки жен. роду з законьченьом на даяки *несамогласни* (н. пр. *соль*, *челядз*, *крев*, *жем*, *колїмаж*, *яр*, *ешень*) и слово *панї*. (Ми гуториме: *миша*, *уша*, а у кнїжковим язiku: *миш*, *вош*, *жень*. рођу).

§. 143. У VII<sub>1</sub> место -у може приходзиц -ов, як при одменки ни -а.

У VII<sub>2</sub> место *-ами* може буц *-ми* особито, кед пред *-ц* стої даяки *самогласни*; н. пр. *дзверми*.

§. 144. Як видземе II<sub>2</sub>, III<sub>2</sub>, VI<sub>2</sub> и VII<sub>2</sub> при одменки меновнікох *жен.* роду таки исти, як при одменки меновнікох *муж.* роду. А таки исти тоти припадки тиж при одменки меновнікох *штред.* роду.

#### 4. Одменка меновнікох штреднього роду.

§. 145. Має тиж двояку одменку меновнікох *штред.* роду. Єдна одменка на *-о* або *-е*, а друга одменка на *-е(ц)*. *-е(н)*.

§. 146. *Взор одменки на -о, -е.*

| Єднина:                 | Множина:           |
|-------------------------|--------------------|
| I. мен-о                | мен-а              |
| II. мен-а               | мен-ох             |
| III. мен-у              | мен-ом             |
| IV. як I <sub>1</sub>   | як I <sub>2</sub>  |
| V. як I <sub>1</sub>    | як I <sub>2</sub>  |
| VI. як III <sub>1</sub> | як II <sub>2</sub> |
| VII. мен-ом             | мен-ами.           |

§. 147. Так исто одменяю ше шцики меновніки *штред.* роду на *-о* и найвекша часц меновнікох *штред.* роду на *-е (е)*; н. пр. *цєрне, пирє, глєбе, лїсцє, удзверє*.

§. 148. Меновніки *муж.* роду на *-ко* одменяю ше так, як *мено*, але у III<sub>1</sub> и VI<sub>1</sub> можу мац законьчєня *-ови* (н. пр. *о хлопискови*), а у I<sub>2</sub> *-ове* (н. пр. *хлописка — хлопискове*).

А тоти на *-о* мужєск. роду одменяю ше зошицким по одменки менох *муж.* роду, але у I<sub>2</sub> *вше* маю *-ове*.

§. 149.

*Взор одменки на -е(ц), -е(н).*

| Єднина:                 | Множина:              |
|-------------------------|-----------------------|
| I. курч-е               | курч-ата              |
| плєм-е                  | плєм-єна              |
| II. курч-єца            | курч-атох             |
| плєм-єна                | плєм-єнох             |
| III. курч-єцу           | курч-атом             |
| плєм-єну                | плєм-єном             |
| IV. як I <sub>1</sub>   | як I <sub>2</sub>     |
| V. як I <sub>1</sub>    | як I <sub>2</sub>     |
| VI. як III <sub>1</sub> | як II <sub>2</sub>    |
| VII. курч-єцом          | курч-атами, курч-ацми |
| плєм-єном               | плєм-єнами.           |

§. 150. Як курче одменяю ше шицки меновніки штр. роду на *-че, -ше* и дзекотри на *-е*. Так: *жабче, каче, гаче, бараньче, гуше, праще, целе* итд.

Тото *-е* у  $I_1$  стої место *-ѣт*, а тото концеве *-т*  $I_1$  одпадає, у єднини меня ше на *-ц*, а у множини ше заш враца на *-т*;  $\text{ж}$  у єднини преходзи на *е*, а у множини на *а* (заправо на *я*).

§. 151. Як племе одменяю ше меновніки штред. роду на *-ме*, як н. пр. *време, стреме*.

Тото *-е* у  $I_1$  при тих меновнікох стої место *-ѣ = ен*; але у  $I_1$  концеве *-н* одпадає.

У нашей бешеди тота одменка меновнікох штред. роду на *-е(н)* уж ше преруцує на одменку меновнікох штр. роду на *-о, -е*. Так н. пр. *мено* вше одменяме, як *шено* (а у сербским:  $I_1$  *име* —  $II_1$  *имена*), а место *стреме* воліме фурму за  $I_1$  *стремено*, место *шеме* (семе — семена) вше хаснуєме *шемене* итд. Цо ище остало зос одменки на *-е(н)* у нашей бешеди, то лєм пре сербски язык, па то нашо уxo и чує, же тота одменка нам кус противна.

(Тото *-ѣт, -ѣ* у кнїжковим нашим языку у  $I_1$  преходзи на *-я* або *-а*, а у преосталих припадках *-ѣт* преходзи на *-ят, -ат*, а *-ѣ* на *-ен*. Так:  $I_1$  *гуся*,  $II_1$  *гусяти...*,  $I_2$  *гусята*;  $I_1$  *имя*,  $II_1$  *імени...*,  $I_2$  *імена*).

## 5. Неправилни одменки.

§. 152. Єст даскельо таки меновніки, хтори маю неправилну одменку. А неправилна одменка може буц або прето, же дзекотри припадки при тим истим слове твориме од *иньшого кореня* або од *иньшого пняка*; або прето, же мено у єднини ма *иньши граматични род*, а у множини *иньши*, або у даяким припадку ма мено *необичну фурму*.

§. 153. Од *иньших кореньох*, а зглядно: од *иньших пнякох*, твориме дзекотри припадки при тих меновнікох:

1.) Єднина од кореня *човек*, а множина од кореня *люд(з)*:  $I_1$  *людзе*,  $II_2$  *людзох* итд. (*люд* по украиньски значи *народ*);

2.)  $I_1$  *бачи* або ридше *бачик*,  $V_1$  *бачи!* и *бачику!* а иньши припадки од пняка *бачик*;

3.)  $I_1$  *катона* (мадяр. сл.)  $I_2$  *катонаци*,  $II_2$  *катонацох* або *катонах* итд.

4.)  $I_1$  *Христос*,  $II_1$  *Христа*, итд.  $I_1$  *Господь*,  $V_1$  *Господи!*  $II_1$  *Господа* итд.

5.)  $I_1$  *мац* (место: *мать*),  $V_1$  *мамо!* (од дзєциньского слова *мамо*), а шицки иньши припадки од пняка *мацер* на фурму одменки жен. роду на *несамогласне* законьченє; дакле: за  $IV_1$  *мацер*, за  $VII_1$  *мацеру*, за  $II_1$ ,  $III_1$ ,  $VI_1$ ,  $I_2$ ,  $IV_2$  и  $V_2$  *мацери* итд.

6.) Єднина од пняка *дзецк(о)*, а множина пняка *дзец(и)*,  $II_2$  *дзецох* итд.

7.) Од меновніка *оцец* за  $V_1$  *апо!* (од маляр. слова *апа* = *оец*), а шицки иньши припадки од пняка *оцец*,  $II_1$  *о(т)ца* итд.

§. 154. *Зменяю у множини граматични род тоти меновніки:*

1.)  $I_1$  *брат* (муж. роду),  $I_2$  *братове* або *браца* (як штрєд. роду),  $II_2$  *братох* итд.

2.)  $I_1$  *око* (штрєд. роду),  $I_2$  *очи* (як муж. або жєнь. роду),  $II_1$  *очох* або *окох* итд.; але два *ока* (фурма старого дуалу т. є. двоїни);

3.)  $I_1$  *дзецко* (штр. роду),  $I_2$  *дзеци* (як муж. або жєнь. роду).

Ту спадаю мєна муж. роду на *-о*, *-ско* (пать §. 122 2.), як тиж тоти на *-а* (§. 118. 3.).

§. 155. У дзєкотрих виразох затримала ше стара фурма за  $II_2$ . Н. пр.: з, до *рук*; з, до *оч* (место: *очох*); кельо *годзин* (место: *годинох*). У кнїжковим нашим язiku обична така фурма за  $II_2$ .

6. Меновніки през множини, през єднини, през одменки.

§. 156. 1.) Дзєкотри меновніки хаснуєме лєм у єднини. Н. пр. *Господь*, *Христос*, *Затрєб*, *Сомбор*, *ситурносц*, *дбалосц*, *чєлядз*.

2.) А дзєкотри меновніки хаснуєме лєм у множини. Так: *видли*, *граблї*, *окуляри*, *дзєвери*, *клїщи*, *ножнічки*, *отруби*, *людзе*, *родитєлє*, *Миклошевци*, *Янковци* и др.

3.) Иньши заш меновніки *приходза* лєм у єдней *фурми* (нє одменяю ше). Так: *здравє*, на *рату* (кричац), на *предай* (предай = продаж), *апо!* и др.

4) *Вельо*, *тельо*, *кельо*, *мало*, *досц*, *кус* и др. хаснуєме раз як *присловніки*, раз як *меновніки през одменки* (н. пр. *дай ми кус хлеба*; *тото кус хлеба*), а раз як  $I_1$  *придавнікох*. А дзєциньскє слово *биби* (= бубу) хаснуєме як меновнік и часовнік, але го нє одменяме.

### III. ПРИДАВНІКИ.

§. 157. При одменки придавнікох має єднину и мно-  
жину, припадки и граматични роди так исце, як при од-  
менки меновнікох. У множини за шицки роди приходза  
ту єдни та исти фурми.

§. 158.

*Взор одменки придавнікох:*

| муж. род:                  | жен. род:          | штр. род:          | множина:           |
|----------------------------|--------------------|--------------------|--------------------|
| I. добр -и                 | добр-а             | добр-е             | добр-и<br>шпижов-о |
| II. добр-ого               | добр-ей            | добр-ого           | добр-их            |
| III. добр-ому              | як II <sub>1</sub> | добр-ому           | добр-им            |
| IV. добр-и }<br>добр-ого } | добр-у             | як I <sub>1</sub>  | як I <sub>2</sub>  |
| V. як I <sub>1</sub>       | як I <sub>1</sub>  | як I <sub>1</sub>  | як I <sub>2</sub>  |
| VI. добр-им                | як II <sub>1</sub> | добр-им            | як II <sub>2</sub> |
| VII. як VI <sub>1</sub>    | як IV <sub>1</sub> | як VI <sub>1</sub> | добр-има, -ими.    |

§. 159. У IV<sub>1</sub> муж. роду придавніки при животних  
меновнікох маю -ого, иньшак -и.

Так исто одменяю ше придавніки на -ї (ьї): н. пр.  
штрєднї, остатнї. Але єдно єст необицне у нашей бе-  
шеди, а то: же у I<sub>2</sub> шицки придавніки на -ов, -ин место  
-и маю -о за шицки три роди. Н. пр. шпижово колеса,  
братово дзеци, шєстрино пенєжи. А место велї, телї,  
келї можеме хасновац вельо, тельо, кельо не лєм у зна-  
ченю присловніка, але тиж у значеню придавніка за I<sub>2</sub>,  
па прето гуторимє або: кельо людзе (з I<sub>2</sub>) пришли? або  
кельо людзох (з II<sub>2</sub>) пришло? Але гуторимє: кельо хлеба,  
нашеня, води (з II<sub>1</sub>). З тим истим стрєтнєме ше при за-  
меновнікох.

Вжала ше тота фурма на -о оталь, же при числов-  
нікох наросток -єро (хторе ше коньчи на -о) означа збер-  
носц (дакле множину), а то приходзи у шицких слав-  
янських языкох; н. пр. штверо, пєцєро, дзєшєцєро итд.

§. 160. 1.) Меновніки з фурму придавніка одменяю  
ше у єднини так, як придавнік, през згляду на то, чи  
тоти меновніки власни мєна особох, чи стварох. Будзе  
дакле: I<sub>1</sub> Коцурски, II<sub>2</sub> коцурского итд. I<sub>1</sub> кривє (валал),  
II<sub>2</sub> кривого итд.

2.) Кєд таки мєна означую ствари тєди обично не  
маю множини, гибаль же ше конча на -ов. Меновніки

з фурму придавніка муж. роду на -ов (н. пр. гордов, ашов), але за I<sub>2</sub> маю вше -е. Н. пр. I<sub>1</sub> Дюрдьов, II<sub>1</sub> Дюрдьова, III<sub>1</sub> Дюрдьову... I<sub>2</sub> Дюрдьове итд. Так исто: Збегньов, Беркасов итд.

3.) А кед означую людзох, теди тоті меновніки, хтори ше коньча на -ов, -ин у єднини ше одменяю, як обични меновніки мужеского роду на -в, -н (але тоті на -ов за III<sub>1</sub> маю -и н. пр. I<sub>1</sub> Костомаров, II<sub>1</sub> Костомарова, III<sub>1</sub> Костомарови итд.); а у I<sub>2</sub> маю зберну фурму на -о, и одменяю ше далей. Н. пр. I<sub>2</sub> Костомарово, II<sub>2</sub> Костомарових итд.; I<sub>1</sub> Янканін, I<sub>2</sub> Янканіно; II<sub>2</sub> Янканіних — або: I<sub>2</sub> Янканінова, -их итд.

4.) Шицки иньши власни назвиска з фурму придавнікох место I<sub>2</sub> маю фурму II<sub>2</sub> (genitivus possessivus). Н. пр. I<sub>1</sub> Мудри, I<sub>2</sub> Мудрого (н. пр. иду Мудрого...); I<sub>1</sub> Пастовніцки, I<sub>2</sub> Пастовніцкого. Таки назвиска у множини вола ше не одменяц, як одменяц. Лепше гуториц: Мудрого хижи, як: хижи Мудрих.

§. 161. Треба знац, же шицки власни назвиски у нашей бешеди приймаю у множини фурму присвойних придавнікох и маю I<sub>2</sub> зберну фурму на -о. Тоті власни назвиска, хтори маю фурму правих меновнікох приймаю у I<sub>2</sub> фурму на -ово, и так ше далей одменяю. Н. пр. I<sub>1</sub> ковач, I<sub>2</sub> ковачово, II<sub>2</sub> ковачових итд.; I<sub>1</sub> товля, I<sub>2</sub> товльово, I<sub>1</sub> Яничко, I<sub>2</sub> Яничково итд.

§. 162. 1.) Придавніки годзен (годна, годно) и рад (рада, раде) маю лем I<sub>1</sub> и I<sub>2</sub>.

2.) Придавнік длужен одменяє ше: II<sub>1</sub> длужного итд.

3.) У дзеповдних виразах затримала ше фурма за II<sub>1</sub> од давней меновніковой одменки придавнікох. Так: з близька (як: стола), з далека, з нїзка, од давна и др.

4.) Мено Бачка одменяєме або як жена, або як добра (т. є. як придавнік), дакле за II<sub>1</sub> Бачки и Бачкей итд. (Бачка заправо є придавнік: бач(с)ка жем).

#### IV. ЗАМЕНОВНІКИ.

##### а) Подзелене заменовнікох.

##### 1.

##### Як мож подзеліц заменовніки?

§. 163. Заменовніки мож подзеліц або по їх грамати́чней фурми, або по їх значеню. По грамати́чней фурми

заменовніки дзеля ше на такі, хтори маю *фурму меновнікох*, и на такі, хтори маю *фурму придавнікох*. Гу першим спадаю лем: *я, ти, ми, ви, себе (ше)* у *щицких* припадках, а: *хто, що* лем у I. Тоти заменовніки не маю *граматичного роду*.

§. 164. По своїм значеню заменовніки дзеля ше на: 1.) *особово*, 2.) *повратни*, 3.) *присвойни*, 4.) *показовни*, 5.) *питайни*, 6.) *односни*, 7.) *неозначени*.

## 2.

### Заменовніки особово.

§. 165. Особово заменовніки уживаме место *особи*, хтора гутори, або гу хторей ше гутори. Н. пр. *я* пишем. *Ти* ореш. — Спадаю ту лем: *я, ти, ми, ви*. Тоти заменовніки вше указую *особу*, але не указую *род особи*.

## 3.

### Заменовніки повратни.

§. 166. Повратни єст лем єден заменовнік: *себе* (за II<sub>1</sub>, III<sub>1</sub>, IV<sub>1</sub> и VI<sub>1</sub>) або скрацено *ше* (лем за IV<sub>1</sub>), *собу* (за VII<sub>1</sub>). Вола ше тот заменовнік повратни прето, бо означує, же работа особи або ствари не *преходзи* на другу особу або ствар, але ше *враща назад* на тоту особу або ствар, хтора роби. Н. пр. *Я себе* купел нож. *Я ше* умивам. *Ми* маме *зос собу* хлеб. Тот заменовнік дзекеди означує *взаємносц* т. є. тото, же єден другому дацо роби. Н. пр. *Вони ше* (єден другого) *бюю*. *Ми вше* *ведно зос собу* (єден з другим) *ходзиме*.

§. 167. Повратни заменовнік не указує *анї роду*, *анї особи*, *анї числа*. (А Немци гуторя так, же ше при тим указує *особа* и *число*. Н. пр. *я* мием *мене*; *ти* миеш *тебе*; *ви* миеце *вас*, итд.)

## 4.

### Заменовніки присвойни.

§. 168. Присвойни заменовніки су: *мой, твой, свой, його, ей, його*; *наш, ваш, їх*. А волаю ше так прето, же указую, *кому припада* *особа*, *ствар* або *робота*, о хторей ше гутори.

§. 169. Ми гуториме: *Я* мам *свою* кніжку; *ти* маш *свою* кніжку; *вон* ма *свою* кніжку; итд.

А у дзекотрих языках ше гутори: *Я мам мою кніжку; ти маш твою кніжку; ви маце вашу кніжку; вон ма свою кніжку; итд.*

## 5.

**Заменовніки показовни.**

§. 170. Волаю ше так тоти заменовніки прето, же указую на особу чи ствар, о хторей бешеда. Спадаю ту: *вон, вона, воно; тот, тота, того* (дзекеди ше ужива лем *та, то*); *тамтот, -а, -о; исти, иста, исте; таки, така, таке; телї, теля, теле.*

§. 171. Зос заменовніком *вон -а, -о* заступаме особови заменовнік за III. особу, бо власциво такого особового заменовніка не маме.

## 6.

**Заменовніки питайни.**

§. 172. Спадаю ту: *хто? цо? чи(й)? чия? чийо? хтори? яки? келї?*

## 7.

**Заменовніки односни.**

§. 173. Волаю ше так прето, же *ше одноша* гу особи, ствари або роботи, *о хторей уж пред тим бешеда*, и так *вяжу едно виречене з другим*, у хторих ше гутори о едней та истей особи, ствари або роботи. Н. пр. Красна тота моя *хижа*, *хтору* сом вибудовал. Не бої ше *тот* гладу, *хто* роби. Спадаю ту: *котри, (хтори), яки, келї, хто, цо.*

## 8.

**Неозначени заменовніки.**

§. 174. *Неозначени* волаю ше тоти заменовніки прето, же означую ствар лем *приблїжно*, а не точно. Спадаю ту: *хтош (хтошка, хтошкаль, хтошик), цошка (цошкаль, цош), хтобудз (хтоїод), цобудз (цоїод), дзехто, дахто, койхто, дацо, койцо, ніхто, ніч, якиш (якишик), даяки, дзеяки, койяки, якибудз (якиїод), вшелїяки, нїяки, чийш, чи(й)шик, дачи(й), койчи(й), чийбудз (чи(й)їод), нїчи(й); хториш (котриш, котришик), дзекотри, дзепокотри, дакотри, хторибудз (хториїод); еден, даеден, дзепоеден, нееден; келї, дакелї, даскелї, келїбудз (келїїод); велї, превелї, невелї; иньши, иньшаки; други, кажди, шицок (шицка, шицко), цали.*

## б) Одменка заменовнікох.

## 1.

## Одменка заменовнікох з фурму меновнікох.

§. 175. Заменовніки з фурму меновнікох маю свою особиту одменку.

Одменка заменовнікох: я, ти, ми, ви, себе.

|                           |                       |             |             |                 |
|---------------------------|-----------------------|-------------|-------------|-----------------|
| I. я                      | ти                    | ми          | ви          | —               |
| II. <i>мне, ме</i>        | <i>тебе, це</i>       | <i>нас</i>  | <i>вас</i>  | <i>себе</i>     |
| III. <i>мне, (ме), ми</i> | <i>тебе, (це), ци</i> | <i>нам</i>  | <i>вам</i>  | <i>себе</i>     |
| IV. <i>мне, ме</i>        | <i>тебе, це</i>       | <i>нас</i>  | <i>вас</i>  | <i>себе, ше</i> |
| V. —                      | <i>ти!</i>            | —           | <i>ви!</i>  | —               |
| VI. <i>мне, ме</i>        | <i>тебе, це</i>       | <i>нас</i>  | <i>вас</i>  | <i>себе</i>     |
| VII. <i>мну</i>           | <i>тобу</i>           | <i>нами</i> | <i>вами</i> | <i>собу.</i>    |

§. 176. Фурма *ме, це, ше, ми, ци* уживаю *ше* лем *енклитично\*)* т. є. лем *теди, кед пред нїма стої у виреченю даяке иньшаке слово*. На примир: *Вдерел ме, це. Забил ше. Але: мне, тебе вдерел, повед. Себе забил.*

Фурми *ме, це* за III, хасную *ше* лем по *применовнікох*. Н. пр. *Пришол ту ме, ту це.*

## 2.

## Одменка заменовнікох з фурму придавнікох.

§. 177. Шицки тоти заменовніки, *накельо ше тиче самого законьчєня*, одменяю *ше*, як *придавніки*. Але при *дзекотрих* *меняю ше* *пняки*.

## §. 178.

Одменка заменовніка *вон, -а, -о*.

|                                  |                |                              |                    |
|----------------------------------|----------------|------------------------------|--------------------|
| I. <i>вон</i>                    | <i>вона</i>    | <i>воно</i>                  | <i>вони</i>        |
| II. <i>нього, ньго, його, го</i> | <i>ней, ей</i> | <i>нього, ньго, його, го</i> | <i>нїх, їх, их</i> |
| III. <i>ньому, йому, му</i>      | <i>ней, ей</i> | <i>ньому, йому, му</i>       | <i>нїм, їм, им</i> |
| IV. як II <sub>1</sub>           | <i>ню, ю</i>   | як II <sub>1</sub>           | як II <sub>2</sub> |
| V. <i>вон!</i>                   | <i>вона!</i>   | <i>воно!</i>                 | <i>вони!</i>       |
| VI. <i>нїм, ньому</i>            | <i>ней, ей</i> | <i>нїм, ньому</i>            | <i>нїх</i>         |
| VII. <i>нїм</i>                  | <i>ню, ю</i>   | <i>нїм</i>                   | <i>нїм-а, -и.</i>  |

§. 179. Фурми за II, III и IV *єднини и множини*, хтори *ше* починаю на *нь*, хасную *ше* лем по *применовнікох*. Н. пр. *од нього, пре нїх, ту нїм, пре ньго, за ньго* (може буц тиж за *нього*).

\*) греческе слово.

§. 180. Фурми *го, му, ю, их, им* хасную ше лем енклитично; тиж так *ей* за VI<sub>1</sub>.

§. 181. Фурми *його, ей, їх* шицки у II. припадку виражую присвойносц (genitivus possessivus). На примир: *його, ей, їх* ствари.

§. 182. Фурми *їх, їм* мож хасновац и неенклитично и енклитично. Н. пр. *їх* сом видзел. Видзел сом *їх* (або *их*). Але кед сцеме баш значенє того заменовніка *наглашиц*, теди вше муши буц *їх, им*.

§. 183. Заменовніки *хто, цо* не маю множини (исто так зложени: *дзехто, дацо* итд.). А у єднини ше так одменяю:

**ХТО:** *хто, кого, кому, кого, хто!, ким, ким;*

**ЦО:** *цо, чого, чому, цо, цо!, чим, чим.*

§. 184. Заменовнік *тот, -а, -о* зложени од *то + т (ж)*, *то + та, то + то*, па того *то* одпада у вещей випадкох.

Одменка меновніка *тот, -а, -о:*

|                  |              |              |                     |
|------------------|--------------|--------------|---------------------|
| I. <i>тот</i>    | <i>тота</i>  | <i>тото</i>  | <i>тоти</i>         |
| II. <i>того</i>  | <i>тей</i>   | <i>того</i>  | <i>тих</i>          |
| III. <i>тому</i> | <i>тей</i>   | <i>тому</i>  | <i>тим</i>          |
| IV. <i>тот</i>   | <i>тоту</i>  | <i>тото</i>  | <i>тоти</i>         |
| <i>того</i>      |              |              | <i>тих</i>          |
| V. <i>тот!</i>   | <i>тота!</i> | <i>тото!</i> | <i>тоти!</i>        |
| VI. <i>тим</i>   | <i>тей</i>   | <i>тим</i>   | <i>тих</i>          |
| VII. <i>тим</i>  | <i>тоту</i>  | <i>тим</i>   | <i>тим, -а, -и.</i> |

Але хаснуєме тиж: *та, ту, то, ти*.

§. 185. Шицки иньши заменовніки одменяю ше, як обични придавніки. Дакле будзе:

**МОЙ:** *мой, мойого, мойому* . . . I<sub>2</sub> *мойо*, II<sub>2</sub> *моїх* . . .

**СВОЙ:** *свой, свойого, свойому* . . . I<sub>2</sub> *свойо*, II<sub>2</sub> *своїх* . . .

**ЧИ(Й):** *чи(й) чийого, чийому* . . . I<sub>2</sub> *чийо*, II<sub>2</sub> *чиїх* . . .

**НАШ:** *наш, нашого, нашому* . . . I<sub>2</sub> *нашо*, II<sub>2</sub> *наших* . . .

§. 186. Лем того ище треба спомнуц, же место *келї, телї, велї* за I<sub>2</sub> може буц *кельо, тельо, вельо*; за II<sub>2</sub> *келїх, телїх велїх* и *кельох, тельох, вельох*; за III<sub>2</sub> *кельом* и *келїм* итд., а за VII<sub>2</sub> место *телїма (-и)* итд. лем *тельома* итд.

Тоти заменовніки означую неозначене число, па тоту фурму на *-о-* место *-и-* прияли од числовнікох.

## V. Числовніки.

## а) Подзеленє числовнікох.

## 1.

**Числовніки означени и неозначени.**

§. 187. Означени числовніки точно виражую, кельо єст особох або стварох. Н. пр. *осем, дзешец, други, трояки* итд. Неозначени числовніки лєм прибіжно означую, кельо єст особох або стварох. Н. пр. *вельо, мало, даскельо, даєден, по даскельо, по мало, вельораки* итд.

## 2.

**Главни числовніки.**

§. 188. Главни числовніки тоти, хто одповідаю на питанє кельо? У нашей бешеди вони так випатраю:

|                          |                    |                          |
|--------------------------|--------------------|--------------------------|
| <i>єден, єдна, єдно;</i> | <i>єденац;</i>     | <i>дваец єден итд.</i>   |
| <i>два;</i>              | <i>дванац;</i>     | <i>триец;</i>            |
| <i>три;</i>              | <i>тринац;</i>     | <i>штераец;</i>          |
| <i>штири;</i>            | <i>штернац;</i>    | <i>пейдзешат;</i>        |
| <i>пейц;</i>             | <i>петнац;</i>     | <i>шей(с)дзешат итд.</i> |
| <i>шейсц;</i>            | <i>шеснац итд.</i> | <i>сто;</i>              |
| <i>седем;</i>            |                    | <i>двасто;</i>           |
| <i>осем;</i>             | <i>дзеветнац;</i>  | <i>тристо; итд.</i>      |
| <i>дзевец;</i>           |                    | <i>пей(ц)сто итд.</i>    |
| <i>дзешец;</i>           | <i>дваец;</i>      | <i>єзер (тисяч) итд.</i> |
|                          |                    | <i>милійон,</i>          |
|                          |                    | <i>два милійони итд.</i> |

## 3.

**Зберни числовніки.**

§. 189. Тоти числовніки означую не лєм кельо єст особох або стварох, але гу тому ище и то, же тоти ствари *ведно*. У нашей бешеди зберни числовніки так випатраю:

|                             |                                       |
|-----------------------------|---------------------------------------|
| <i>двоє, двойо;</i>         | <i>дзешецме, дзешецєро;</i>           |
| <i>троє, тройо;</i>         | <i>єденацме, єденацєро итд.</i>       |
| <i>штирме, штверо;</i>      | <i>дваецме, дваецєро;</i>             |
| <i>пейцме, пєцєро;</i>      | <i>триецме, триецєро;</i>             |
| <i>шейсцме, шєсєро;</i>     | <i>пейдзешацме, пейдзешацєро итд.</i> |
| — <i>сєдєро;</i>            | <i>стєме;</i>                         |
| — <i>осєро;</i>             | <i>сто осєро, дваєсто пєцєро итд.</i> |
| <i>дзєвєцме, дзєвєцєро;</i> |                                       |

§. 190. Фурми зберних числовнікох, хтори ше коньча на *-ме*, хасную ше лем за *муж.* род. Фурми на *-йо*, *-еро* за *штред.* род, як тиж за *помишани* роди (кед ше на-ходза ведно *хлопи и жени, хлопи и дзеци, жени и дзеци, хлопи и жени и дзеци*). Тоти зберни фурми приймаю главни числовніки лем до *сто* (од *двасто, тристо* итд. уж не мож зробиц фурми зберного числовніка).

## 4.

## Числовніки редовни.

§. 191. Редовни числовніки одповедаю на питанє: *хтори з реду?* Вони так випатраю у нашей бешеди (шицки маю окреми законьченя за *шицки три роди*):

|                               |                                 |
|-------------------------------|---------------------------------|
| <i>перши, (перша, перше);</i> | <i>двацети;</i>                 |
| <i>други;</i>                 | <i>двацец перши;</i>            |
| <i>треци;</i>                 | <i>„ други итд.</i>             |
| <i>штварти;</i>               | <i>трицети;</i>                 |
| <i>пяти;</i>                  | <i>штерацети;</i>               |
| <i>шести;</i>                 | <i>пейдзешати итд.</i>          |
| <i>седми;</i>                 | <i>стоти;</i>                   |
| <i>осми;</i>                  | <i>сто перши;</i>               |
| <i>дзевяти;</i>               | <i>„ дзешати итд.</i>           |
| <i>дзешати;</i>               | <i>двастоти;</i>                |
| <i>еденасти;</i>              | <i>тристоти итд.</i>            |
| <i>дванасти итд.</i>          | <i>езерти (ридко ше ужива);</i> |
| <i>дзеветнасти;</i>           | <i>езер перши итд.</i>          |

## 5.

## Числовніки кельораки и келїсти.

§. 192. Числовніки, хтори виражую не обичне число, але число *родох* або *розликох*, на хтори ше розпада даяка ствар, волаю ше *кельораки*. Вони так випатраю у нашим языку (шицки маю за *шицки три роди* окреми законченя):

|                                 |                                      |
|---------------------------------|--------------------------------------|
| <i>еднаки (еднака, еднаке);</i> | <i>дзешецераки;</i>                  |
| <i>двояки;</i>                  | <i>еденаццераки итд.</i>             |
| <i>трояки;</i>                  | <i>двацец двояки итд.</i>            |
| <i>штвєраки;</i>                | <i>пейдзешаццераки итд.</i>          |
| <i>пецєраки;</i>                | <i>стєраки;</i>                      |
| <i>шєсцєраки;</i>               | <i>сто дзешецєраки итд.</i>          |
| <i>сєдмєраки;</i>               | <i>єзєраки;</i>                      |
| <i>осмєраки;</i>                | <i>єзєр трєяки итд.</i>              |
| <i>дзєвєцєраки;</i>             | (Од <i>милїйон</i> нєт такей фурми). |

§. 193. *Двояки, трояки, штвераки нїтки* — значи, же тоти нїтки не єднакого роду (єдни нїтки *били*, други *чарни*; єдни *груби*, други *ценки*, треци *ище ценьши*; итд.). А кед сцеме виражиц, з кельох, *єдного рода, часцох* склада ше даяка ствар, теди хаснуєме *келїсти* числовнїки. *Двои́ста, трои́ста, штвери́ста нїтка* — значи, же тота нїтка *усукана зос двох, трох, штирох ценьших (єднаких нїтках)*.

Келїсти числа так випатраю:

*єднїсти (єднї́ста, єднї́сте);*  
*двоїсти;*  
*троїсти;*  
*штверисти (або: штвернїсти);*  
*пецеристи;*  
*шесцеристи;*  
*седмеристи итд.*  
*дзе́шецеристи;*  
*єдена́щецеристи итд.*  
*пейдзеша́церисти итд.*  
*стори́сти (ри́дко ше хаснує);*  
*сто осме́ристи итд.*  
*єзери́сти.*  
 (Од *миліон* нєт шей *фурми*).

§. 194. Место *єзери́сти* частейше ше хаснує *єзерни* (н. пр. *єзерни дьявол*). Окрем *фурми* на *-исти* маме при числовнїкох ище *фурму* на *-ни* (або: *нї*), хтора виража тото исте, цо *фурма* числовнїкох на *-исти*. Але *фурму* числовнїкох на *-ни (-нї)* обично уживаме лєм у значеню *присловнїка*, кед ше одповеда на питалє: *як?* (н. пр. нїтка *о тройне* сплєцена; *подзелїц яблуко на тройне*).

Тоти числовнїки так випатраю:

*двойни (або дво́йнї), дво́йна, дво́йне;*  
*тройни (тро́йнї);*  
*штверни (штве́рнї);*  
*пецерни;*  
*шесцерни;*  
*седмерни;*  
*осмерни;*  
*дзе́вечерни;*  
*дзе́шецерни*  
*єдена́щецерни итд.*

*пейдзешацерни* итд.  
 (Од *сто* тей *фурми* нєт).  
*езерни*;  
*езер штверни* итд.  
 (Од *милийон* тей *фурми* нєт).

## б) Одменна числовнікох.

§. 195. Як заменовніки, тиж так числовніки дзеля ше на таки, хтори маю *фурму меновнікох*, и на таки, хтори маю *фурму придавнікох*.

*Фурму меновнікох* маю *шицки главни числовніки*, окрем еден, *-а*, *-о*; *шицки зберни числовніки* з *законьченєм* на *-ме*; а *зберни числовніки* на *-о*, можеме *примац* за *меновніки*, як тиж за *придавніки*.

Важне то пре одмену числовнікох. Числовніки з *фурму меновнікох* приймаю при одменки *законьченя* на *-ох* (за II<sub>2</sub>), *-ом* (за III<sub>2</sub>), як и *меновніки*. А числовніки з *фурму придавнікох* приймаю при одменки *законьченя* *-их* (за II<sub>2</sub>), *-им* (за III<sub>2</sub>), *-има* (за VII<sub>2</sub>), як и *придавніки*.

§. 196.

*Взор одменки числовнікох з фурму меновнікох:*

|            |        |           |           |
|------------|--------|-----------|-----------|
| I. два     | три    | пейц      | пецero    |
| II. двох   | трох   | пейцох    | пецeroх   |
| III. двом  | тром   | пейцом    | пецером   |
| IV. два }  | три }  | пейц }    | пецero }  |
| двох }     | трох } | пейцох }  | пецeroх } |
| V. два!    | три!   | пейц!     | пецero!   |
| VI. двох   | трох   | пейцох    | пецeroх   |
| VII. двома | трома  | пейц(о)ма | пецерома. |

§. 197. Главни числа од *два* до *сто* не маю *єднини*, а у своєй множини розликую ше *шицки* у VII<sub>2</sub> од *меновнікох*. *Меновніки* у VII<sub>2</sub> маю *законьченє -ами*, а при тих *числовнікох-меновнікох* приходзи *законьченє -ома* або лєм *-ма*. У I<sub>2</sub>, V<sub>2</sub>, и IV<sub>2</sub> (за неживотни) тоти *числовніки* маю *своє* *особити фурми*. (*Два* то *фурма давней двоїни*).

§. 198. У *нашей бешеди* одменяю ше *числа* од *два* до *шейсц* (включно); а од *седем* до *сто* *обично* ше не *одменяю*. Гуториме *обично*: од *дзешец*, *дваец*, *сто* итд. *хлопох* (а не: од *дзешецох* итд. *хлопох*).

§. 199. *Езер* и *миліон* су мужеского роду, а одменяю ше так, як *дзень*; маю єднину и множину: I, *езер*, II, *езра*...; I, *езри*...; I, *миліон*, II, *миліона*...; I, *миліони*... (*Тисяч* є женського роду, а одменя ше так як *шмерц*).

§. 200. Зберни числовніки на *-ме* не одменяю ше. А тоти на *-о* одменяю ше або як меновніки, або як придавніки (II, *пецерих* итд.).

§. 201. Числовніки з фурму придавнікох одменяю ше як придавніки, маю єднину и множину, розлику роду.

Од *єден*, *єдна*, *єдно*: II, *єдного*, *єдней*, *єдного*...

I, *єдни*, II, *єдних*...

Може ше видзиц чудним, же *єден* ма множину. Але у множини тот числовнік значи тельо, цо *дзекотри*.

§. 202. Од числовнікох твориме койяки меновніки, як н. пр. *двойка*, *тройка*, *петак*, *шестак*, *шестакія*, *дзешатка*, *стовка* або *стотинарка* (од сербского: *стотина*), *езерка*, *полдруга*, *полтреца* итд. Таки меновніки або ше одменяю, як обични меновніки, або ше хасную лєм у одредзеним припадку, як н. пр. *полдруга*, *полтреца*.

## В.)

### Одменна часовнікох.

#### 1. ЦО ПРИХОДЗИ ПРИ ОДМЕНКИ ЧАСОВНІКОХ?

##### 1.

#### Особи.

§. 203. При одменки часовнікох приходзи *єднина* и *множина*, у *дзекотрих* *фурмох* *граматични* *род*, але не приходза припадки. Место припадкох маме ту три особи — у єднини: *я*, *ти*, *вон*, у множини: *ми*, *ви*, *вони*. На приклад:

*Єднина:*

1. *я* читам;
2. *ти* читаш;
3. *вон* чита;

*Множина:*

1. *ми* читаєм;
2. *ви* читаєц;
3. *вони* читаю.

Особи будземе значиц з *арабским* числом, а єднину або множину з *римским* числом; н. пр. *Зі* (значи: *треца* *особа* *єднини*).

## 2.

## Неозначенік.

§. 204. Основна фурма часовнікох виража *неозначени час*; н. пр. *ходзиц, читац, шедзиц, жиц*. Воламе тоту фурму *неозначенік*, бо зос ню не виражає ані одредзеного часу, ані особи, ані роду, ані числа.

Неозначенік под вельома заглядами *ма норів меновніка* през одменки. Н. пр. *знам читац, — знам чловека*. Видземе, же ту неозначенік (читац) приходзи у такей истей злуки зос иньшим словом, як и меновнік (чловека). (У немецким язикау неозначенік вше мож уживац як прави меновнік, хтори є вше штред. роду, и одменя ше).

## 3.

## Часи.

§. 205. При одменки часовнікох маме *три часи*:

1. *теразнейшосц*; н. пр. *читам, читаш* итд.;
2. *прешлосц*; н. пр. *читал сом* итд.;
3. *будучносц*; н. пр. *будзем читац, пречитам*.

При прешлосци розликуєме двояки час: а) *прешли* (н. пр. *читал сом*) и б) *предпрешли* (н. пр. *бул сом читал*). Предпрешли час лєм ридко кеди уживаме у нашей бешеди у *простим* способу висказованя, але у *способе можлівосци* частейше.

## 4.

## Способи висказованя.

§. 206. При одменки часовнікох маме надалей *три способи висказованя*: I.) *способ прости*, кед лєм *ствердзаєме* того, цо ше роби; тот способ ма шицки три часи:

1. *час терашні*, н. пр. *читам*;
2. *час прешли*, н. пр. *читал сом*;
3. *час будучи*, н. пр. *будзем читац*;

II.) *способ можлівосци*, кед висказуєме того, цо лєм *можліве*, або лєм *подумане*; тот способ може мац лєм:

1. *Час терашнейши*; н. пр. *читал бим*;
2. *Час прешли* (тиж *предпрешли*); н. пр. *бул бим читал* (ч. *прешли*); *бул бим бул читал* (ч. *предпрешли*);

III.) способ заповідни, кед висказуєме, таке дацо, що сцеме, да дахто зроби; тот способ ма лєм теразнейши час през 1. На примир:

- |              |                 |
|--------------|-----------------|
| 1. —         | 1II. читайме!   |
| 2. читай!    | 2II. читайце!   |
| 3. най чита! | 3II. най читаю! |

## 5.

**Часовніково придавніки.**

§. 207. Од часовнікох творя ше двояки придавніки, хтори спадаю гу одменки часовніка:

1. придавник, хтори означа того, хто (з)робел; н. пр. читал, -а, -о;

2. придавник, хтори означа того, що (з)робене; н. пр. читани, читан -а, -е.

Як видзиме, тоти придавніки вше висказую род, а одменяю ше, як обични придавніки.

## 6.

**Часовніково присловніки.**

§. 208. Єден часовніков присловник за теразнейшосц н. пр. читаючи; єден присловник за прешлосц: (пре)читавши.

Присловник за теразнейшосц дзекеди ше ужива як придавник, але у таким случаю таки придавник у нашей бешеди дзекеди волї фурму на -чи, або -щи. Н. пр. назрачи, -а, -е, шедачи, будучи або будучи.

Присловник часовніков за прешлосц у нашей бешеди готово уж зошицким вишол з уживаня.

## 7.

**Страна творна и страна страдальна.**

§. 209. При одменки часовнікох розликуєме два страни:

1. страну, хтора твори; н. пр. я щипам древо, я мелям пенєжи;

2. страну, хтора церпи: пенєжи (су) пременети, древо (е) пощипане.

Страна, хтора твори, у кратко ше вола творна страна, а страна, хтора церпи — страдальна страна.

§. 210. *Страдальна страна ма шицки часи и способи, як и творна страна, окрем часоприсловнікох. Але славянськи язики воля творну страну. Єдна єдина права фурма страдальней страни у славянських языкох то фурма часовнікового придавніка, з хторим ше виража тото, цо (з)робене. А од тей фури творя ше шицки иньши часи и способи за страдальну страну.*

## II. ПОДЗЕЛЕНЕ ЧАСОВНІКОХ.

### а) Подзелене часовнікох по їх значеню.

#### 1.

#### Як мож дзеліц часовніки?

§. 211. Часовніки, як и иньши роди словох, мож подзеліц або по їх значеню, або по їх граматичней фури.

§. 212. При дзеленю часовнікох по їх значеню можеме мац згляд або на *тирване* ділання, поставаня итд. (цо уж часовнік значи). Або можеме мац згляд на тото, чи *діляне*, яке даяки часовнік означа, *преходзи на другу ствар*, чи не *преходзи*?

#### 2.

#### Часовніки недоконьчени и доконьчени.

§. 213. Под зглядом на *тирване* ділання, поставаня итд., дзеля ше часовніки на *недоконьчени* и *доконьчени*.

*Недоконьчени* тоти часовніки, хтори виражаю таке діланє, поставанє итд., *хторе ше розпочало, але ище ше не довершело*. Н. пр.: *читац, шедзиц, писац, подскаковац*.

А *доконьчени* тоти часовніки, хтори виражаю таке діланє, поставанє итд., *хторе ше розпочало, але уж и звершело*. Н. пр. *пречитац, шеднуц, написац, подскочиц*.

§. 214. Як доконьчени, так недоконьчени часовніки *затримую* свойо значене у *шицких* часох и *способох* висказованя. Н. пр. *будзем читац, пречитам* (час будучи); *читал сом*, *пречитал сом* (час прешли); *читай! пречитай!*

§. 215. Кажди часовнік *легко мож преробиц з недоконьченого на доконьчени и прецивно*. А роби ше то або през доданє (чито одобранє) *приставки* (як н. пр. *читац — пречитац*), або през доданє (чито одобранє) *вкладки* (н. пр. *шедзиц — шед-ну-ц*), або през *презвук* (н. пр. *скочиц — скакац*).

## 3.

**Часовніки преходни, непреходни, повратни.**

216. Под зглядом на *преходносц*, діланя часовніки ше дзеля на *преходни*, *непреходни* и *повратни*.

*Преходни* тоти часовніки, хтори виражаю даяке таке діланє, хторе *преходзи на други предмет*. Н. пр. *биц пса, рубац древо, вишац торбу*. Да значенє преходних часовнікох постане *полне*, вше треба навесц (блізши) предмет, на котри преходзи діланє, яке преходни часовніки виражаю.

§. 217. *Непреходни* часовніки тоти, хтори виражаю таку даяку роботу, хтора не преходзи на други предмет, па прето такі часовніки *не можу мац свой* (блізши) предмет. Н. пр. *спац, ходзиц, лежац*.

§. 218. *З непреходних часовнікох часто мож зробиц преходни* през доданє даякей *приставки*, як н. пр. *о-, ви-, пре-*. Н. пр. *исц* (непрех.) — *прейсц* (преход.), *лециц* — *прелециц*, *исц* — *обисц*.

§. 219. *Преходни* часовніки можу ше хасновац як за *творну страну*, так за *страдальну страну*. Н. пр. *я бием пса* (творна фурма) — *пес бити одо мне* (страдальна фурма).

§. 220. *Непреходни* часовніки можу прияц *страдальну фурму* лем за *З<sub>I</sub>*, а и то лем у злуки зос часточку *ше*. Н. пр. *шии ше, ходзи ше, леци ше*. Така фурма вола *ше неособова*.

§. 221. Ище частейше хаснуєме *преходни* часовніки у злуки зос часточку *ше*, бо у такой фурми можеме їх хасновац за *шицки три особи*. Н. пр. *бием ше, биєш ше, бие ше, биєме ше* итд.

§. 222. Дзекотри часовніки хасную *ше лем у злуки зос часточку ше*. Н. пр. *вадзиц ше, пачиц ше* (подобати ся, оздаль од *патриц* зос польску вигварку: *патшиц* — *patrzys*), *гнівац ше, пишиц ше, руменіц ше, шмеяц ше* (але: *ошмеяц, вишмеяц* дакого). Таки часовніки волаю *ше повратни*, бо діланє, яке виражаю, враца *ше назад на особу чи ствар, хтора твори*.

§. 223. Кед преходни часовніки приходза у злуки зос часточку *ше*, теди маю фурму *повратних* часовнікох.

Але у *З<sub>I</sub>* и *З<sub>II</sub>* дзекотри преходни часовніки можу мац як *повратне*, так *страдальне* значенє. Н. пр. *коні ше*

чухаю значи: 1) коні сами себе очухую, 2) коні дахто иньши чуха (страд. значенє).

§. 224. Як по тим видзіме, часточка *ше* може мац або повратне, або страдальне значенє.

б) Подзеленє часовнікох по їх граматичней фурми.

§. 225. Шицки часовніки у нашей бешеди, кед виражаю *неозначени час*, маю фурму, яка *ше* коньчи на -ц (хторе постало од -ти, -ть). Н. пр. нєсц, знац, махнуц (по сербски: нести, знати, махнути).

§. 226. Але кед *ше* припатримо *вкладком*, яки стоя медзи тим законьченєм -ц и медзи коренєм часовнікох, та найдземе *шейсц* розлични класи часовнікох. И так:

§. 227. I. класа през *вкладки*:

1) кед *ше* корень коньчи на *несамогласни* звук: н. пр. нєсц (нєс-ц), весц (место: вед-ц), вєзц (вєз-ц), месц (место: мет-ц, пать §. 36.), пасц;

2) кед *ше* корень коньчи на *самогласни*: н. пр. знац (зна-ц), биц, чуц, тлєц, прец, млєц (млє-єм), одзац, подзец.

§. 228. II. класа зос *вкладку -ну-*: н. пр. мах-ну-ц, крик-ну-ц, замк-ну-ц, спад-ну-ц.

§. 229. III. класа зос *вкладку -ѣ-*, хторе прешло або на -а-, або на -е-:

Примири на -а-: крич-а-ц (место: крик-ѣ-ц), клєч-а-ц, врєщ-а-ц (место: врєск-ѣ-ц), трищ-а-ц, пищ-а-ц, лєж-а-ц (место: лєг-ѣ-ц) итд. Легко познац тоти часовніки по тим, же пред тим -ац вше маю *ж*, *ч*, *щ*, хтори постали од *г*, *к*, *ск*.

Примири на -е-: сц-е-ц (место: х(о)т-ѣ-ц), шм-е-ц, мр-е-ц, вр-е-ц итд. (Коцурци гуторя: лєж-е-ц, врєщ-е-ц, крич-е-ц, клєч-е-ц итд. Дакле вони вшадзи -ѣ- меняю на -е-).

§. 230. Тоти часовніки, у хторих -ѣ- прешло на -и- (як н. пр. видз-и-ц, шєдз-и-ц), спадаю у нашей бешеди гу IV. класи.

§. 231. IV. класа зос *вкладку -и-*: н. пр. хваль-и-ц, дзєль-и-ц, дой-и-ц, штрєль-и-ц, шєдз-и-ц, видз-и-ц итд.

§. 232. V. класа зос *вкладку -а-*: н. пр. пит-а-ц, слух-а-ц, склад-а-ц, вяз-а-ц, рєз-а-ц, бр-а-ц; пр-а-ц, ш-а-ц, в-я-ц, сп-а-ц, гн-а-ц, да(в)-а-ц (место: да-а-ц, пать §. 48.).

§. 233. VI. класа зос *вкладку -ова-*: н. пр. дар-ова-ц, куп-ова-ц, очєк-ова-ц, напой-ова-ц итд.

### III. ЯК ШЕ ТВОРЯ ФУРМИ ПРИ ОДМЕНКИ ЧАСОВНІКОХ?

#### а) Страна творна.

##### 1.

#### Час теразнейши.

§. 234. Як зме уж на єдним месце гварели, одменка часовнікох у нашей бешеди барз легка. Найчежше твориц фурми за час терашні.

Законьченя за терашні час у нашей бешеди таки:

|                    |                                |
|--------------------|--------------------------------|
| 1 <sub>I</sub> -и  | 1 <sub>II</sub> -ме            |
| 2 <sub>I</sub> -ш  | 2 <sub>II</sub> -це            |
| 3 <sub>I</sub> - — | 3 <sub>II</sub> -ю (у), я (а). |

Не пре тоти законьченя чежко твориц фурми за теразн. час, але прето, же пняк, гу якому ше додаваю тоти законьченя, *не вше легко одредзиц*. Але о тим будземе гуториц познейше.

§. 235. У кніжковим нашим языку законьченє за 3<sub>I</sub> є -ть, а за 3<sub>II</sub> -ють (-уть), -ять (-ать). Але законьченє за 3<sub>I</sub> у дзекотрих часовнікох одпада, а тото за 3<sub>II</sub> вше ше хаснує. Н. пр. 3<sub>I</sub> ходить, робить, махає, знає, жиє; 3<sub>II</sub> ходять, робять, жиють, махають, ідуть. У нашей бешеди обидва тоти -ть вше *одпаду*ю.

##### 2.

#### Час прешли.

§. 236. Час прешли твори ше у нашей бешеди од *часовнікового придавніка творней страни*, гу хторому ше додаваю фурми теразнейшого часу од часовніка *буц*, але фурми є (за 3<sub>I</sub>) и су (за 3<sub>II</sub>) *вше ше опуцаю*.

На приклад:

|                          |                            |
|--------------------------|----------------------------|
| 1 <sub>I</sub> читал сом | 1 <sub>II</sub> читали зме |
| 2 <sub>I</sub> читал ши  | 2 <sub>II</sub> читали сце |
| 3 <sub>I</sub> читал     | 3 <sub>II</sub> читали.    |

(Коцурчанє гуторя: читалї, бралї, ходзелї, учелї, билї итд.)

*Предирешли* час твори ше: *бул сом читал, бул ши читал, бул читал* итд.

§. 237. (Треба напомуц, же Горвати и Серби маю аж *трояки* фурми за прешли час, а два з тих фурых (аорист и имперфект) виражаю прешли час з *єдним* сло-

вом, що їм остало зос старославянського языка. Н. пр. *бих* (аорист), *биях* (имперфект), *био сам* (перфект), а ми маме лѣм тоту трѣцу фурму).

## 3.

## Час будучи.

§. 238. Час будучи при доконьчених часовнікох виража фурма терашнього часу. Н. пр. *пойдзем, зробим, придам*.

§. 239. А од недоконьчених часовнікох твори ше час будучи так, же ше гу неозначенікови додаваю фурми те-разн. часу од часовніка буц: *будзем, будзеш, будзе* итд. *писац, читац* итд.

§. 240. (У горватско-сербским место *будзем* хаснує ше *сцем*, хторе приходзи скрацене: *читати тю* (место: хотю). У нашим кнїжковим языку место *будзем* тиж ше хаснує *мам*, скрацене на *му* (место: маю): *читати му*.

## 4.

## Способ можлівосци.

§. 241. Взор за *теразнейши* час:

|                                    |                                      |
|------------------------------------|--------------------------------------|
| 1 <sub>I</sub> читал <i>би</i> сом | 1 <sub>II</sub> читали <i>би</i> зме |
| 2 <sub>I</sub> „ „ ши              | 2 <sub>II</sub> „ „ сце              |
| 3 <sub>I</sub> „ „ —               | 3 <sub>II</sub> „ „ —                |

За 1<sub>I</sub> може буц скрацене: читал *бим* (би-(со)м;  
„ 2<sub>I</sub> „ „ „ : читал *биш* (би-ш(и)).

Як видзиме, способ можлівосци за *теразнейши* час твори ше так, же ше до зложеной фурми часу прешлого вклада *би*. А тото *би* то 3<sub>I</sub> од давного аориста од буц (1<sub>I</sub> *бих*, 2<sub>I</sub> *би*, 3<sub>I</sub> *би* — 1<sub>II</sub> *бихом*, 2<sub>II</sub> *бисте*, 3<sub>II</sub> *биш*▲).

§. 242. Взор за *прешли* час:

|                                          |                                           |
|------------------------------------------|-------------------------------------------|
| 1 <sub>I</sub> читал <i>би(со)м</i> бул; | 1 <sub>II</sub> читали <i>би</i> зме були |
| 2 <sub>I</sub> „ <i>би-ш(и)</i> бул;     | итд.                                      |
| 3 <sub>I</sub> „ <i>би</i> бул;          |                                           |

## 5.

## Способ заповідни.

§. 243. Законьченя:

|                       |               |
|-----------------------|---------------|
| 2 <sub>I</sub> -й,    | або: -й(и);   |
| 1 <sub>II</sub> -йме, | „ -іме (име); |
| 2 <sub>II</sub> -йце, | „ -йце (ице). |

За 3<sub>I</sub> и 3<sub>II</sub>: *най* + 3<sub>I</sub>, 3<sub>II</sub> теразн. часу (н. пр. *най чита!* *най читаю!*).

§. 244. Законьченя заповедного способу додаваю ше гу пняку, яки нам останє зос фурми 1<sub>I</sub> теразн. часу, кед од нєй одбиеме наростки -им, -ем, а у тих фурмох, хтори ше коньча на -ам, одбиваєме лєм -м.

§. 245. Кед ше тот пняк коньчи на даяки *несамогласни*, теди -й зос законьченьох за заповедни способ *одпада*. Н. пр. *шедз-им* — *шедз!* *шедзме!* *шедзце!* *идз-ем* — *идз!* *каж-ем* — *каж!* *мель-ем* — *мель!* итд.

§. 246. Але у тих случайох, кед пняк *остава през самогласного звуку*, место -й приходзи -и (ї). Н. пр. *мр-ем* — *мри!* *шм-ем* — *шми!* *жн-ем* — *жнї!* *вр-ем* — *ври!* *сц-ем* — *сци!* *яшн-їм* — *яшнї!* або *яшнь!*

Од *патриц* заповедни способ глаши *патри!* або *пать* (место: *пат(р)ї!*)!

§. 247. Часовніки зос вкладку -ну (II. класа), кед пред тим -ну стої даяки *несамогласни*, приїмаю законьченя -ї, -їме, -їце. Н. пр. *махн-ем* — *махнї!* *махнїме!* *махнїце!* *спадн-ем* — *спаднї!* итд. *очухн-ем* — *очухнї!* итд. А кед пред вкладку -ну- стої даяки *самогласни*, теди место -ї приходзи -й (ь). Н. пр. *стануц* — *стан-ем* — *стань!* *станьце!* Але таки случаї барз ридки у нашей бешеди.

§. 248. А хтори пняки ше коньча на *самогласни* (-у, -а, -е -и), тоти приїмаю законьченє -й. На примир:

*купу-ем* — *купуй!* *купуйме!* *купуйце!*  
*чит-ам* — *читай!* *читайме!* *зна-м* — *знай!*  
*мле-ем* — *млей!* *кра-ем* — *край!*  
*жи-ем* — *жий!* *сто-їм* — *стой!*

## 6.

### Часовніков придавнік (творней страни).

§. 249. Законьченє: -л, -ла, -ло. Додава ше тото законьченє гу пнякови, яки нам останє, кед од фурми *неозначенїка* одбиеме концеве -ц. На примир:

*купова-ц* — *куповал, -а, -о;*  
*шедну-ц* — *шеднул, -а, -о; сце-ц* — *сцел;*  
*мле-ц* — *млел;* *кра-ц* — *крал;* *бра-ц* — *брал;*  
*ста-ц* — *стал;* *каза-ц* — *казал;* *чарн-ец* — *чарнел;*  
*жи-ц* — *жил;* *пи-ц* — *пил.*

§. 250. У часопридавнікох од часовнікох II. класи (зос вкладку *-ну-*) вкладку *-ну-* мож *опущиц*, кед по *-л* стої даяки *самогласни*. Н. пр. *шедла, шедло, шедли; спомла, спомли*; але вше: *шеднул, спомнул*.

§. 251. При часовнікох, хтори у неозначеніку маю вкладку *-и-* (IV. класа), одбиває тиж того *-и-* (дакле: *-иц*), и додаває: *-ел, -ела, -ело*. Н. пр. *роб-иц — робел, шедз-иц — шедзел, уч-иц — учел*. Виняток: *шніц — шніл*.

§. 252. Часовніки през вкладки у неозначеніку (I. кл.), хторих корень ше коньчи на *несамогласни*, можу мац двояку фурму за часов. придавнік муж. роду: 1) *вед, замет, вез, пред, клад...*; ту законьченє *-л* одпада (*вед* место: *ведл*); 2) *ведол, заметал, везол, предол, кладол...*; ту *пред -л* додаває *-о*. Але за жен. и штред. род. вст лем єдна фурма: *ведла, ведло, везла, везло...*

§. 253. Часовніки III. класи, у хторих *-ѣ-* прешло на *-е-*, а корень ше їм коньчи на *-р*, творя часопридавнік, як часовніки I. класи з законьченєм на *несамогласни* звук, а при тим дополнюю свой корень зос *-а-*. Н. пр. *умр-ец — умар, витр-ец — витар, подр-ец — подар, вивр-ец — вивар, престр-ец — престар, зопр-ец — зопар (зопарла, зопарло)*.

§. 254. Часоприсловнік за *теразн. час* ма законьченє *-ци (-чи, щи)*, хторе ше додава гу 3II *теразн. часу* у *шицких* часовнікох. Н. пр. *иду-ци, шию-ци, купую-ци, шедза-ци, жовцею-ци*. Виняток: *горуци, -а, -е* (зробене од фурми за 3II *горю(ть)*). Часоприсловнік за *прешли час* ма законьченє *-вши*, хторе ше додава гу *пнякови*, кед з *неозначеніка* одбисме *-ц*. Н. пр. *шедну-вши, покупова-вши, зомле-вши, зроби-вши, скра-вши*.

При числовнікох I. класи з *несамогласним* законьченєм кореня випада *-в-* и остава лем *-ши*. Н. пр. *превез-ши, поклад-ши, замет-ши*.

## б) Страна страдальна.

### 1.

#### Часовніков придавнік (страд. страни).

§. 255. Часовніков придавнік *страд. страни* ма законьченє *-ни, -на, -не*, або *-ти, -та, -те*. А додаваю ше тоти законьченє гу *пнякови*, гу хторому додава ше законьченє *часопридавніка* творней страни.

§. 256. Часовніки IV. класи приімаю законьченє -ени. Н. пр. *зроб-ени, уч-ени.*

Тиж часовніки I. класи зос *несамогласним* законьченєм кореня. Н. пр. *превежени* (место: *превез-ени*), *прекладзени* (место: *преклад-ени*), *зацецени, випашени.*

§. 257. Законьченє -ни (-на, -не) приімаю пняки, хтори ше коньча на -а. Н. пр. *купова-ни, виказа-ни, преда-ни*; винятки: *вижа-ти, вжа-ти, прия-ти.*

Законьченє -ени приімаю пняки, хтори ше коньча на *несамогласни*. Н. пр. *зроб-ени, превеж-ени.*

§. 258. Законьченє -ти приімаю пняки, хтори ше коньча на -у, -и, -р. Н. пр. *премахну-ти, прежи-ти, випи-ти, умар-ти, витар-ти, подар-ти.*

Пняки, хтори ше коньча на -е, -я и дзекотри на -а можу прияц як -ни, так -ти. Н. пр. *спре-ти, -ни, зомле-ни, -ти, превя-ни, -ти, преда-ни, -ти.*

## 2.

**Як ше творя часи и способи страни страдальней.**

§. 259. Як зме уж на єдним месце спомли, шицки фурми страд. страни за часи и способи творя ше од *часоприсловніка* страдальней страни. А творя ше так, же ше беру *одповідни* *фурми* од *часовніка* *буц*, и гу тим *фурмом* додава ше *часоприсловнік* страд. страни. Дакле:

Неозначенік: *буц читани, бити...*

Теразн. час: *огваряни, бити сом, ши, сце, итд.*

Прешли час: *бул сом, ши итд. бити.*

Будучи час: *будзем, будзеш итд. бити.*

Способ заповідни: *будз, будзе итд. бити.*

Часоприсловніки страдальна страна нема, цо зме уж на єдним месце гварели.

## IV. ЯК ШЕ ТВОРЯ ФУРМИ ЗА ТЕРАЗНЕЙШИ ЧАС?

### 1.

#### Общи правила.

§. 260. Як уж знаме од пняка теразн. часу творя ше *фурми* за заповідни способ и *фурма* *часоприсловніка* за теразн. час. Иньши *фурми* при одменки *часовніка* творя ше од *неозначеніка*.

§. 261. У нашей бешеди фурма за 1<sub>I</sub> теразн. часу коньчи ше або на -им (-ім), або на -ам (-ям), або на -ем (-ем). Тоти -и-, -а-, -е-, спадаю гу пняку, од хторого ше творя фурни за шицки особи, крем 3<sub>II</sub>. На приклад:

|                          |            |          |
|--------------------------|------------|----------|
| 1 <sub>I</sub> роби-м,   | склада-м,  | веже-м;  |
| 2 <sub>I</sub> роби-ш,   | склада-ш,  | веже-ш;  |
| 3 <sub>I</sub> роби,     | склада,    | веже;    |
| 1 <sub>II</sub> роби-ме, | склада-ме, | веже-ме; |
| 2 <sub>II</sub> роби-це  | склада-це, | веже-це; |

§. 262. Кед у 1<sub>I</sub> стої -им, теди у 3<sub>II</sub> приходзи законьченє -я (-а) хторе ше додава гу пнякови по одбицу того -им.\*) Н. пр. 1<sub>I</sub> роб-им — 3<sub>II</sub> роб-я, ходз-им — ходз-а, хвал-ім — хвал-я, ши-им — ши-я.

§. 263. Кед у 1<sub>I</sub> стої -ам, теди у 3<sub>II</sub> приходзи -ю, хторе ше додава гу пнякови, од хторого ше творя фурни за шицки особи. Н. пр. 1<sub>I</sub> склада-м — 3<sub>II</sub> склада-ю, дава-м — дава-ю, преда-м — преда-ю.

§. 264. Кед у 1<sub>I</sub> стої -ем, теди у 3<sub>II</sub> приходзи -у, хторе ше додава гу пнякови по одбицу того -ем и по очисценю пняка од змегченя (хторе пре тото -ем постало), кед пред тим -ем стої -дз або -ц. Н. пр. 1<sub>I</sub> ведз-ем — 3<sub>II</sub> вед-у, складз-ем — склад-у, замец-ем — замет-у. Алє: веж-ем — веж-у, реж-ем — реж-у, пиш-ем — пиш-у итд. А кед у 1<sub>I</sub> стої -ем, теди у 3<sub>II</sub> стої -ю. Н. пр. 1<sub>I</sub> жи-ем — 3<sub>II</sub> жи-ю, мле-ем — мле-ю, мел-ем — мел-ю, кол-ем — кол-ю, ... вежн-ем — вежн-ю, шедн-ем — шедн-ю итд.

§. 265. Дакле уж знаме, як ше творя фурни за шицки особи теразн. часу, крем фурни за 1<sub>I</sub>.

Одкаль ше бере пняк, гу хторому ше додава законьченє -м за 1<sub>I</sub>?

\*) Заправо у тих случайох вшадаи ше додава за 3<sub>II</sub> законьченє -я, але пред тим пняк, гу хторому ше тото -я додава, треба очисциц од змегченя. Лємже тото исте змегченє пред тим -я ше назад враца, а вос -я остава лєм -а (бо й вос „йа“ — отпада на змегченє попереднього несамогласного). Дакле будве: хваль-им — хвал-я — хвал-йа — хваль-а; шед-им — шед-я — шед-йа — шед-а; верц-им — верш-я — верш-йа — верц-а; сич-им — сик-я — сик-йа — сич-а; итд.

А по тих звукох, хтори ше не даю змегчиц у нашей бешеди, остава -я непряменете. Так: роб-им, роб-я, ши-м — ши-я, гушор-им — гушор-я, слав-им — слав-я итд.

## 2.

Як ще творя фурми за 1<sub>1</sub> теразн. часу?

Класа на -им.

§. 266. На -им творя фурму за 1<sub>1</sub> тер. часу шицки часовніки, хтори спадаю гу IV. класи (зос вкладку -и-), и тоти часовніки з III. класи, у хторих ще вкладка -ѣ- пременела на -а- (як н. пр. *кричац, пищац*).

§. 267. Пняк за фурму 1<sub>1</sub> при часовнікох IV. класи доставае так, же одбивае од неозначеніка концеве -ц. Н. пр. *роби-ц — роби-м, палї-ц — палї-м, дзелї-ц — дзелї-м*.

§. 268. А пняк од тих, цо спадаю до III. класи, доставае так, же од неозначеніка одбивае концеве -ац. и гу тому, цо останє, додавае -и-. Н. пр. *крич-ац — крич-и-м, пища-ц — пищ-им, врещ-ац — врещ-им*.

Класа на -ам.

§. 269. На -ам творя 1<sub>1</sub> теразн. часу часовніки I. класи, хторих ще корень коньчи на -а. Од неозначеніка одбивае концеве -ц, и має пняк за 1<sub>1</sub> теразн. часу. На пр. *зна-ц — зна-м, да-ц — да-м*. Винятки становя: *жац, вжац, прияц*. Але корень у тих часовнікох заправо ще коньчи на несамогласни (н, м), як то познейше зобачиме.

§. 270. Так исто твори фурму за 1<sub>1</sub> теразн. часу една часц часовнікох V. класи (зос вкладку -а-). Н. пр. *пада-ц — пада-м, гледа-ц — гледа-м, шеда-ц — шеда-м, спреведа-ц — спреведа-м, глода-ц — глода-м, пита-ц — пита-м, шпирта-ц — шпиртам, прата-ц — прата-м, сцина-ц — сцина-м, спина-ц ше, згина-ц, штреля-ц, посила-ц, дума-ц, ма-ц, пресцера-ц, вибера-ц, мера-ц, струга-ц, цага-ц, пляска-ц, смарка-ц ше, чуха-ц, пха-ц, здиха-ц* итд.

§. 271. Як видзиме по тих примирох, спадаю ту тоти часовніки V. класи, хторих корень ше коньчи на д, т, л, м, н, р (винятки: *сл-ац — шл-ем, шлї! клам-ац — клам-ем, лам-ац — лам-ем*), або на г, к, х (винятки: *плака-ц — плач-ем — плач!, брех-ац — бреш-ем, бреш!*).

## Класа на -ем (-ем).

## I.

§. 272. Пред тим -ем змегчую ше шицки тоти несамогласни, хтори ше у нашей бешеди можу змегчиц.\*)

А дзе ше пняк коньчи на даяки *самогласни*, там за I<sub>1</sub> теразн. часу приходзи законьчене -ем.

§. 273. Найвецей часовнікох твори фурму за I<sub>1</sub> теразн. часу на -ем (-ем). Па прето тота класа найчежша. Лем часовніки IV. класи шицки творя фурму за I<sub>1</sub> теразн. часу на -им, а од шицких преосталих пейц класоох або даедна подкласа або цали класи творя фурму за I<sub>1</sub> теразн. часу на -ем (-ем).

## II.

§. 274. Шицки часовніки II. класи творя фурму за I<sub>1</sub> теразн. часу на -ем, а то так, же од неозначеніка одбивае концеве -уц, и гу тому пнякови додавае -ем. Н. пр. *шедн-уц* — *шеднь-ем*, *спадн-уц* — *спаднь-ем*, *спомн-уц* — *спомнь-ем*, *росн-уц* — *рошнь-ем* (рошнѐм).

§. 275. Шицки часовніки VI. класи творя фурму за I<sub>1</sub> теразн. часу на -ем. А пняк ту так доставае, же одбивае од неозначеніка вкладку -ова- (и законьчене -ц), а место тей вкладки додавае вкладку -ує-. Н. пр. *куп-ова-ц* — *куп-ує-м*, *бешед-ова-ц* — *бешед-ує-м*, *звиск-ова-ц* — *звиск-ує-м*.

## III.

§. 276. Шицки часовніки I. класи, хторих корень ше коньчи на даяки несамогласни, творя фурму за I<sub>1</sub> теразн. часу на -ем, хторе ше додава гу їх кореню (а тоти несамогласни, хтори ше даю змегчиц, змегчую ше пред тим -ем, як зме уж гварели). Н. пр. *пас-ц* — *паш-ем*, *нес-ц* — *неш-ем*, *клас-ц* — *кладз-ем*, *вес-ц* — *ведз-ем*, *вез-ц* — *веж-ем*, *мес-ц* — *мец-ем* (место: *мет-ем*).

§. 277. Часовніки I. класи с кореньом на -у, -и, -е приімаю за I<sub>1</sub> теразн. часу -ем. Н. пр. *чу-ц* — *чу-ем*, *ду-ц* — *ду-ем*, *би-ц* — *би-ем*, *жи-ц* — *жи-ем*, *пи-ц* — *пи-ем*, *пре-ц* — *пре-ем*, *гле-ц* — *гле-ем*, *мле-ц* — *мле-ем*, *подзе-ц* — *подзе-ем* итд.

\*) Походви оталь, же заправо за I<sub>1</sub> вшадзи ма буц законьчене -ем. Ми у тей граматикі лем прето двеліме ту -ем и -ем, же би себе лгчейше запаметац, при хторих часовнікох остава -ем, а при хторих ше меня на -ем.

§. 278. Часовніки I. класи *жац, вжац, прияц* маю фурму за I<sub>1</sub> теразн. часу: *жн-ем, вежн-ем, або вежм-ем, при(й)м-ем* (прави корень од *жац* в *жж* = *жен*; од *вжац* — *вѣз-ж* = *вѣз-ен* або *вѣз-ем*, а тот исти корень маме у часовніку *прияц* — *при-ж* = *прием* = *при-йм*; недо-коньчени часовніки од того кореня: *при-ім-ац* — *при-ім-ам, ма-ц* (место: *ем-, йм-ац*) — *м-ам*.

## IV.

§. 279. Шицки часовніки III. класи, у хторих вкладка *-ѣ-* прешла на *-е-*, маю у I<sub>1</sub> теразн. часу *-ем*, а пняк доставаме, кед одбиѣме од неозначеніка концеве *-ц*. Н. пр. *шме-ц* — *шме-м, сце-ц* — *сце-м, вре-ц* — *вре-м, мре-ц* — *мре-м, тре-ц* — *тре-м, мле-ц* — *меле-м* (полни корень ту є: *мел* — н. пр. *мел-ки*).

## V.

§. 280. Єдна часц часовнікох V. класи твора фурму за I<sub>1</sub> теразн. часу на *-ем*. А пняк за тоту фурму доставаме так, же одбиваме од неозначеніка концеве *-ац*, и гу тому пнякови додавамe *-ем* (перед хторим ше змегчую несамогласни, хтори ше можу змегчиц). Н. пр. *каз-ац* — *каж-ем, вяз-ац* — *вяж-ем, рез-ац* — *реж-ем, пис-ац* — *пиш-ем, опас-ац* — *опаш-ем, сип-ац* — *сип-ем, руб-ац* — *руб-ем*.

§. 281. При дзекотрих з таких часовнікох у фурми за I<sub>1</sub> теразн. часу виходзи *полни корень*. Н. пр. *бр-ац* — *бер-ем* (гугориме: *ви-бер-ац*), *пр-ац* — *пер-ем, гн-ац* — *жень-ем* (место: *ген-ем*), *ш-ац* (место: *ше-яц*, по сербски: *си-яти*) — *ше-ем, гр-ац* (место: *гре-яц*) — *гре-ем, в-яц* (ве-яц) — *ве-ем, кл-ац* — *кол-ем*; але: *др-ац* — *др-ем, одз-ац* — *одзе-ем, л-яц* — *ле-ем, кр-ац* (кра-яц) — *кра-ем, ц-ац* (место: *тн-ац*) — *тн-ем*.

§. 282. Як видзиме, на *-ем* твори фурму за I<sub>1</sub> теразн. часу тота часц V. класи часовнікох, дзе ше корень коньчи на *з, с, б, п* (н. пр. *рез-ац, пис-ац, руб-ац, сип-ац*), або дзе у фурмох за теразн. час виходзи *полни корень* (н. пр. *ви-бр-ац* — *ви-бер-ем, але: ви-бер-ац* — *вибера-м*).

§. 283. Єст притим даскельо винятки: од *луп-ац* (= дуркац) вше ше ужива *луп-ам, лупай!*; а од *луп-ац* (кукурицу) може буц *луп-ам, лупай!*, але тиж: *лупем, луп!*

Од по(ви)пасац — по(ви)пасам, бо кед би було по(ви)пашем, та би тота фурма означовала будучи час. Од *сп-ац* — *шп-им, шп-и!*

## V. НЕПРАВИЛНИ ОДМЕНКИ ЧАСОВНІКОХ.

## 1.

§. 284. Єст у нашій бешеди даскельо часовніки, хтори ше не одменяю правильно, бо або не маю шицки фурми, або творя дзепоедни фурми од єдного кореня, а други фурми од другого кореня, або не творя фурми пошледовно. Ту спадаю часовніки: буц, исц, есц, рекнуц, стац, бац ше, шніц, цеплец.

## 2.

## б у ц:

§. 285. Неозначенік и часопридавнік творн. страни творя ше од кореня бу-. Неозначенік: бу-ц (бу-ти); часопридавнік тв. стр. бу-л, бу-ла, бу-ло. А шицки иньши фурми творя ше од кореня буд- (як при часовніку І. класи зос законьченьом на несамогласни).

Терашні час: будзем, будзеш, будзе... Зи буду.

Заповідни сп.: будз! будзме! будзце!

Часоприсловніки: будуци (будучи); (за)будши або (за)бу-вши.

Часопридавнік страд. страни: (за)будзени (-а, -е).

§. 286. Будзем, будзеш итд. ма значенє будучого часу; а фурми за терашні час творя ше од кореня ес- по (латиньски *ess-e* = буц), хтори то корень у днешніх славянських языкох затрацел шицки своєю первесни часовніково фурми, окрем фуриох за терашні час.\*) Тоти фурми у нас так випатраю:

1<sub>I</sub> сом (место: есом, йсом), 1<sub>II</sub> зме (место: сме);

2<sub>I</sub> ши (место: еси, йси), 2<sub>II</sub> сце;

3<sub>I</sub> ест, е, 3<sub>II</sub> су.

(По українськи: есьм, еси, есть або е; есьмо, есьте, суть).

§. 287. Фурма ест хаснує ше у нашій бешеди лєм у значеню горватско-сербского виразу *има* (3<sub>I</sub> теразн. часу од *имати*). Н. пр. Чи ест там дахто? — Єст. (По сербски: *Има* ли тамо тко? — *Има*). Прецивне од ест є: нет (место: не — (е)т). Н. пр. Нет там ніхто (або : нікого)? — Нет. Єст.

\*, Од кореня ес- (ес-) має слова: ес-шво, есшвовац, або есшновац (од того кореня походзи сербске слово *исшина* = правда), аисциц ше (справдити ся, адійснити ся).

Фурми *є* и *су* наш язык любі *опущац*, *дзе лем мож*, або їх заступа зос заменовніком *то* (штр. род). Як уж знаме, у фурмох за прешли час *є* и *су* вше ше *муша* *опущац* (а у сербско-горватским языку ше не *опущаю*). У иньших случайох *є* и *су* мож хасновац лем *пре нужду* т. є. да ше може точно порозумиц тото, цо ше сце *ви-повесц*. Н. пр.: Там вельо людзе. Робиц *то* не ганьба. Противне „*єст*“ *є* „*нєт*“.

## 3.

## и с ц:

§. 288. Од *исц* корень *є ид-* (як од *весц -вед-*), а од кореня *творя* ше правилно *шицки* *фурми* (н. пр. *идзем*, *идуци*, *обидзени*), окрем *часопридавніка* *тв. страни* и *часоприсловніка* *за прешли час*, хтори то *фурми* *творя* ше од кореня *иш-*. Даклем *иш-ол* (як *вед-ол*), *ишла*, *ишло*; *(при)шовши*.

§. 289. Заповедни способ од *пойсц*: 2<sub>1</sub> *пойдз*, 1<sub>п</sub> *пойдзме*, *подзме*, *поме*! 2<sub>п</sub> *поце* (*по(йдз)це*)!

## 4.

## є с ц:

§. 290. Корень того *часовніка* *є єд-* (*єд-ти*, *єс-ти*, *єс-ть*, *єс-ц*). Але *шицких* *иньших* *фурмох* за *теразнъ. час*, окрем 3<sub>п</sub> тото *-д- випада*. Дакле *будзе: єм* (место: *єд-єм*), *єш*, *є*, *єме*, *єце*, *єдза*; *єдз!* *єд(ол)*, *єдла*; *наєдзени* итд.

## 5.

## рек ну ц:

§. 291. Од кореня *рек-* у *нашей* *бешеди* за *неозначенік* *приходза* два *фурми*: 1) *рек-ну-ц*, 2) *(ви)реч-и-ц*. Тота друга *фурма* *приходзи* *зложена* *лем зос* *даяку* *приставку*. Обичнєйша *перша* *фурма*, и од *ней* *пошлідовно* *творя* ше *шицки* *фурми*. Так н. пр. *рекнем*, *рекні!* *вирекнул*, *вирекнути*, *-а*, *-е*. *Виречиц* *спада* до III. класи *часовнікох* (*вирек-ѣ-ц*), и *прибера* *таки* *фурми*: 1<sub>1</sub> *виречем*, 3<sub>п</sub> *виречу*, *виреч!* *вирек* або *вирекол*, *виречеш* итд.

§. 292. За 1<sub>1</sub> *теразнъ. часу* *приходзи* *стара* *фурма* *рек-у*, але *вона* ше *ужива* *лем у значеню* *присловніка*. (Тиж *таку* *фурму* *маме* од *бачиц* — *бачу*).

## 6.

## стац, бац ше:

§. 293. Стац, бац ше заправо стої место *стой-ац*, *бой-ац ше* (як *шац* место *ше-яц*), але з тим полним кореньом у нашей бешеди неозначенік мушел би мац фурму: *стой-иц*, *бой-иц ше* (IV. кл. як: *крой-иц*); па фурми за теразн. час од *стац*, и *бац ше* творя ше так, як кед би зме мали неозначеніки: *стой-иц*, *бой-иц ше*. Дакле: *стой-им*. . . 3п *стой-а*; *бой-им ше*. . . 3п *бой-а ше*; *стой! бой ше!* *стоя-ци*, *боя-ци ше*.

## 7.

## ш н і ц:

§. 294. Часовнік *шніц* (приходзи тиж як *шніц ше*) може мац у нашей бешеди двояки фурми. Єдни фурми, як кед би ту бул корень *шні-* (як I. кл. з законьченьом на самогласни, як н. пр. *би-ц*). Дакле: *шні-ем*. . . 3п *шні-ю*; *шні-й! шнію-ци*.

Други фурми (але тоти фурми ше рідше уживаю) од правого кореня *шн-їц* (IV. кл., як н. пр. *яшн-їц*). Дакле: *шні-м*, *шні-ш*, *шні*; *шні! шніме! шніце!* Иньши фурми (1п *шніме*, 2п *шніце*, 3п *шня*; *шня-ци*) не уживаю ше.

## 8.

## ц е п л е ц:

§. 295. Ту спадаю не лем часовнік *цеплец*, але шицки тоти часовніки, хтори маю таку исту фурму, а *подобне значене*, як *цеплец*. Так: *жимнец*, *яшнец*, *тврднец*, *каменец*, *руменец*, *чарнец*, *жовцец*, *червенец*, *желенец*. . .

Шицки тоти часовніки маю *непреходне значене*, а заправо *повратне значене*, яке виражаю през часточки *ше*.

§. 296. Створени тоти часовніки од придавніка, а заправо од фурми *придавнікового присловніка*, па прето того *-е (-є)*, хторе стої пред обичним законьченьом неозначеніка т. є. пред *-ц*, спада ту їх кореню; а заш прето тоти часовніки так творя фурми за теразн. час, як часовніки I. класи з законьченьом на *-е*. Дакле будзе: *цепле-ем*, *жимне-ем*, *чарне-ем*, *камене-ем*, *биле-ем*, *жовце-ем* итд.; 3п *цепле-ю*, *жимне-ю*, итд.; *жимнею-ци*, *цеплею-ци* итд. *жимне-й! цепле-й!* итд.

§. 297. Наша бешеда не люби *фурму* неозначеніка тих *часовнікох*, бо дзекотри неозначеніки з тих *часовнікох* зошицким подобни на *меновніки* зос законьченьом на *-ец*. Так н. пр. *руменец* (= румянок), *каменец* (= град), *билец* (випатра як назва даякей ростины). Па прето лем рідко кеди хаснуєме неозначеніки тих *часовнікох*, а и то лем дзеповєдни, як н. пр. *цеплец*, *жимнец*, *чарнец*.

§. 298. Тоти исти *часовніки* можу мац *фурму* IV. класи неозначенікох, але у тей *фурми* вони маю *пребходне* значенє. Так: *цепліц*, *(по)жимніц*, *биліц* (платно), *чарніц*, *жовциц* итд. А у тей *фурми* одменяю ше зошицким правилно (як *часовніки* IV. класи).

Место *фурми* *жовцец*, *чарнец*, *каменец*, итд. радше уживаме *фурму* на *-иц* зос часточку *ше*: *жовциц ше*, *чарніц ше*, *каменіц ше* итд.



## ШТВАРТА ЧАСЦ: О словах през одменки.

### I.

#### Присловнікі.

§. 299. Як ше твора присловнікі у нашэй бешеди, то зме уж вияшнели на своїм месце (§. 91.—94.). А ту лем подзеліме присловнікі по іх значеню.

§. 300.

##### 1. Присловнікі часово:

*теди, кеди, тераз, нешка, ютро, вщера, рано, вечар(ом), водне, уж, ище, вше, нїда, потим, притим, гнет, кратко, длуго, давно и др.*

§. 301.

##### 2. Присловнікі местово:

*ту, там, гев(ка), дзе, нїдзе, вшадзи, тадзи, кадзи, оталь, поталь, тамаль, геваль-тамаль и др.*

§. 302.

##### 3. Присловнікі способово:

*кед (сербске: ако), так, иньшак, якош(ик), ровно, добре, вошне, ясно, зле, як — так, вшелїяк и др.*

§. 303.

##### 4. Присловнікі за означене ступня и мери:

*барз, кус, мало, вельо, кельо-тельо, дакельо, даскельо, лем, дас, ледво, бодай, неже (= алеж дуже) и др.*

§. 304.

##### 5. Присловнікі за питане:

*чи? чом? цо? нач? зач? прецо? як? якже? кельо? одкаль? одкеди? докля? покля? дзе? и др.*

§. 305.

##### 6. Присловнікі за твердзене.

*так, наисце, баш, мож, може, оздаль, боме, да-боме, баяко, най и др.*

## §. 306.

## 7. Присловніки за заперчене:

*не, нїда, аренїда, нїкеди, нїдзе, нїч, нїзач, нїнач, нїяк, процивне* и др.

О присловніку *не* треба повесц тельо, же у нашей бешеди, кед ше *не* одноши гу преходному часовніку, предмет того часовніка *обично* стої у IV. припадку (а у українським и сербським у II. припадку). На примир: *Не* предам *хижу* (IV<sub>1</sub>). *Не* однешем *столи* (IV<sub>2</sub>).

## §. 307.

## 8. Присловніки доповідни:

*реку, знай, нєзнац, якбачу* (стара фурма место: *бачим*), *як би гвари, почуштом* (оздаль: *под чувством*), *почуштомак* и др.

## II.

## Применовніки.

§. 308. Применовніки дзеля ше на *первесни* и *виведзени*. *Первесни* тоти применовніки, хтори *служа лем як применовніки*, па за тоту циль уж од початку су и створени. Н. пр. *у, з, на, над, под, пред, при, по, попри, опредз* итд.

*Виведзени* тоти применовніки, хтори створени од кореня меновнікох або *придавнікох*. Н. пр. *Место, край, доокола, коло* (заправо значи: *колесо*), *поверх, штред, длуж, здлуж, назад, повисше, далєко, блїзко* итд.

§. 309. Применовніки можу буц або *прости*, або *зложени*. Прости су: *у, з, на, над, под, пред, їу, до, пре, место, крај, коло* итд. Зложени су: *зос* (со-с) *понад* (по-над), *попод, спод* (с-под), *опредз* (о-пред), *наоколо* (но-о-коло), *назад* (на-зад), *покрай, зоднука* итд.

§. 310. Применовник *з* може у нас мац таки *фурми*: *з, с* (н. пр. *спод, сипредз*), *зос, зо* (н. пр. *зо мну, зо-бране*), *со* (н. пр. *со-бор, со-висц*), *су* (н. пр. *су-шед*). Место *со* Серби и Горвати хасную *са* (н. пр. *са-свим, са-брати*), але нам не шлєбодно хасновац таке *са* место *со*.

§. 311. Шицки применовніки домагаю ше *особитого припадку* меновніка, гу хторому ше одноша.

Хтори применовніки складаю ше з *даскельома припадками*, *тоти маю иньше значене*, кед ше складаю з

вдним припадком, а иньше значенє маю, кед ше складаю з иньшим припадком.

§. 312. Ми наведземе лєм главни применовніки. *Виведзени* применовніки складаю ше з II. припадком; н. пр. *место* стола принєс *столчок*, *коло* стола, *блїзко* стола итд. Лєм єден виведзени применовнік склада ше з III. припадком, а то: *вочи* (н. пр. *вочи му!*); тот применовнік значи тельо, як *пред очи* дакому, опредз дакого ста-нуц або бежац.

§. 313. Первесни применовніки, хтори ше складаю:

1. лєм з II. припадком: *до*, *од (о)*, *крем*, *окрем*, *спод*, *спонад* и др.

2. лєм з III. припадком: *ту (к)*;

3. лєм з IV. припадком: *пре*;

4. лєм зос VI. припадком: *при*.

§. 314. Зос *даскельома* припадками складаю ше:

1. зос II. и III. припадком: *проци(в)* *напроци(в)* (але вше маю *єднаке* значенє);

2. зос II. и IV. припадком: *през* (н. пр. *през шапки*, *през польо* — значи: *без шапки*, *через поле*);

3. зос II. и VII. припадком: *з (зо, зос)*; (н. пр. *зос хижи вишол*, *з коньом пошол*, *зос шекеру розрубал*);

§. 315. зос IV. и VI. припадком: *у (в, во)*, *на*, *о*, *по*, (н. пр. *в огонь спаднул*, *у огню ше топи*, *на стол*, *на столе*, *о пенєжи ше бию*, *о столе гуторя*, *о єдней ноги ходзи*, *по стол*, *по столе*);

§. 316. зос IV. и VII. припадком: *медзи*, *помедзи*, *над*, *под*, *пред*; (н. пр. *медзи стола и посцель пошол*, *медзи столом а посцелю шедзи*, *над стол*, *над столом*, *под*, *пред стол*, *под*, *пред столом*);

§. 317. II., IV. и VII. припадком: *за*; (н. пр. *за мойого живота*, *за стол*, *за столом*).

§. 318. Окреме треба повесц *даскельо* слова о применовнікох: *у (в, во)*, *од*, *за*. Применовнік *у* хаснуєме тиж *у* *фурмох в, во*, як н. пр. *в недзелю*, *в стреду*, *во дне*, *во шне*, але пре сербски язык (*у* хторим вше *приходзи* лєм *у*), уж ше почина *у* нас вирабяц *несцелосц* гу тим *фурмом в, во*. Баш прето, треба да часто уживае тоти *фурми*, бо иньшак ше за кратки час *затраца*. Тото исте ше одноши гу *у (в, во)*, кед тот применовнік уживае як *приставку*.

§. 319. Пре сербски язык применовніки од и за достали у нашей бешеди и таке значенє, яке не маю у общим руско-українським языку. Так ми гуториме н. пр. паліво за жиму (по кнїжковому будзе: паливо на зиму, або: для зими); од скори ушити чижми (место: зос скори ушити чижми).

### III.

#### Злучніки и часточки.

§. 320. У нашей бешеди приходза таки злучніки: *и, а, та, па, ипак, але, або, анї, аж, лем, такой, тиж, то, чи, накеди, шак, так, вец, пречи, теди, бо, же, да, дакле(м), кед, кедже, як, гоч, док, докаль (докля), покаль (покля), и-и, або-або, то-то, па-та, та-па, раз-раз, не лем-але, кельо-тельо, лебо-лебо* и др.

О злучніку *та* треба спомнуц, же ше у нашей бешеди ужива *тиж* на концу краткого виреченя. Н. пр. *шак пошол та. Пойдзем та.* (А тото *та* стої место: *та так, та тельо* итд.

§. 321. Кажди злучнік *ма* свойо значенє. Так н. пр. *злучує* два слова або два виреченя, а роздзелює або ше спречивя, *але* ше *спречивя*, або *роби* виняток, *бо* виража *причину, цїль* итд., *дакле(м)* виража *нашлїдство док* виража *време, гоч* виража *припущене*, итд.

Примири: Михал шедзи *и* шпива. Маю пенежи, *а* (але) не даю. Забудз на шицко, *але* на тото не забудз! Пошол, *бо* сцел там буц. Камень спаднул, *бо* ше деска зламала. Шицки це охабели, *дакле* ти остал сам. Уч ше *док* ши млади! На слунко ше не достанеш, *гоч* биш мал кридла.

§. 322. Злучнік *же* виступа ище и з иньшаким значеньом. Н. пр. *дай же уж раз! Най же будзе!* У тим значеню *же* вола ше у граматики *часточка*. А як *часточка же* приходзи зложено з велїма присловніками и злучніками, як н. пр. *кедже, неже, якже, также, тиж* (место: *тиже*), *аж* (место: *аже*) итд.

Маме ище подобну часточку *ле*. Н. пр. *дай ле! стань ле!* Часточка *ле* ище частейше приходзи зложена зос присловніками и злучніками, як *же*. Так: *лем* (ле-м, так, як *т-(а)м, але* (а-ле), *дакле* (Серби гуторя *ле* место *ле* н. пр. *одакле, докле*), *докаль* место: *докле*), *покаль, поталь, оталь, тамаль, ноле, пале* (тать-ле), *нале* итд. *Тиж ше* (н. пр. *будзиц ше*) спада гу часточком. Часточки ше хасную *лем* *еклитично*.

#### IV.

#### Викричівки.

§. 323. У нашій бешеди приходза таки викричніки: *а! е! о! ей! гей! ах! ох! йой! яй! га! ага! гога!* (на коні да станю), *гучина!* (на гачата), *боцина! або боцика-на!* (на целята), *кшо!* (на швині), *шиц!* (на мачку), *гиш! гиша-га!* (так ше дробизг одганя), *цира-цира!* (так ше дробизг (= дріб) вола), *пи-пи-пи. .!* (курчата ше так вола), *кест!* або *кешт!* (німецке *gehst*, на пса), *фарто!* (уступи! на коні, німец. вираз), *гозад! тилед!* (мадяр. вираз, на коні), *чале! гойс!* (мадяр. вирази на воли — вліво! вправо!) *Ого! ни! ния! (ни-а)! пале* (па(т)-лє)! *пале-пале! паля* (пале-а!), *галя* (оздаль: га-л(є)-а)! *на! но! но-но! ноле* (но-лє)! *гев! гевка! гайд(е)* (турске слово)! *гепо* (= гев-пойдз, гев-пой, гев-по, ге-по)! *фи! фуй! ух! бух! гаї-буї* (дзециньски) и др.

§. 324. Тиж викричніки маю свойо значенє. Так: дзекотри викричніки виражаю *зачудованє* (н. пр. *а! о! ого!*), други *боль* або *смуток* (н. пр. *ах! ох! йой! яй!*), треци *збридзене* (н. пр. *фи! фуй!*), штварти *нецерпезлі-восц* (н. пр. *ух!*), пияти *понукованє* (н. пр. *на! но! ноєм!*), шести *осетене* чито *припомнуце* (н. пр. *а! га! ага!*), седми *звращаю позорносц* (н. пр. *пале! галя! ни! ния!*) итд. А викричніки на жвири маю свойо точне значенє.



## ПІЯТА ЧАСЦЬ:

### Складня.

#### 1.

Що то виречене? Що то складня?

§. 325. *Виречене* то вещей слова так зос собу звязани, же виражаю єдну думу. Н. пр. *Швет є од Бога створени. Наша народносц руско-українська. Бачваньско-сримски Руснаци становя єдну малу часц велького руско-українського народу. Чи ти бул у Сриме? Най нам Бог поможе! Чловечески род на жеми не вични.*

§. 326. Як видзиме по наведзених примирох виреченя можу буц або *твердзаци*, або *пречацци*, або *питайні*.

§. 327. Наука о виреченьох вола ше *складня*. А так ше тота наука вола прето, бо розпатра, як ше зос собу складаю слова або виреченя, кед треба да виража єдну думу.

#### 2.

### Главни часци виреченя.

§. 328. У кождим виреченю приходзи *подмет* и *присудок*. *Подмет* то тота ствар чи дума, о хторей *гуториме*. Па прето ше тота часц и вола *подмет* (од слова: *подметац* = *подкладац*) т. є. *подложене*.

*Присудок* то тота часц виреченя, хтора дацо *гутори* о *подмету* — хтору приписуєме чито присудзуєме *подметови*.

§. 329. *Подметок* може буц *кажде* слово и *цале* *виречене*. *Примири* за *подмет*: *Василь шпива. Слунко швици. Шмерц* не така страшна, як ю людзе малую. *Ми* ше учиме. *Други* виграл. *Робиц* не ганьба. *У* то буква. *Гей* то викричнік. „*Хто рано става, тому Бог дава*“ — то *пословица*.

§. 330. *Присудком* тиж може буц *кажде* слово. *Примири* за *присудок*: *Василь шпива. Слунко швици.*

Ми учиме *ше*. Робиц не *ганьба*. Тота кнїжка є *твоя*. То чловек *вельки*. Тота буква є *а*. Два и два є *штири*. Будз *цихо*!

§. 331. Кед присудком є *мено* (т. є. *меновнік, заменовнік, придавнік* або *числовнік*), теди *ше* тот присудок злучує з подметом при помощи даякей фурми од часовніка *буц*. А у таким случаю вола *ше* тот часовнік *злучка*. Н. пр. два раз два є *штири*. Тота кнїжка є *твоя*. Тота кнїжка *будзе* *твоя*. Тота кнїжка *була* *твоя*.

Але у нашим языку така злучка кед стої за *З<sub>1</sub>* и *З<sub>2</sub>* теразн. часу барз часто *ше опуска* (пать §. 287.), бо *ше* и так розуми, гоч ю и не вивемере.

### 3.

#### Виречене просте и розвите.

§. 332. Таки виреченя, у хторих приходзи лем подмет, присудок и злучка (там, дзе уж треба) волаю *ше прости*.

А таке виреченє, у хторим не лем наводзиме подмет и присудок, але *попритим ище их обяшняме*, вола *ше розвите* виреченє.

Примири за *просте* виреченє: Дунай є *рика*. Янко шпива. Данил идзе.

Примири за *розвите* виреченє: Тот *блізки* нам Дунай то *найвекша* *рика* у *южней* *Європи*. Янко шпива *красну* *шпиванку*. Данил идзе *по* *дражки* *през* *польо*.

### 4.

#### Цо приходзи у розвитим виреченю.

(Предмет, *придашок присловніков, придашок придавніков, придавка*).

§. 333. Часци простого виреченя можеме розвиц або през наведзенє *предмету*, або през *придашок присловніков*, або през *придашок придавніков*, або през *придавку*.

Предмет виреченя, придашок присловніков и придавніков и придавка *дополнюю* значенє слова, гу хторому их прикладаме, па прето *ше* волаю *дополнення*.

§. 334. Предмет може *дополньовац* *значенє* *часовнікох* и *придавнікох*. А вола *ше* предметом *тота* *ствар*, *на* *хтору* *преходзи* *діланє*, *яке* *часовнік* *чи* *придавнік* *виражаю*. Н. пр. *рубац* *древо*, *пасц* *траву*, *жадни* *хлеба*,

дзечни *Богу*, верни *приятельови*, бридзиц *ше кламством*, бридзиц *ше од здохліни*.

§. 335. Розликуєме предмет *блізши* и *дальши*. Блізши предмет можу мац лем *прыходни* часовніки, а тот предмет у нашэй бешеди вше стої у IV. припадку. Н. пр. купел сом *хижу*. Крава паше *траву*. Не предам *хижу*.

Дальши предмет може стац у II, III, VII. припадку або през *применовніка*, або з *применовником*. Н. пр. Людзе жадни *хлеба*; верни *Богу*. Тримам це *чловеком*. Мам це *за човека*.

Предметом заправо може буц лем *меновнік*.

§. 336. Придаток присловніков тиж може дополнювац значенє *часовнікох* и *придавнікох*. А дополнює тото значенє так, як присловніки вообщє (т. є. виражаюци *час, место, способ, ступень* итд. ділання, поставаня итд.). Н. пр. пойдзем *дораз, вечаром, в недзелю, до Сриму, на кочу*; розгнівани *барз, пре пенежи*; вдериц *моцно, зос шекеру, по глави*.

§. 337. Придатком присловніковим може буц *присловнік* або *меновнік* або зос даяким *применовником*, або през *применовніка*.

§. 338. У нашэй бешеди лем *меновніки муж.* и *штред.* роду у VII. припадку можу буц през *применовніка* хасновани як *придатки присловніково*. Н. пр. Пошол *вечаром* (але: *в ноци*), *польом, крижом*.

*А женьск. роду меновніки у тим случаю вше маю применовнік*, або ше хаснує *стара фурма* за VII, на -ов. Н. пр. пошол *драгов* — або: *по драже; долінов* — *по доліни*.

§. 339. Придаток *придавніков* дополнює значенє *меновнікох*. А дополнює тото значенє так, як *придавнік*. Н. пр. *красни конь, треци припадок, человек таріовец, габи моря, шмати зос (од) гадвабу* (= гадвабни шм.), *письмо од родительох* (родительске п.)

§. 340. Придатком *придавніковим* може буц *придавнік* або даяке иньше *мено*.

§. 341. Придавка то таки *придавніков* *придаток*, кед значенє *єдного меновніка* дополнюєме зос *другим меновником*. Н. пр. *Спаситель Исус; столични град Кийов; ремесельник Янко*.

§. 342. Придаток *придавніков* особито, кед ше склада з *даскельох словох*, мож похопиц як *присудок окремого*

(подуманого) *виреченя*. Н. пр. *Уцек їм конь, найкрасши у нашим валалє.*

Под придавку розумиме особито такого роду придатки. Н. пр. *Кийов, столични град України, лежи на Днєпру. То хижа газди, человека богатого и доброго.*

## 5.

## Зровнанє фурмох.

§. 343. Слова, хтори виражаю єдну думу, *накельо лєм мож, зровную свойо фурми* под зглядом числа, роду, припадку и особи. А то ше роби прето, да знаме, *цо ту чому спада*. Тото слово, хторе ше придава, равна свойо фурми з фурмами того слова, *ту котрому* ше придава. Н. пр. *конь красни, коня красного, коньох красних, я робим, ви робице, человек таріовец, людзом — таріовцом.*

§. 344. У виреченю придаток ше придава подметови, на прето *присудок ше равна по подмету*, *накельо лєм мож*. Подмет вше стої у I. або у V. припадку, на прето и присудок, кед присудком є даяке мєно, *обично* стої у I. припадку. Н. пр. *Дунай то велька рика*. Алє у нашим язiku *присудок дзєкеди стої у VII. припадку*. У нашей бєшєди то ше може случиц лєм тєди, кед присудком є даяке мєно муж. або *штред.* роду. Н. пр. Тоти слова волаю ше *присловніками*. Док *ши человеком*, дотля мушиш знац, цо добре и злє. Будз *добрим* (мєсто: *добри*)!

*Придатки равную свойо фурми з фурмами того слова, ту котрому* ше придаваю.

## 6.

## Полнє и скрацєнє виречєнє.

§. 345. Полнє виречєнє є тєди, кед наводзимє *шицки його часци*, з хторих ше воно наисцє склада.

А скрацєнє виречєнє є тєди, кед даєдну його часц нє наводзимє, *бо вона ше розуми сама прєз сєбє*.

Н. пр. Бул *ши* у Коцурє? — Бул. (Мєсто: Бул сом у Коцурє.) То Янко пошол? — Янко. Дзє твоя мац? — На полю. Пойдзєш на польо? Нє. Обични адрес писмох: *Панови Янкови Будиньському у Керестурє*. (Ту випущєни слова: *тото писмо спада*.)

Як видзime по тих примирох, з вiреченя мож дзекеди випущиц або *подмет* або *присудок* або и *подмет и присудок*.

§. 346. Виреченя, у хторих випушаме подмет, волаю ше *безподметово*. Н. пр. *Гирми. Бліска. Пада.*

Виреченя, у хторих випушаме присудок, волаю ше *безприсудково*. Н. пр. *Огень! Каменец! Шніг!*

## 7.

### Злука вiреченьох:

*Зложени вiреченя.*

§. 347. Стараме ше гуториц не лем чим яснейше, але тиж чим кратше. Прето, як зме то уж дознали, часто опушаме тоти часци вiреченя, хтори ше сами од себе розумя.

Але пре тоту исту циль два, або вецей вiреченя часто так прерабяме (скрацаме), же би зніх постало *одно вiреченє*. Так поставаю *зложени вiреченя*.

Зложене вiреченє тото, хторе ше наисце склада з *двох або з вецей вiреченьох*.

§. 348. Зложени вiреченя можу буц *двоякого роду*. Кед два, або вецей вiреченя сцагаме на *одно вiреченє* лем прето, да *скрациме тото*, цо мож скрациц, па таке вiреченє вола ше *сцагнуте вiреченє*. Н. пр. До Керестура на кирбай приходза *Коцурчанє, Дюурдьовчанє, Вербашчанє, Петровчанє, Миклошевчанє, Шидяне* итд. У тим вiреченю ест седем подмети, и наисце стої тото вiреченє место седем окремих вiреченьох: 1) *До Керестура на кирбай приходза Коцурчанє*. 2) *До Керестура на кирбай приходза Дюурдьовчанє*; итд.

У сцагнутим вiреченю обично маме *вецей подмети*, а *еден присудок*; або *вецей присудки*, а *еден подмет*. Н. пр. Будар по виніци ходзи, *дзвига лозу, збера бобки з грозна, замета дражки*.

§. 349. Кед два або вецей вiреченя преробиме на *одно вiреченє* не так прето, да скрациме тото, цо мож скрациц, але прето, да ше лепше видзи, же тоти вираження *ведно спадаю*, и да ше як найточнейше виражи, як ше вони *ту себе одноша*, теди таке вiреченє воламе *зложеним*. Н. пр. *Вон би ше могол учиц, але не сце. (Вон би ше могол учиц. Вон ше не сце учиц). Як себе*

*престреш, так будзеш спац. Хто роби тот голи не ходзи.* (Вон роби, вон не ходзи голи).

§. 350. Як по тих примирох видзime, зложене виреченє, хторе ше вола *зложене виража дацо вецей*, як тоти виреченя, з котрих ше заправо склада. А сцагнуте виреченє *виража баш лем тельо*, кельо виражаю тоти виреченя, зос хторих ше заправо склада.

Велі зложени виреченя виражаю таку *зложену думу*, хтора ше не да иньшак виповесц, як лем зос зложеним виреченьом.

## 8.

### Цо приходзи у зложених виреченьох?

§. 351. Зложени виреченя можу буц зложени або *неовисно*, або *овисно*.

Неовисно два, або вецей виреченя зложени теди, кед би кажде з тих виреченьох *могло стац саме за себе*. Н. пр. *Вон би ше могол учиц, але не сце.* (= Вон би ше могол учиц. Вон ше не сце учиц).

А овисно зложени виреченя теди, кед едно виреченє приходзи *лем як часц другого*, па би не могло стац саме за себе. Н. пр. *Як себе престреш, так будзеш спац. Хто роби, тот голи не ходзи.* Виреченя: *як себе престреш; хто роби* — не полни, па прето не можу стац сами за себе.

§. 352. Кед виреченя є *зложени овисно*, теди у таким виреченю маме едно *главне* виреченє и *овисни* виреченя (едно або вецей). Главне тото виреченє, хторе би могло стац саме за себе. А овисне виреченє є тото, хторе становя лем часц главного виреченя. Н. пр. *Хто роби* (ов. вир.), *тот голи не ходзи* (гл. вир.). *Як себе престреш* (ов. вир.), *так будеш спац* (гл. вир.).

Дабоме, же можу буц тиж *подовисни* виреченя т. є. виреченя *овисни од овисного*. Н. пр. *Хто роби, як Бог наказал, тот голи не ходзи.*

§. 353. Овисни виреченя легко мож познац по тим, же вони ше обично починаю зос даяким таким словом, хторе *указує тоту овисносц*, як и. пр. *хтори, кед, як, гоч, бо, же, да, дзе* итд.

## 9.

### Яки єст овисни виреченя?

354. Овисни виреченя мож подзелїц *по їх значеню*. Єст *дзевец* роди овисних виреченьох.

§. 355. 1. Виреченя *односни* (починаю ше зос *односними* заменовніками, або присловніками, як н. пр. *хтори, яки, чий, хто, що, дзе, кадзи, одкаль* итд.). Н. пр. Човек, *хторого ши видзел*, вола ше Данил Петрашко. Валал, *дзе идзеш*, далєко оталь. Тото, *що гуторим*, розумне.

§. 356. 2. Виреченя *питайні* (починаю ше з тими истими словами, як и односни виреченя). Н. пр. Поведз ми, *дзе идзеш? Що нешеш? Чи(й) ши? Хто идзе?*

§. 357. 3. Виреченя *нашледство*во (з розпочинаючими злучнікама: *же, так-же, аж, же аж*) Н. пр. Так побил хлапца, *же хлапец не може ходзиц*. Жимно, *аж очи плачу*.

§. 358. 4. Виреченя *доцильні* (*да, же би*). Н. пр. Пошол до пивніци, *да принеше вина (же би принес вина)*. Сцем, *да будзем добри*.

§. 359. 5. Виреченя *причиново* (*бо, же, прето-же*). Н. пр. Козак ше засмуцел, *же ше през щесца народзел*. Пойдзем, *бо ме волаю*.

§. 360. 6. Виреченя *допустово* (*гоч*). Н. пр. *Гоч правду не вше любя людзе*, алє правда вше будзе. Сова не постане орлом, *гоч би летала попод небо*.

§. 361. 7. Виреченя *поровнуюци* (*як, як би, як кед*). Н. пр. Василь ше не озива, *як кед би не чул*. Добра мац, *як добри хлеб*.

§. 362. 8. Виреченя *часово* (*кед(и), док, докля, покля* и др.) Н. пр. Уч ше, *док ши млади*. Шедз, *кед маш кеди*, а не шедз, *кед треба робиц*.

§. 363. 9. Виреченя *условни* (*кед, гибаль, як*). Н. пр. *Кед ти мне даш кнїжку*, я ци дам диню. Не дам ци кнїжку, *гибаль ми даш диню*. *Як би ше то зисцело*, та би зме пошли гу вам.



## ШЕСТА ЧАСЦ:

### Писовня.

#### I.

Цо учиме у остатней часці граматыні?

§. 364. Писовня то тота часц граматыки, у хторей ше учиме, як *треба правільно писац*. Остатня тота часц прето, же *середз треба добре знац гуториц, же би мож добре списац того, цо гуториме*.

§. 365. Писовня ше розпада на три часці. *Перша часц* нас учи о *знаках*, яки хаснуеме при писаню. *Друга часц* нас учи о *писаню звукох и виразох*. *Треца часц* нас учи о *списованю думох*.

#### II.

Знаки при писаню.

#### 1.

**Кеди ше пишу вельки букви?**

§. 366. Яки знаки хаснуеме за списоване звукох, то уж знаме (*азбука*). Але то ище не шицко, цо нам треба знац. Мама мали букви и вельки букви. *Кедик ше пишу вельки букви?*

§. 367. 1) Обще правило ту таке, же вельки букви пишеме обично *лем на початку слова т. е. лем перши звук слова* пишеме зос вельку букву Н. пр. *Господь, Бог, Янко, Керестур*.

§. 368. 2) З вельку букву пишеме слово, яке *стої на початку виреченя*. А пишеме так прето, да нам при читаню лгчейше оддзелїц едно виреченє од другого. Н. пр. *Чловек идзе. Хмарно. Бліска*.

§. 369. 3) З вельку букву пишеме *власни мена и назвиска, назви варошох, валалох, рикох, горох, крайох, державох, народох* итд. Н. пр. *Микола, Штефан, Па-*

*стернак, Мудри, Коцур, Дунай, Бачка, Україна, Українець, Руснак, Горват* итд.

Але *придавніки* зробени од таких менох пишеме з малу букву. Н. пр. *бачваньски, горватски, керестурски, дунайски* итд. Але кед таки *придавніки* приходза як назва за даяку рику, морйю, край итд. теди їх пишеме з вельку букву. Н. пр. *Чарне морйю, Азовске морйю, Мертве морйю, Райово село* итд. *Мена мешацох* пишеме з малу букву. Так: *януар, марец, април* итд.

§. 370. 4) З *почесци* пишеме з вельку букву *дзеко-три меновніки* и *заменовніки*. Н. пр. *Господь Бог, Ви* (у пише).

## 2.

### Знаки за оддзелене виреченьох.

§. 371. Же би зазначиц *граніцу* поєдиних виреченьох *главних* и *овисних* уживаєме розлични знаки:

**Точка:** 1) На концу каждого *полного* виреченя, кед є *твердзаце*, уживаєме *точку* (.). На пр. *Чловек ше учи до шмерци. Жимно.*

2) *Вецей точки* уживаєме, кед виражеме *не допове-дзене до конца*. Н. пр. *Я думам о гвиздох, о Богу, о чаше, о времену...*

§. 372. **Питајник:** 1) Кед полне виреченє є *питайне*, пишеме на концу нього *питайнік*. Н. пр. *Кельо тєраз годзин?\*) Цо? Котри?*

2) По *овисних* *питайних* виреченьох обично не ставяєме *питайнік*, *гибаль* же тиж *главне* виреченє є *питайне*. Н. пр. *А знаш ти, чом я ту тебе пришол?*

§. 373. **Викричнік:** 1) *Викричнік* ставяєме по виреченьох, хтори висказую *заповедз, желанє, зачудованє* итд. Н. пр. *Идз! Дай ми! Дай Боже добре здравє! Здрави оставайце! Здрави будзце! З богом!*

2) Кед з *питаньом* ведно виражеме и *зачудованє*, теди виражеме и *питайнік* и *викричнік*. Н. пр. *Мой син мал би ме забуц?!*

§. 374. **Прецинок:** 1) *Прецинок* (,) дзелї тоти виреченя, хтора ведно становя єдно *зложене* виреченє. Н. пр. *Хто роби, тот голи не ходзи. На кирбай до Керестура*

\*) По кнїжковому ше гуторя: *хтора тєраз годзина?* — *Пяша.* — *Пол до аяший.* А *Серби* и *Горвати* гуторя так, як и ми.

приходза Коцурчане, Дюрдьовчане, Вербашане, Варадинци итд.

2) Мено у V. припадку, як тиж скрацени виреченя, кед ше найду у другим даяким виреченю, одзелюеме зос прецинком. Н. пр. Так вон, *видзице*, марно препад. Чешко тебе, *воле*, кед це крава коле! Кийов, *столични варош*, *України*.

3) У *сцагнутим* виреченю пред *и*, *па*, *а*, *та*, не шлебно ставяц прецинок теди, кед тоти злучніки злучую розлични подмет. Н. пр. *Вон и я. Жили дїдо и баба. До Керестура на кирбай приходза Коцурчане, Дюрдьовчане и Вербашане па Варадинци* итд.

4) Але кед тоти злучніки злучую розлични присудки, теди пред *а* *вше* *треба* *поставяц* *арецинок*, а пред *и*, *та*, *па* теди, кеди маю значенє не лєм злуки, але *нашледства*, *процивеньства*, *цилі* итд. Н. пр. *Вдерел ше хлапец, и плаче* (= так, же плаче). *Надумали зме, та пойдземе*.

§. 375: Штрєднїк: Медзи виреченя, неовисно зложени, часто можеме поставиц штрєдник (;); а треба писац тот знак теди, кед таки виреченя можу буц зошицким самостойни, але ипак ведно спадаю. Н. пр. *Млин меле, мука будзе; язик меле, беда будзе. Горко мне през тебе; горко тебе през мене*.

§. 376. Двоточка: 1) Двоточку (:) хаснуєме пред тим, кед сцеме дацо *вичишлїц*. Н. пр. *Рок ма штири природни часци: яр, лето, ешень и жиму*.

2) Кед наводзїме *цудзи слова*. Н. пр. *Вон гварел: „Идз, поведз му, же го чекам!“*

3) Кед у *нашледствовим* або у *доцильним* виреченю опушаме *же*, *да*. Н. пр. *Гварим ци: идз уж раз! Вдерел ше: розбил себе нос*.

§. 377. Прєрва: Кед нагло зменяме думу у єдним та истим виреченю, або гоч у двох окремих виречєньох, теди хаснуєме *прєрву* (—). Н. пр. *Вон добри, цихи, мили — але цо я мам о нїм гуториц! Огляднул ше — нет!*

§. 378. Зависи: До зависох — зависи ше пишу () — ставяме тото виречєнє, або лєм даєдно слово, хторе лєм так *вложєне* до другого виречєня, же би ше тото друге виречєнє могло през нього обисц. Н. пр. *Тото єство* (т. є. Бог) *вичне*. Слово „бачи“ (то *заправо* славянське слово) *прєвжали зме од Мадярох*. За тоту исту *цїль*

можу служиц два прерви. Н. пр. Слово „бачи“ — то заправо славянське слово — превжали зме од Мадярох.

§. 379. Наводни знак: Наводни знак (пише ше „...“) хаснуеме кед наводзíme цудзи слова так, як їх висказал тот, чийо су; або кед сцеме даяке слово чи виречене виокремиц од иньших словох (чи виреченьох) у (цалим) виреченю. Н. пр. Так учел Исус Христос: „Хто мне не люби, тот мне недостойни“. Слово „бачи“ превжали зме од Мадярох.

### 3.

#### Роздзеляне словох.

§. 380. 1) За роздзеляне словох служи нам тот исти знак, цо за прерву, але ту го пишеме кус *кратше* (-), або два таки знаки еден *под* другим (·).

2) Слова дзекеди роздзелюеме прето, да зазначíme, же два слова спадаю ведно, гоч їх не мож ведно писац. Н. пр. *бачваньско-руски язык; турско-горватске слово.*

§. 381. Частейше мушíme розлучовац *едно* слово прето, же го не можеме цале написац у *едней* линіі, та *вдну* його часц мушíme пренесц до *другей* линіі. При тим треба ше тримац таких правилох:

§. 382. 1) Слово хторе ма *лем еден* склад, нігда не *шлебодно* роздзельовац. Дакле зле би було, кед би дахто так писал: *мо-ст, шт-ред, спре-дз, к-онь* итд.

§. 383. 2) Слово, хторе ма два (або *вещей*) склади, мож лем так роздзеліц же би у *едней* и *другей* линіі бул голем *еден* *полни* склад. Н. пр. *Чло-век, си-тур-носц, си-турносц, не-чистота* итд.

§. 384. 3) *Зложене* слово, кед лем мож, *вше* треба роздзеліц на *тоти* слова, з *яких* ше воно склада. Н. пр. *дво-точка, ви-купиц, над-патриц, у-рвац* итд.

§. 385. 4) *Незложене* слово добре так дзеліц, *да на-росток* (кед ше вон склада голем з *едного* *полного* складу) *оддзеліме* од *кореня*, але тот *наросток* *вше* треба да ше почина зос *несамогласну* *букву*. Н. пр. *україн-ски, клаши-сти, бабо-чочка, гус-ки, хлап-чик, цари-ца, люб-ки, мил-ки* итд.

§. 386. 5) Зос *наростком* ведно не мож *одорвац* од *кореня* даяку його *несамогласну* *букву*, *гибаль* лем прето, да ше *друга* *часц* слова розпочне зос *несамогласну* *букву*.

Н. пр. зле би було писац: *ме-лки, ми-лки*; але добре писац: *ба-бочка, зме-лени, преми-ли*.

Як видзиме по наведзених примирох, любиме, да ше друга часц роздзеленого слова почина зос несамогласну букву, а перша часц да ше коньчи зос самогласну букву.

#### 4.

### Скрацене виразох.

§. 387. Слова, хтори барз часто приходза у бешеди, у пишме скрацаме. А робиме то так, же зос тих словох пишеме *лем початково несамогласни букви, и (обично) ставяме їу нїм точку*. Так на примир:

*и др.* = и други;  
*итд.* = и так далей;  
*дк* = дека;  
*клї* = кила (килограм);  
*м* = метер;  
*мм* = милиметер;  
*н. пр.* = на примир;

*т. є.* = то єст;  
*т. зн.* = то значи;  
*стр.* = страна;  
*св.* = святи;  
*р.* = рок;  
*др.* = дохтор.

#### III.

### Писанє звукох.

§. 388. При писаню звукох мож ше тримац *двох* правилох. Перше правило: *Пиш звуки так, як корень слова каже*. (Тот способ писаня вола ше *етимолоґія*.) Друге правило: *Пиш звуки так, як их вигваряш*. (Тот способ вола ше *фонетика*.)

Серби и Горвати тримаю ше того другого правила. А церковни нашо кнїжки тримаю ше першого правила.

§. 389. Але заправо зошицким пошледовно не мож ше тримац ані єдного з тих двох процивних правилох. У II. часци граматики (О твореню словох) ми видзели, же тиж корень слова ше *з временем меня*, а у бешеди прима розлични фурми (н. пр. *зол-то* — *золо-то* — *зло-то* — *зла-то*; — *вес-ц вед(з)-ени*), та заходзи питанє: якого ше кореня маме у писовнї тримац? А у I. часци граматики зме видзели, же ше *велї* звуки *меняю*, *кед ше найду пред иньшим звуком*, па кад би зме

\*) греческо слово.

ше сцели пошлєдовно тримац правила „пиш звуки так як їх вигваряш“, та би ше у писовні затрацела едносц велїх словох, а тиж велї розлични слова требало би зошицким еднaк писац: У тим случаю требало би писац: І<sub>1</sub> диш, ІІ<sub>1</sub> дижджу; І<sub>1</sub> моск або мозок — ІІ<sub>1</sub> мозгу; І<sub>1</sub> дробиск (дріб) — ІІ<sub>1</sub> дробизгу, под брестом, пот траву; весц- весц (везц) итд.

§. 390. Ясне з того, же ше писовня муши оглядац и на корень и на вигваряне. Дакле можеме поставиц таке главне правило: *Пиш так як гуториш; але кед баш не мушиш, не одступај од корених звукох слова.*

§. 391. З того правила виходзи, же не треба писац тоти корени звуки, хтори ше у нашей бешеди уж затрацели. Так н. пр. не треба писац *ъ* (йор), не треба писац *ы* (йори).

§. 392. Не треба писац давни корени звуки, хтори ше пременєли у нашей бешеди на иньши *стаємни* звуки, але место тих давних звукох треба писац тоти нови *стаємни* звуки. Не треба дакле писац *ѣ* (ять), але место того тоти звуки, на яки ше *ѣ* у нашей бешеди пременєло. Дакле: *швет, квет, витор, бляди, ляд (= лід), кричац* (крикѣц) итд.

§. 393. Место корених звукох, хтори ше пременєли на неподобни на себе звуки, треба писац тоти нови звуки. Так: *исц* (место: ид-ти), *весц* (вед-ти), *вежем* (вез-ем), *ношим* (нос-им), *людзе* (люд-йє), *дружба* (друг-ба), *шерцо* (сердцо), *душа* (дух-я) итд.

§. 394. *Моцни несамогласни, кед стоя пред слабима, у пишме не меняме*, гоч їх вигваряме як одповедни їм слаби несамогласни (пaть §. 41.). Дакле треба писац: *сербски, любки, чежко, кнїжка, дружтво, легко, мєжки, гладки, одкриц, розтвориц, блїзши, везц* итд. (Серби и Горвати пишу: *српски, друштво, вести*, итд.)

§. 395. Так исто *слаби несамогласни пред моцними у пишме не меняме* (пaть §. 42.). Дакле будзе: *госцба, свацба, ношба* итд. Треба писац: *врацме!* (гоч вигваряме як: *вradзме!*), *круцме!* *трацме!* *гашме!* *запречме!* итд.

*Пишме зме* (место: сме) лєм прето, же тото слово ше барз часто ужива, и вше го легко препознац. Але кед би зме писали *гажме!* *запреджме!* итд., та би зме не вше могли препознац, од хторого часовнїка походза тоти *фурми*.

§. 396. Применовнік з вше пишеме еднак, але кед тот применовнік приходзи зложени з иньшими словами (як приставка), теди пред *слабима* несамогласніма пишеме го с. Н. пр. спод, створиц, сходзиц итд.

§. 397. Звуки, хтори у вигварки слова у шицких фурмох випаду, *не пишеме*. Так: *обичай* (место: об-ви-чай), *нешка* (днєшка), *дванац* (двана(дзеше)ц), *нужни* (нуждни), *сциснуц* (сцискнуц), *камени* (камен-ни), *французки* (француз-ски) итд. (пать §. 47.). Але вше треба писац: *без-* (а нє: бе-), *роз-* (а нє: ро-). Н. пр. безсмертни, розцагнуц итд.

Так исто *най-* (а нє: на-), *кой-* (а нє: ко-). Н. пр. Найяснейши, койяки итд.

Приставку *од-* мож писац лєм *о-*, але лєм теди, кед вираз прето нє постане неясни. Н. пр. *одобриц* (место: од-добриц), *отвориц* (од-твориц) итд.

Пред *дз* — *дж* готово вше треба писац *од-*. Н. пр. *оддзеліц*, *одджубац*, (*оджубац* ма кус иньшаке значенє!) итд.

У 2<sup>й</sup> заповедного способу при часовнікох на *-циц* треба писац *-тце* (место: *-цце*). Н. пр. *вратце!* (а нє: *вращце!*), *крутце!* *вертце!* итд.

§. 398. Цудзи слова пишеме так, як *их* вигваряме, бо ми часто и нє знаме, яки їх корень. Так: *конк* (Gang), *постав* (posztó), *гордов* (hordó) *карсцель* (karszék), *илиш* (üllés) итд.

А *цудзи* назвиска, кед их можеме добре вигвариц, пишеме так, як їх вигваряме. Н. пр. *Кошут*, *Петрович*, *Цитлер* итд.

А кед их нє можеме добре вигвариц, теди їх так треба писац, як ше пишу у своїм языку. Н. пр. *Goethe*, *Petőfi* итд.

## 2.

### Писанє виразох.

§. 399. З *едним словом* пишеме тоти вирази, хтори означую *едну думу* чи *ствар*. Н. пр. *конь*, *добри*, *красота* итд.

§. 400. *Зложени слова* ше так зросли, же виражую *едну думу*, па їх пишеме з *едним словом*. Н. пр. *шивоглави*, *полноглас*, *бодай* (Бог-дай), *верабоже*, *верабожац* *ше*, *кадзибудз*, *хториод* итд.

§. 401. *Применовніки* пишемо окреме, кед владаю з меновніками. Н. пр. у *хижси, на хижу, под хижу* итд.

Алє кед *применовніки* виступаю як *приставки*, або кед стоя *пред присловніками*, теди їх пишемо *ведно* зос тим словом, пред хторим стоя. Н. пр. *подцар, подбирив, надвладика, повицерац, премили, попод, споза, помедзи, дотераз, затераз, надармо, заправо, накељо-нательо, покус, дораз, помали, водне, вошне* итд.

Мож писац: *по тим, за тим, пре цо, за цо, чи то* итд. або: *затим, прецо, зацо, чито* итд. У першим случаю маме на розуме ствар, место хторей стоя тоти *заменовніки*; а у другим случаю вирази *потим, прецо* итд. бере ше як *присловніки*. Тиж так: *во дне, во шне, — водне, вошне* итд.

§. 402. *Присловніки* обично пишемо окреме. Н. пр. *добре читац, крашне зробени*. Алє кед ше *присловнік* злучи з даяким словом так, же виступа у *шицких* його *фурмох*, теди таки *присловнік* пишемо *ведно* з тим словом. Н. пр. *голем* (гоч-лєм), *дзекотри, даскелї, невелї, немали, нечистота, дзеже, неже, кедже, якже* итд.

*Присловнік* як у таких *случайох* обично пишемо *окреме*. Н. пр. як *кеди, кеди як, як лєм, як уж, як бачу* итд. Алє треба писац: *вшелїяк, койяк, нїяк, даяк* итд.

#### IV.

#### Списованє думох.

§. 403. Главне правило за списованє думох таке: *Пиш ясно и пошледовно, а кратко.*

Зтого виходзи, же треба хасновац *кратки* виреченя, *накељо лєм* мож; а *длуги, барз* зложени виреченя не хасновац, *гибаль* пре *неужду*. *Єдна дума* треба да *виходзи зос другой* т. є. виреченя маю *наступац* по себе *пошледовно*. *Не треба повторяц* едно то *исте слово*, або *виреченє*, алє треба *сцагац* виреченя.

§. 404. Цудзи слова мож *наводзиц* або так, як су *вискладани* (*первесна фурма* або *бешєда*), або у *преврацєней фурми* (чито *бешєди*). Н. пр. *первесна фурма: Оцец ми гварел: „Идз до сушєда, и поведз, же нєшка будзєме тлациц!“* Преврацєна *фурма: Оцец ми гварел, да идзєм до сушєда, и да повєм, же нєшка будзєме тлациц.*

Треба мерковац, да при превраценю *длугей* первесней бешеди *содержане* тей бешеди не видзе нясне, а фурма пречежка. Да ше хіба обкерує, лепше дзекеди хасновац фурму первесней бешеди, як превраченей.

§. 405. На концу ище треба спомнуц, же кажди язык *на особити способ виповеда дзекотри думи*.

Так н. пр. дзекотри язики любя придавнік ставяц по меновніку, як н. пр. *чловек добри, хижа красна*. Але наш язык волі ставяц придавнік пред меновніком, як н. пр. *добри чловек, красна хижа*.

§. 406. За дзекотри думи у єдних языках єст особите слово, а у других языках нет такого слова. Н. пр. ми гуториме: *пошол пешо, пошол на кочу, пошол на коньове*; а у общим українськоруским языку хасную ше ту два вирази: *іти* и *іхати*; *іти* означує лєм *пешо исц* (так: *прийшов пішки*), а *іхати* — *везц ше на дачим* (так: *приїхав возом, приїхав на кони*).

Горвати и Сербі маю слово *іхати* (= *яхати, яшити*), але го хасную лєм у значеню *исц на коньове* (так: *дойашио є* = *пришол на коньове*).

§. 407. Да ше виражи тота иста дума єдни язики уживаю притим або *иньши припадок* мена, або уживаю *припадок мена з даяким применовніком*, а други язики ту не уживаю применовніка. Так н. пр. ми гуториме: *пришол на кочу, на железніци* (исто так гуторя Сербі и Горвати), а у общим українськоруским языку ше гутори: *приїхав возом, желізницею*. Ми гуториме: *знаш по руски? по горватски?* А Сербі и Горвати гуторя: *знаш грватски? знаш руски?* Ми гуториме *вдериц зос шекеру, думац зос свою главу, руциц зос руку, забиц гвозд зос млатком* итд. а по сербско-горватски (тиж так ше гутори у общим рускоукраїнським языку) хаснує ше у таких случаях лєм *сам VII. припадок* меновніка. Так: *ударати сикиром, мислити своїм главом, забити чавао чекитом* итд.

§. 408. Кажди язык ужива дзекотри слова у *пренешеним значеню* за єдну думу *єдно* слово, або и *вещей слова*. Таки вирази з пренешеним значенєм слова волаю ше *фрази* (греческо слово). Так н. пр. ми гуториме: *меркуй, бо збереш* (т. є. бо будзеш бити, гандровани) итд. Але по сербски того слово (зобрац) ту не мож ужиц.

Ми часто гуториме: красни (добри итд.), *цо ше вола красни* (т. зн. барз красни, непреповедзено красни); *збиц ше зос драги* (= страциц драгу) итд. А у кнїжковим нашим языку приходза таки фрази: *дав знати ногам* (т. є. сцекал, або: почал сцекац); *взяв гору над ними* (т. зн. превладав їх); итд.

§. 409. У кождим языку єст особити *поровнаня, доповедзєня, пословици, кратки стихи* за висказованє радосци або жалю, або нашмишки итд. Так у нас приходза: *тлусті (груби) як збуцок* (= масельниця), *очи як цибулі* (дуже випуклі очи), *вредни як шаркань, як дьявол* (= працювитий, звинний як смок, як дїдько) итд.

Пословици: *Чловек гутори, а то Бог ушори* (= упорядкує). *Вола вяжу за роги, а чловека за язык. Малке, невельке, але шерцу миленьке. Гоч яке черне та коле* итд.

Стихи: *Гоч яка травка зос жеми, а мойо дзецко до жеми! Шицки мили, а мац перша, бо то мац лем єдна!*



# ДОДАТОК I.

## Церковна азбука:

|   |   |         |         |       |    |    |         |         |    |
|---|---|---------|---------|-------|----|----|---------|---------|----|
| А | а | читаме: | А       | а     | О  | о  | читаме: | О       | о  |
| Б | в | "       | Б       | б     | О̇ | о̇ | "       | П       | п  |
| В | в | "       | В       | в     | П  | п  | "       | Р       | р  |
| Г | г | "       | Г       | г (н) | Р  | р  | "       | С       | с  |
| Д | д | "       | Д       | д     | С  | с  | "       | Т       | т  |
| Є | є | "       | Е       | е     | Т  | т  | "       | У       | у  |
| Ж | ж | "       | Ж       | ж     | У  | у  | "       | Ф       | ф  |
| З | з | "       | З       | з     | Ф  | ф  | "       | Х       | х  |
| И | и | "       |         |       | Х  | х  | "       | Ц       | ц  |
| І | і | "       | И       | и     | Ц  | ц  | "       | Ч       | ч  |
| К | к | "       |         |       | Ч  | ч  | "       | Ш       | ш  |
| Л | л | "       | К       | к     | Ш  | ш  | "       | Щ       | щ  |
| М | м | "       | Л       | л     | Щ  | щ  | "       |         |    |
| Н | н | "       | М       | м     |    |    |         |         |    |
|   | н | "       | Н       | н     |    |    |         |         |    |
|   |   |         |         |       | И  | и  | читаме: | Я       | я  |
| Ѧ | Ѧ | читаме: | Ѧ       | Ѧ     | Ѧ  | Ѧ  | "       | О       | о  |
| Ы | ы | "       | И       | и     | Ѧ  | Ѧ  | "       | Кс      | кс |
| Ѧ | Ѧ | "       | и, е, а |       | Ѧ  | Ѧ  | "       | Пс      | пс |
| Є | є | "       | Є       | є     | Ѧ  | Ѧ  | "       | Фт      | фт |
| Ю | ю | "       | Ю       | ю     | Ѧ  | Ѧ  | "       | И и (в) |    |

Кед приходзи гг, та ше перше г чита як н; н. пр. аггѣлѣ = ангел.

По самогласних Ѧ чита ше як в; н. пр. ѡхаристіа = евхаристія.

## Т и т л и.

або знаки за скраценє словох.

У церковних книжкох скрацаю ше слова так, же ше пишу обычно лем *перши и остатнї* звуки слова, а над тото слово ставя ше знак скраценя (-). Дзекеди ше под тим знаком пише несамогласна буква, *хтора у слове баш випущена*. Обычно приходза *слово-титла* (ѣ, пише ше: ѿ), *добро-титла* (ъ), *он-титла* (ѡ) *рци-титла* (ѣ).

На примир:

Мѣѣа = Мария;

Нѣѡ = небо;

Іѣсѣ = Исус;

Чѣлѣкѣ = человек;

Кѣрѣтѣ = крест;

Пѣрѣѡлѣ = престол;

Гѣдѣ = Господь;

Бѣдѣа = Богородица;

Пѣрѣтѣча = Предтеча;

Пѣрѣѣкѣ = пророк;

Иѣмѣкѣ = имя рек;

ѡ = от (= од).

### Церковни славянські числа.

|         |   |           |    |           |     |            |           |
|---------|---|-----------|----|-----------|-----|------------|-----------|
| ѧ       | 1 | Ѧ         | 10 | Ѧ         | 100 | Ѧѧ         | 1000      |
| Ѣ       | 2 | ѦѦ        | 20 | ѦѦ        | 200 | ѦѦѦ        | 2000      |
| Ѧ       | 3 | ѦѦѦ       | 30 | ѦѦѦ       | 300 | ѦѦѦѦ       | 3000 итд. |
| ѦѦ      | 4 | ѦѦѦѦ      | 40 | ѦѦѦѦ      | 400 | ѦѦѦѦѦ      | 14        |
| ѦѦѦ     | 5 | ѦѦѦѦѦ     | 50 | ѦѦѦѦѦ     | 500 | ѦѦѦѦѦѦ     | 17        |
| ѦѦѦѦ    | 6 | ѦѦѦѦѦѦ    | 60 | ѦѦѦѦѦѦ    | 600 | ѦѦѦѦѦѦѦ    | 24        |
| ѦѦѦѦѦ   | 7 | ѦѦѦѦѦѦѦ   | 70 | ѦѦѦѦѦѦѦ   | 700 | ѦѦѦѦѦѦѦѦ   | 38        |
| ѦѦѦѦѦѦ  | 8 | ѦѦѦѦѦѦѦѦ  | 80 | ѦѦѦѦѦѦѦѦ  | 800 | ѦѦѦѦѦѦѦѦѦ  | 149       |
| ѦѦѦѦѦѦѦ | 9 | ѦѦѦѦѦѦѦѦѦ | 90 | ѦѦѦѦѦѦѦѦѦ | 900 | ѦѦѦѦѦѦѦѦѦѦ | 1919.     |



# 



Стр.

|                                                      |    |
|------------------------------------------------------|----|
| Увод. . . . .                                        | 5  |
| <b>Перша часц: О пісанню і вiгварянню:</b>           |    |
| 1. Звуки і буквы . . . . .                           | 7  |
| 2. Кирылска азбука . . . . .                         | 7  |
| 3. Самогласны і несамогласны гукі . . . . .          | 10 |
| 4. Цо мае знач о самогласных гукі? . . . . .         | 10 |
| 5. " " " " несамогласных гукі? . . . . .             | 11 |
| 6. Старославянскае <b>ѣ</b> у нашай бешеды . . . . . | 13 |
| 7. " <b>ѡ</b> " " " " . . . . .                      | 14 |
| 8. " <b>ѣ</b> і <b>ѥ</b> у нашай бешеды . . . . .    | 15 |
| 9. Змеччэнне . . . . .                               | 16 |
| 10. Прэменка гукі . . . . .                          | 18 |
| 11. " несамогласных . . . . .                        | 18 |
| 12. " самогласных (або прэзвук) . . . . .            | 20 |
| 13. Выхадненне гукі . . . . .                        | 21 |
| 14. Вкладанне " . . . . .                            | 22 |
| 15. Полноглас . . . . .                              | 23 |
| 16. Прэручанне гукі . . . . .                        | 23 |
| 17. Склады . . . . .                                 | 24 |
| 18. Нагласка . . . . .                               | 25 |
| <b>Друга часц: О значенню і творенню слоў:</b>       |    |
| <b>А) О означенню слоў:</b>                          |    |
| 1. Роды слоў . . . . .                               | 26 |
| 2. Словы і іх значенне . . . . .                     | 27 |
| <b>Б) О шворенню слоў:</b>                           |    |
| 1. Словы первешны і виведзены . . . . .              | 28 |
| 2. Як шэ творы новы выразы? . . . . .                | 29 |
| 3. О каранню слоў . . . . .                          | 30 |
| 4. О наросцях . . . . .                              | 30 |
| I. Вкладка . . . . .                                 | 30 |
| II. Наросткі пры меновніках . . . . .                | 31 |
| III. " " прыдавніках . . . . .                       | 34 |
| IV. " " прысловніках . . . . .                       | 37 |

|                                                                | Стр.      |
|----------------------------------------------------------------|-----------|
| 5. О приставках . . . . .                                      | 38        |
| 6. Зложени слова . . . . .                                     | 39        |
| 7. Цудзи слова . . . . .                                       | 40        |
| <b>Треца часц: Одменка словах:</b>                             |           |
| <b>А) О одменки вообщє:</b>                                    |           |
| 1. Цо то значи одменяц слово? . . . . .                        | 44        |
| 2. Пняк и законьченє . . . . .                                 | 44        |
| 3. Єднина и множина . . . . .                                  | 45        |
| <b>Б) О одменки менох:</b>                                     |           |
| <b>I. О одменки менох вообщє:</b>                              |           |
| 1. Припадки . . . . .                                          | 45        |
| 2. По чим познац роди менох? . . . . .                         | 46        |
| <b>II. Меновніки:</b>                                          |           |
| 1. Подзелєнє меновнікох по їх значєню . . . . .                | 47        |
| 2. Одменка меновнікох мужєск. роду . . . . .                   | 48        |
| 3. " " жєньск. " . . . . .                                     | 51        |
| 4. " " штредн. " . . . . .                                     | 53        |
| 5. Нєправилни одменки . . . . .                                | 54        |
| 6. Меновніки през множини, през єднини, през одменки . . . . . | 55        |
| <b>III. Придавніки . . . . .</b>                               | <b>56</b> |
| <b>IV. Заменовніки:</b>                                        |           |
| <b>а) Подзелєнє заменовнікох:</b>                              |           |
| 1. Як мож подзелїц заменовніки? . . . . .                      | 57        |
| 2. Заменовніки особово . . . . .                               | 58        |
| 3. " повратни . . . . .                                        | 58        |
| 4. " присвойни . . . . .                                       | 58        |
| 5. " показовни . . . . .                                       | 59        |
| 6. " питайни . . . . .                                         | 59        |
| 7. " односни . . . . .                                         | 59        |
| 8. " нєозначєни . . . . .                                      | 59        |
| <b>б) Одменка заменовнікох:</b>                                |           |
| 1. Одменка заменовнікох з фурму меновнікох . . . . .           | 60        |
| 2. " " " " придавнікох . . . . .                               | 60        |
| <b>V. Числовніки:</b>                                          |           |
| <b>а) Подзелєнє числовнікох:</b>                               |           |
| 1. Числовніки означєни и нєозначєни . . . . .                  | 62        |
| 2. " главни . . . . .                                          | 62        |
| 3. " зберни . . . . .                                          | 62        |
| 4. " редовни . . . . .                                         | 63        |
| 5. " кельораки и келїсти . . . . .                             | 63        |
| <b>б) Одменка числовнікох . . . . .</b>                        |           |
|                                                                | <b>65</b> |

**В) Одменка часовнікох:****I. Цо приходзи при одменки часовнікох?**

|                                         |    |
|-----------------------------------------|----|
| 1. Особи . . . . .                      | 66 |
| 2. Неозначенік (infinitivus) . . . . .  | 66 |
| 3. Часи . . . . .                       | 66 |
| 4. Способи висказованя . . . . .        | 66 |
| 5. Часовніково придавніки . . . . .     | 68 |
| 6. „ присловніки . . . . .              | 68 |
| 7. Страна творна и страдальна . . . . . | 68 |

**II. Подзелєнє часовнікох:****а) Подзелєне часовнікох по їх значеню:**

|                                                  |    |
|--------------------------------------------------|----|
| 1. Як мож подзелїц часовніки? . . . . .          | 69 |
| 2. Часовніки недоконьчени и доконьчени . . . . . | 69 |
| 3. „ преходни, непреходни и повратни . . . . .   | 70 |

**б) Подзелєне часовнікох по їх грамащичней фурми . . . . . 71****III. Як ше творя фурми при одменки часовнікох?****а) Страна шворна:**

|                                                    |    |
|----------------------------------------------------|----|
| 1. Час теразнїйши . . . . .                        | 72 |
| 2. „ прешли . . . . .                              | 72 |
| 3. „ будучи . . . . .                              | 73 |
| 4. Способ можлївосци . . . . .                     | 73 |
| 5. „ заповедни . . . . .                           | 73 |
| 6. Часовніков придавнік (творней страни) . . . . . | 74 |

**б) Страна страдальна:**

|                                                       |    |
|-------------------------------------------------------|----|
| 1. Часовніков придавнік (страд. страни) . . . . .     | 75 |
| 2. Як ше творя часи и способи страд. страни . . . . . | 76 |

**IV. Як ше творя фурми за теразнїйши час:**

|                                                    |    |
|----------------------------------------------------|----|
| 1. Общи правила . . . . .                          | 76 |
| 2. Як ше творя фурми за 1, теразн. часу? . . . . . | 78 |

**V. Неправилни одменки часовнікох: . . . . . 81****Штварта часц: О словах през одменки:**

|                                    |    |
|------------------------------------|----|
| I. Присловніки . . . . .           | 85 |
| II. Применовніки . . . . .         | 86 |
| III. Злучніки и часточки . . . . . | 88 |
| IV. Викричніки . . . . .           | 89 |

**Пята часц: Складаня:**

|                                               |    |
|-----------------------------------------------|----|
| 1. Цо то виречєнє . . . . .                   | 90 |
| 2. Главни часци виречєня . . . . .            | 90 |
| 3. Виречєнє просте и розвите . . . . .        | 91 |
| 4. Цо приходзи у розвитим виречєню? . . . . . | 91 |

|                                                   | Стр. |
|---------------------------------------------------|------|
| 5. Зривнанє фурмох . . . . .                      | 93   |
| 6. Полне и скраценє виреченє . . . . .            | 93   |
| 7. Злука виреченьох; зложени виреченя . . . . .   | 94   |
| 8. Цо приходзи у зложених виреченьох? . . . . .   | 95   |
| 9. Яки вст овисни виреченя? . . . . .             | 95   |
| <b>Шеста часц: Писовня:</b>                       |      |
| I. Цо учиме у остатней часци граматики? . . . . . | 97   |
| II. Знаки при писаню . . . . .                    | 97   |
| 1. Кеди ше пишу вельки букви? . . . . .           | 97   |
| 2. Знаки за оддзелєнє виреченьох . . . . .        | 98   |
| 3. Роздзелєнє словох . . . . .                    | 100  |
| 4. Скраценє виразох . . . . .                     | 101  |
| III. Писанє звукох . . . . .                      | 101  |
| 1. Писанє виразох . . . . .                       | 103  |
| IV. Списованє думох . . . . .                     | 104  |
| I. Додаток: Церковни букви и числа . . . . .      | 107  |



